

Uvodnik / Editorial	3
ČLANKI	
Kaja Prislan Vpliv spletnih socialnih omrežij na dinamiko protestov	9
Peter Umek Novejše teorije psihologije množice in taktika policije	29
Jerneja Šifrer, Gorazd Meško, Matevž Bren Zakaj mladi spoštujejo zakone – empirična izhodišča Tylerjeve teorije	45
Matevž Bren, Dejan Bagari Mnenjska raziskava o zadovoljstvu občanov z delom policije, njeni uspešnosti, o zaupanju vanjo ter občutku varnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota	64
Daša Janja Banovec, Bojan Dobovšek Omejevanje pojava rotirajočih vrat	83
Eva Bertok, Gorazd Meško Moralnost mladih glede na njihovo samonaznanjeno prestopništvo – izsledki raziskave SPMAV v Sloveniji	97
Sara Trstenjak, Bojan Dobovšek Ponaredki blagovnih znamk višjega cenovnega razreda	116
PRIKAZI IN POROČILA	
Maja Jere Elke Devroe, Paul Ponsaers, Lodewijk Gunther Moor, Jack Greene, Layla Skinns, Lieselot Bisschop, Antoinette Verhage in Matthew Bacon (ur.): Tides and currents in police theories. Journal of Police Studies, 4 (25) (Maklu, Antwerpen – Apeldoorn – Portland, 2012, 298 strani)	137
Blaž Markelj, Igor Bernik Nacionalna konferenca Informacijska varnost – smernice za prihodnost	142
Tinkara Pavšič Mrevlje Zaključna konferenca projekta ACCESS "Proti kriminaliteti: podpora in varnost starejših žrtev kaznivih dejanj"	144
Katja Eman, Gorazd Meško Magistrski študenti Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru na strokovni ekskurziji v Sarajevu	148
KAZALO	
Barbara Erjavec, Nataša Knap, Jerneja Šifrer Kazalo člankov ter vsebinsko in avtorsko kazalo revije Varstvoslovje za leto 2012	151

Prva številka revije *Varstvoslovje* v letu 2013 ne more mimo družbeno-političnih dogajanj v zadnjih mesecih, ki so imela tudi svojo varnostno komponento. Številna zborovanja, demonstracije in protesti po vseh večjih slovenskih mestih so vsaj posredno vplivali na nastanek nekaterih prispevkov. Kaja Prislan se tako loteva vpliva spletnega socialnega omrežja Facebook na dinamiko protestov in ugotavlja, da se je omrežje uporabljalo pri organizaciji dogodkov in kolektivnih akcij, in sicer za širjenje idej, sporočil in pozivov ter rekrutiranje podpornikov. Pri tem analiza ni pokazala negativnega vpliva spletnih storitev na aktivnosti podpornikov, je pa bilo zaznati ideje o strožjem nadzoru tehnologije, ki omogoča tovrstno mobilizacijo ljudi, s čimer se avtorica ne strinja, saj bi šlo v tem primeru za kršenje človekovih pravic, poleg tega pa tovrstne omejitve ne vplivajo na zaviranje kolektivnih akcij. Pri javnih zbiranjih, naj so še tako dobro organizirana in dobronamerna, vselej ne gre po pričakovanjih, zato ima v zvezi z njimi določene obveznosti tudi policija. Policisti in poveljniki posebnih policijskih enot bi zato znali najti uporabne informacije v prispevku Petra Umka o novejših teorijah o psihologiji množice v povezavi s taktiko policije, ki se z množico sooči. Avtor ugotavlja, da v današnjih časih Le Bonova teorija množice ni več uporabna in da je upoštevanje teh načel pri nadzoru množice celo kontraproduktivno. Sodobne policijske taktike vsebujejo Reicherjev model socialne identitete, ki poudarja, da posameznik v množici ne izgubi osebne identitete, ampak sprejme identiteto socialne skupine, s katero se identificira. Zato policija množice ne sme obravnavati kot celote, ampak mora ločiti med različnimi socialnimi skupinami, ki se v množici različno vedejo.

Ali bomo ljudje spoštovali zapisane (in nezapisane) družbene norme je naša avtonomna odločitev, do katere nas vodijo različni razlogi. Tudi Jerneja Šifrer, Gorazd Meško in Matevž Bren se ukvarjajo z vprašanjem, zakaj mladi spoštujejo zakone. Odgovor iščejo pri študentih štirih slovenskih fakultet in ugotavljajo, da ne glede na to, ali so študenti že imeli izkušnjo s policijo ali ne, zakone spoštujejo zaradi lastnega prepričanja, osebne morale. Na spoštovanje zakonov vplivata tudi postopkovna in distributivna pravičnost in grožnja s kaznijo, ki pa ima obraten vpliv od pričakovanega. Zanimivi, čeprav precej pričakovani, pa sta tudi ugotovitvi avtorjev, da študentke v manjši meri kršijo zakone kot študenti in da imajo največje zaupanje v policijo študenti varstvoslovja.

Matevž Bren in Dejan Bagari predstavljata ugotovitve raziskave o zadovoljstvu občanov z delom policije, njeni uspešnosti, o zaupanju vanjo ter občutku varnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota. Med drugim ugotavljata, da se prebivalci počutijo varno, da zaupajo pomurski policiji, da so zadovoljni z njenim delom in da ocenjujejo, da je policija manj uspešna na področju preiskovanja kriminalitete kot na področju opravljanja splošnih policijskih nalog.

Pojav rotirajočih vrat (»revolving door«), relativno slabo raziskan mehanizem nasprotja interesov, predstavljata Daša Janja Banovec in Bojan Dobovšek. Opozarjata, da ima sodelovanje in izmenjava položajev med javnim in zasebnim sektorjem lahko pozitivne učinke, vendar ob tem obstaja nevarnost različnih zlorab,

kadar posamezniki in organizacije osebno korist postavijo pred javni interes. Zaradi nasprotja interesov sta na preizkušnji poštenost in integriteta javnih uslužbencev, ki sodelujejo pri javnem odločanju, to pa vpliva na zmanjšano zaupanje javnosti v državo in v delovanje njenih institucij.

Eva Bertok in Gorazd Meško proučujeta moralnost mladih glede na njihovo samonaznanjeno prestopništvo. Avtorja predstavljata ugotovitve raziskave SPMAD v Sloveniji, natančneje, primerjata občutke sramu in krivde ob hipotetičnih situacijah pri srednješolcih, glede na to, ali so se pred raziskavo vedli prestopniško ali ne. Ugotavljata, da so bile med skupino srednješolcev, ki niso poročali o prestopniškem dejanju v preteklem letu, in skupino, ki je poročala o vsaj enem prestopniškem dejanju, ugotovljene statistično pomembne razlike v odgovorih na vprašanja glede občutkov sramu in krivde. Pri tem so srednješolci, ki so storili prestopniško dejanje, v povprečju poročali o manj izrazitih občutkih ob različnih prestopkih kot srednješolci, ki so bili brez tovrstnih izkušenj. Razlike v povprečjih odgovorov med skupinami so bile večje pri občutkih sramu kot pri občutkih krivde.

Ali je kaj sram tiste, ki kupujejo ponaredke blagovnih znamk višjega cenovnega razreda, sicer ne vemo, sta pa to, vse bolj razširjeno obliko kriminalitete, proučevala Sara Trstenjak in Bojan Dobovšek. Ugotavljata, da večina ponarejenih izdelkov prihaja iz Kitajske, Italije, Turčije in iz območja bivše Jugoslavije. Gre za obliko kršitve intelektualne lastnine, ki je opredeljeno kot kaznivo dejanje, kadar gre za naklepno dejanje, storjeno v komercialno korist. Ker tržni inšpektorat ni ustrezno usposobljen za dokazovanje, mora dokaze o tem, da gre za ponaredek, predložiti kar sam imetnik zaščitene blagovne znamke.

Tokratno številko revije Varstvoslovje zaokrožujejo predstavitve del in poročila z dogodkov. Maja Jere predstavlja tematsko številko *Journal of Police Studies* (2012) z naslovom »Tides and currents in police theories« (uredili E. Devroe, P. Ponsaers, L. G. Moor, J. Greene, L. Skinns, L. Bisschop, A. Verhage in M. Bacon). Blaž Markelj in Igor Bernik poročata o nacionalni konferenci »Informacijska varnost – smernice za prihodnost«, Tinkara Pavšič Mrevlje o zaključni konferenci projekta »ACCESS – Proti kriminaliteti: podpora in varnost starejših žrtev kaznivih dejanj«, Katja Eman in Gorazd Meško pa o tradicionalni ekskurziji magistrskih študentov Fakultete za varnostne vede UM v Sarajevo.

Zahvaljujemo se vsem, ki so sodelovali pri ustvarjanju številke, in vam želiva zanimivo branje.

Andrej Sotlar in Bojan Dobovšek
Urednika

This year's first issue of our journal can all but ignore the recent months' socio-political events which, to some extent at least, bear implicit safety- and security-relevant connotations, as numerous rallies, demonstrations, and protests held in all major Slovenian cities indirectly inspired some of the papers you are about to read.

The first among them is that of Kaja Prislan, addressing the influence that Facebook, the most wide-spread social network, has on the dynamics of these protests. She notes that Facebook was used to help organize the events and synchronize different collective actions aimed at disseminating ideas, circulating messages, orchestrating appeals, as well as recruiting supporters. Her analysis revealed no negative impact of Web services on the activities of protest supporters. Nevertheless, there were also some voices calling out for a tighter control of technology that enables such mobilization of people. Plainly, the author does not side with these ideas, for they would manifest as heavy breaches of human rights, not to mention the fact that such restrictions actually do not affect incapacitation of collective action.

Public gatherings do not always turn out as expected, no matter how well-organized and well-intentioned they are. That is why the police have certain obligations when it comes to tackling such large assemblies of people, and police officers and chiefs dealing with riot policing could find some useful information in Peter Umek's article on recent theories about psychology of the masses underlying the design and selection of adequate police tactics. The author notes that today Le Bon's theories of crowd psychology are no longer applicable, and that acting in compliance with those crowd control principles might even prove counterproductive. Modern police tactics include Reicher's model of social identity stating that individuals within the crowd do not lose identity: on the contrary, they take on the identity of social groups they identify with. Therefore, the police may regard and handle a crowd as a whole, but they must still distinguish between different constituent social groups showing specific behaviours within a larger crowd.

People act autonomously in deciding to (not) comply with written and unwritten social norms; however, their decisions in favor of either may differ for a variety of reasons. Jerneja Šifrer, Gorazd Meško, and Matevž Bren research the issue of why young people are law-abiding and find some answers in their analyses of the responses of students from four Slovenian faculties: regardless of whether the students have had any prior experience with the police or not, they respect the laws because of their own beliefs and personal morality. The extent of their obedience of the law is also a function of procedural and distributive justice, as well as that of deterrence and the threat of punishment, which is contrary to the authors' expectations. Also interesting, though quite expected, are the findings that female students violate laws to a lesser extent than their male colleagues, and that

of all respondents, it is the criminal justice and security students who attest to the highest level of confidence in the police.

Matevž Bren and Dejan Bagari present research findings on the satisfaction of citizens with police work, police performance, police trust, and the sense of security within the Murska Sobota Police Directorate. Among other, they note that residents feel safe and trust the police in the region. They are also satisfied with its work and estimate that the police is less successful in the field of crime investigation than in their performing of general police duties.

Revolving door, a relatively poorly researched mechanism of conflict of interest, is presented by Daša Janja Banovec and Bojan Dobovšek pointing out that cooperation and exchange of positions between public and private sectors may have positive effects, but there still remains a risk of a variety of abuses when individuals and organizations put their personal gain before the public interest. As a result of conflicts of interest, honesty and integrity of public officials involved in public decision-making are rigorously tested. If they give in to temptation, such a failure undermines the public's confidence in the state and its institutions.

Eva Bertok and Gorazd Meško examine morality of young people according to the latter's self-reported delinquency. The authors present the findings of SPMAD research in Slovenia. They compare secondary school students' feelings of shame and guilt in hypothetical situations in the light of their pre-survey (non)delinquent behaviours. Statistically significant differences in their responses to shame- and guilt-related questions stand out, generating two groups of respondents: one consists of secondary school students who reported at least one offence in the past year, and the other one comprises those who claimed to have committed no delinquent act. In this context, the secondary school students who have committed delinquent acts reported, on the average, less expressive feelings when faced with various offenses. As to the differences between the averaged responses of/between the two groups, the difference in the volume of shame was larger than that of guilt.

Though we do not know for a fact whether or not those buying counterfeit high-end brands experience any shame, we do know that counterfeiting is ever more becoming a widespread form of criminality. In this issue, it is examined by Sara Trstenjak and Bojan Dobovšek confirming that the largest volumes of counterfeit products come from China, Italy, Turkey, and the former Yugoslav countries. It is a kind of intellectual property regulations violation that is regarded as a crime only provided it is committed intentionally and for commercial gain. Since the market inspectorate staff are not adequately trained to prove counterfeiting cases, the evidence that something is fake must be actually submitted by the holders of particular trademarks (property rights) themselves.

The last chapter brings presentations and reports. Maja Jere presents a thematic issue of the Journal of Police Studies (2012) entitled "Tides and currents in police theories" (edited by Devroe, E., Ponsaers, P., Moor, L. G., Greene, J., Skinns, L., Bisschop, L., Verhage, A. and Bacon, M.). Blaž Markelj and Igor Bernik report on the outcomes of the national conference on "Informacijska varnost – smernice za prihodnost [Information Security: The way forward]", while Tinkara Pavšič Mrevlje reports on the final conference within the project "ACCESS – Proti

kriminaliteti: Podpora in varnost starejših žrtev kaznivih dejanj [ACCESS - Against Crime: Support and safety of elderly victims of crime]". Katja Eman and Gorazd Meško wrap up this issue with a detailed account of the Faculty of Criminal Justice and Security M.A. students' traditional excursion to Sarajevo.

We are grateful, again, to all who have participated in the creation of this issue.

Andrej Sotlar and Bojan Dobovšek
Editors

Vpliv spletnih socialnih omrežij na dinamiko protestov

VARSTVOSLOVJE,
let. 15
št. 1
str. 9-28

Kaja Prislan

Namen:

Namen prispevka je predstaviti dinamiko protestnih gibanj v kontekstu tehnologije in spletnih storitev. Množična gibanja so se v zadnjem desetletju zaradi vpliva sodobne tehnologije spremenila v strukturi, organizaciji, komunikaciji in razširjenosti, kar potrjujejo tudi nedavni protesti v Sloveniji.

Metode:

Splošne ugotovitve so podane na podlagi analize teoretičnih predpostavk in praktičnih primerov. Podpiramo jih z raziskavo o vplivu spletnih socialnih omrežij na slovenske proteste, kjer je bila uporabljena kvantitativna metoda zbiranja podatkov med uporabniki socialnega omrežja Facebook.

Ugotovitve:

Primeri iz prakse kažejo, da so se pri organizaciji aktivističnih organizacij in kolektivnih akcij spletna socialna omrežja izkoriščala za širjenje idej, sporočil in pozivov ter rekrutiranje podpornikov. Ker je tehnologija postala integriran del množičnih gibanj, so se v zadnjih letih pogosto pojavljale ideje po njenem strožjem nadzoru ali celo prepovedi, vendar je to neprimeren odziv, saj je uporaba tehnologije in spleta temeljna človekova pravica, hkrati pa omejitve ne vplivajo na zaviranje kolektivnih akcij. Negativnega vpliva spletnih storitev na aktivnosti podpornikov, skozi analizo podatkov in strokovnih virov, ni bilo moč zaznati.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Glavne omejitve se kažejo v omejenosti raziskave na slovenski prostor in uporabnike socialnega omrežja Facebook, medtem ko drugih spletnih storitev v raziskavo nismo zajeli. Ugotavljamo, da je omenjeno omrežje pripomoglo k širjenju protestnih sporočil in pozivanju ljudi k aktivni udeležbi. Prav tako se je uporabljalo za organizacijo aktivnih podpornikov, med splošno populacijo pa kot vir informiranja o preteklih in prihodnjih dogodkih.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Izvirnost prispevka se kaže v tem, da je glede na trenutna dogajanja aktualen in daje vpogled v vlogo socialnih omrežij tudi v kontekstu slovenskih protestov.

UDK: 323.233:316.472.4-027.44

Ključne besede: protesti, Slovenija, tujina, spletna socialna omrežja, Facebook

The Influence of Social Networks on the Dynamics of Protests

Purpose:

The purpose of this article is to deal with the dynamics of protest movements in the context of technology and web services. In the last decade, mass movements have changed in structure, organization, communication and their extent due to the influence of modern technology. This was also confirmed in the latest Slovenian protests.

Design/Methods/Approach:

The analysis of theoretical resources and practical examples was conducted, as well as a research about the influence of social networks on the dynamics of protests in Slovenia. We used a quantitative method of gathering necessary data amongst users of Facebook.

Findings:

The practical examples show that online social networks mostly play a key role in organizing of activist organizations and collective actions with the spread of ideas, messages and invitations as well as the gathering of supporters. Since the technology became an integrated part of the mass movements, there have been ideas to introduce a stricter control on it or even to ban it. However, this happened to be an inappropriate reaction because the use of technology and web is a basic human right. What is more, the restrictions do not influence the prevention of collective actions. The data analysis and technical literature have not showed any negative influence of web services on the activities of supporters.

Research Limitations/Implications:

The research is limited to Slovenian environment and users of specific social network, while other social media weren't included. The research showed that the social network Facebook has played a significant role in the organization of those protests, especially in spreading of the protest messages and inviting people to active participation. Furthermore, Facebook contributed to organizing of active supporters, while the general population used it as an information resource on the past as well as current happenings.

Originality/Value:

The article has an original value, because it's up to date in the context of current Slovenian relations. It also gives an insight into the role of social media in the development and dynamics of Slovenian protests.

UDC: 323.233:316.472.4-027.44

Keywords: protests, Slovenia, foreign countries, online social networks, Facebook

1 UVOD

Splošna dostopnost in globalna razširjenost sodobne tehnologije je vzrok, da poleg poslovne in akademske sfere kibernetiki prostor izkoriščajo tudi različne civilno organizirane skupine. Prednosti tehnologije so omogočile strukturno evolucijo obstoječih aktivističnih organizacij in eksponentno širjenje socialnih idej, hkrati pa

so povzročile veliko nejasnosti v smislu politične in zakonske ureditve tovrstnega pojava. Kot navajata Dimc in Dobovšek (2012: 2) »se je z oblikovanjem globalnega interaktivnega virtualnega okolja začel kibernetski prostor prepletati s fizičnim, zaradi hitrega razvoja pa se temu niso prilagodili moralni, etični in kazenskoopravni vidiki delovanja v kibernetskem prostoru.« Pojav kolektivnih kibernetskih aktivnosti zato v strokovni javnosti in širši družbi spremlja velika mera pod- in precenjevanja. Zanikanje obstoja ali ravnodušnost do problematike lahko pripomore k razvoju neželenih in odklonskih aktivnosti pri uporabi kibernetskega prostora, kar Anderson (2008) poimenuje kot elektronska državljanska neposlušnost. To je izjemno pomembno z vidika družbenega nadzorstva, saj se odklonsko vedenje lahko prenese tudi v fizično okolje in vpliva na dinamiko kolektivnih akcij. Hkrati pa lahko precenjevanje pojava privede do pretiranih represivnih odzivov.

Nedavni množični protesti po celotnem svetu so sprožili ugibanja o tem, kako močan vpliv imajo socialna omrežja na protipolitična gibanja in aktivistične organizacije, hkrati pa tudi na odzive in ukrepe mednarodnih in nacionalnih politik (Christensen, 2011). V nekaterih primerih po svetu so se v medijih in politiki pojavljale ideje, da naj bi sodobna tehnologija povzročila nasilnejše proteste, agresivne izgrede in deviantno ravnanje udeležencev protestov, vendar vzrok množičnim pojavom ni mogoče pripisovati tehnologiji (Papic in Noonan, 2011). Varnostni organi morajo pri analiziranju vpliva tehnologije in poskusih obvladovanja kolektivnih akcij razumeti razloge združevanja, dinamiko in zakonitosti delovanja množic ter prednosti tehnologije in spleta, ki so dejansko v uporabi.

2 SOCIALNA GIBANJA IN SODOBNA TEHNOLOGIJA

Socialna gibanja v sodobnem času zavzemajo več pojavnih oblik, saj se pojavljajo tako v fizičnem kot kibernetskem prostoru (Baker, 2011). Pri tem gre za združevanje in povezovanje večje količine ljudi, ki tvorijo množico, za katero v primerjavi z manjšimi skupinami veljajo drugačna pravila razvoja in dinamike delovanja. V mislih imamo načrtno in organizirano skupino ljudi, ki jih združuje enak interes, njihov namen pa je doseči spremembo v nekem socialnem sistemu (McPhail, 1991).

Za nastanek, razvoj in delovanje množice je potreben določen sprožilec oz. razlog, zaradi katerega se le-ta oblikuje. Kot navaja Baker (2011), je čustvena atmosfera najpomembnejši dejavnik, ki poganja množico. Kolektivna akcija se sproži zaradi določene napetosti, napake ali odstopanj v normalnih socialnih rutinah, njihova pojavnost oblika pa je odvisna od kombinacije različnih okoliščin.¹

Ker je večina sodobnih skupin sestavljena iz posameznih celic, ki so razpršene po večjem geografskem območju, ima veliko vlogo pri njihovem razvoju komunikacija med člani, ki se razlikuje od tradicionalnih oblik sporazumevanja

1 Pri tem obstaja šest splošnih dejavnikov, ki vplivajo na razširjenost protestnih pojavov v določenem času in kraju (Čelik, 1994): (a) splošne družbene razmere, (b) protestniško izročilo, (c) stopnja demokracije, (d) mednarodni vpliv, (e) zavest večjega števila ljudi in (f) primerna organiziranost skupin.

(Stäheli in Savoth, 2011). Pri tem ima veliko vlogo sodobna tehnologija, ki je olajšala širjenje idej, povečala vpletenost podpornikov v aktualno dogajanje in omogočila hitrejšo ustvarjanje skupinske identitete ter ozaveščenosti (Thompson, 2011), kar je ključnega pomena za fizično delovanje neke množice. S selitvijo v kibernetski prostor in močno prisotnostjo na svetovnem spletu se je zato spremenila percepcija, razsežnost in agresivnost klasičnega aktivizma, kot smo ga poznali v preteklosti. Baker (2011) navaja, da so množice postale interaktivne skupnosti, ki so del javnih fizičnih in kibernetskih prostorov in jih je kot takšne potrebno tudi obravnavati. V kontekstu socialnih gibanj so izjemno pomembni tehnološko podprti socialni mediji, ki se izkoriščajo kot glavno komunikacijsko orodje aktivističnih skupin. Pri tem z vidika aktivne uporabe prevladujejo tri vrste omrežij.

Razmah socialnih medijev smo doživeli na začetku 21. stoletja, ko je leta 2004 splošno dostopen postal Facebook, socialno omrežje z osebnimi profili in interesnimi skupinami. Trenutno² je skupno več kot 983 milijonov aktivnih uporabnikov Facebooka, medtem ko jih je v Sloveniji več kot 745 tisoč, kar je 31,13 % celotne populacije in 52,44 % slovenske internetne populacije (Facebook statistics, 2013). Leto kasneje je bil javnosti predstavljen video brskalnik in socialno omrežje z digitalnimi vsebinami Youtube (Thompson, 2011), leta 2006 pa je mobilnost, dostopnost in sledljivost povečal še Twitter, omrežje z mikroblogi z možnostjo sledenja vsakemu uporabniku (Chapman, 2009).

V kombinaciji z drugimi socialnimi mediji, tabličnimi računalniki in pametnimi telefoni oz. mobilno tehnologijo nasploh, ki je splošno integrirana v vsakodnevno življenje, se je spremenil način komunikacije in dostopanja do različnih vsebin oz. informacij (Bernik in Markelj, 2011). To je spremenilo poslovno in zasebno življenje (Dimc in Dobovšek, 2012), posledično pa tudi strukturo javnega življenja in skupinskega delovanja, kar dokazujejo primeri protestov iz prakse, kjer je bila pri mobilizaciji kolektivnih akcij pogosto uporabljena sodobna tehnologija.

2.1 Primeri uporabe sodobne tehnologije v protestnih gibanjih

Na začetku 21. stoletja so protestna gibanja začela eksponentno izkoriščati prednosti sodobne tehnologije, predvsem z vidika komunikacije, pri čemer so sprva prevladovali mobilni telefoni in tekstovna sporočila (Thompson, 2011). V nadaljevanju se je sodobna tehnologija čedalje pogosteje uporabljala pri organizaciji protestov po celotnem svetu. Pri tem so socialna omrežja postala priljubljeno orodje protestnikov in gonilna sila uporniških gibanj v zadnjih nekaj letih, zaradi česar so jih v medijih poimenovali tudi kot »Twitter/Facebook revolucija« (Baker, 2011).

Dober primer organiziranja in povezovanja protestnikov preko spleta se je odvil v primeru množičnih gibanj »Occupy movement« v ZDA leta 2011, ki so se razširila na več sto lokacij po celotnem svetu (Skinner, 2011). Caren in Gaby (2011) sta analizirala aktivnosti, komentarje podpornikov in dinamiko razvoja Facebook skupin, ki so se nanašale na proteste povezane z omenjenim gibanjem. Prva Facebook skupina, ki je pozivala k vsesplošni vstaji, je nastala dober mesec pred

² Na dan 9. 1. 2013.

prvim protestom. Do aktivne uporabe omenjenega omrežja pa je prišlo, ko je bil na spletu objavljen prvi posnetek s protestov, ki je prikazoval nasilje policistov nad protestnikom. Pri tem je bilo z namenom širjenja informacij, obveščanja podpornikov in organizacije dogodkov na Facebook omrežju ustanovljenih več sto skupin in skupno objavljenih več kot milijon komentarjev s protestno tematiko. Analize podatkov so pokazale, da so bile aktivnosti najmočnejše med mlajšo, predvsem študentsko populacijo, ki je omrežje najpogosteje uporabljala za rekrutiranje podpornikov, pridobivanje sredstev za organizacijo in izvedbo kolektivnih akcij, poročanje o preteklih dogodkih ter medskupinsko komunikacijo.

Samo do konca leta 2011 je bilo od septembrskih ameriških protestov po svetu organiziranih več kot 1.500 protestnih shodov koordiniranih na podoben način (OccupyWallSt, 2011). Pri tem so zaradi množičnosti in agresivnosti izstopali tudi protesti v Evropi, z najbolje organiziranimi vstajami v Španiji in Veliki Britaniji.

Protesti v Španiji so se začeli kot odziv na finančno krizo, pri čemer so se protestne skupine pretežno oglaševale preko Facebooka in Twitterja. Avtorji González-Bailón, Borgia-Holthoefer, Rivero in Moreno (2011) so v obdobju pred in po protestih analizirali vedenje več kot 80.000 uporabnikov Twitterja in skoraj 600.000 protestnih sporočil. Po enem mesecu spremljanja uporabnikov so ugotovili, da je velika večina le-teh poslala vsaj eno sporočilo v povezavi s protesti, medtem ko so bili vsi izpostavljeni informacijam o dogodkih. Največjo aktivnost je bilo moč zaznati v nekaj dneh po prvem protestu, medtem ko je bilo pred tem aktivnih zgolj 10 odstotkov uporabnikov. Ob poznavanju časovnega okvirja, ki je sprožil aktivne debate, je bilo mogoče ločiti aktiviste in pobudnike od podpornikov. Ugotovljeno je bilo, da se je učinek rekrutiranja in udeležbe pri podpori povečal, ko je prišlo do nenadnih in konstantnih pozivov v zelo kratkem času. Druga analiza španskih protestov³ je pokazala, da naj bi bila vplivu spleta in socialnih medijev z vidika pozivov h kolektivnim akcijam najbolj podvržena mlajša populacija uporabnikov spletnih socialnih omrežij. Zaključki raziskave navajajo, da je uporaba spletnih socialnih omrežij povečala udeležbo in vpletenost v splošno politično oz. socialno stanje, vendar ni povečevala želje po dejanski udeležbi v kolektivnih akcijah (Valenzuela, Park in Kee, 2009).

Komunikacijska tehnologija in spletni mediji so imeli veliko vlogo tudi pri razvoju dinamike protestov v Veliki Britaniji, ki so jih poimenovali kot »Blackberry izgredi«.⁴ V enem dnevu se je upor razširil v vsa večja britanska mesta in v več kot 30 lokacij v Londonu (Finchett-Maddock, 2012).⁵ Razsežnost in agresivnost protestov so povezovali z vplivom sodobne tehnologije, saj so uporabniki telefonov znamke Blackberry v tem času imeli pravico do brezplačnega pošiljanja kriptiranih sporočil preko socialnega medija BMS⁶, v katerega varnostni organi niso imeli vpogleda (Cellan-Jones, 2011). Preko tega so se povezovali in koordinirale predvsem skupine nasilnih izgrednikov, ki so na ta način načrtovale lokacije izgredov in povzročanja škode. Preko istega medija so se protestniki med seboj obveščali o tem,

3 Intervjuji s 569 udeleženci skupine USSF – United States Social Forum.

4 »The Blackberry riots«.

5 Protesti so se začeli v Totenhamu, povod pa je bila smrt 16-letnega domačina, ki ga je ustrelila policija.

6 Blackberry messenger Service.

kje trenutno potekajo izgredi, kje so varna območja in kakšni so načrti in aktivnosti varnostnih organov.⁷ V medijih se je velikokrat pojavljala misel, da so bili nemiri bolje organizirani zaradi spletnih socialnih omrežij in zato bistveno hujši, daljši oz. nasilnejši (Mandi, 2011). Kasneje se je izkazalo, da vpliv teh omrežij in tehnologije ni bil absoluten, saj se kljub močni propagandi na spletu določeni protesti niso odvijali po pričakovanih (Baker, 2011).⁸ Socialni mediji so sicer služili kot orodje za formiranje in povečevanje uspešnosti kolektivnih akcij, vendar niso bili vzrok ali povod zanje.

Tudi v Sloveniji smo v zadnjih mesecih doživeli nepričakovan porast protestnih gibanj po območju celotne države, kjer so prav tako bila v veliko pomoč spletna socialna omrežja. To dokazuje, da integracija tehnologije in spleta v kolektivne akcije ni odvisna od kulture in preteklosti neke družbe, temveč je to vsesplošni trend, ki se mu ni mogoče izogniti.

3 PROTESTI V SLOVENIJI

Protesti v Sloveniji so se primarno začeli na pobudo manjših aktivističnih skupin, pri čemer so se v nadaljevanju razširili po celotni Sloveniji pod skupno protestno idejo oz. željo po odstopu slovenske politične elite. V skoraj treh mesecih po začetku množičnega gibanja se je v Sloveniji zvrstilo skoraj sto protestov, uradnih razprav in debat, v vseh večjih mestih po Sloveniji, udeležilo pa naj bi se jih več kot sto tisoč protestnikov. Od tega jih je bilo priprtih skoraj tristo, ki so se pri izvedbi kolektivnih akcij vedli deviantno (Occupythecomms, 2013).⁹ Po prvotnih, relativno razpršenih in vsebinsko neenotnih protestih je v nekaj tednih prišlo do združenja in idejnega poenotenja aktivističnih skupin (Delakorda, 2012).¹⁰ K aktivnejšemu in bolj organiziranemu kolektivnemu delovanju so močno pripomogle različne spletne storitve.

Pri načrtovanju in organizaciji slovenskih protestnih shodov je največjo vlogo odigralo socialno omrežje Facebook. Protesti so množično izbruhnili zelo kmalu po ustanovitvi prvih interesnih skupin, vzporedno z drugim valom Facebook skupin (več deset). Na tem omrežju je bilo mogoče v času protestov dnevno zaznati več tisoč novic in video ter slikovnih vsebin s pozivi k udeležbi. Omenjeno dejstvo ni presenetljivo ob upoštevanju rezultatov slovenske internetne študije, ki ugotavlja, da kar 98,2 % uporabnikov splet najpogosteje uporablja ravno za dostop do socialnih omrežij (Bernik in Meško, 2011).

Delakorda (2012) spletne interesne skupine, ki so v Sloveniji nastale v času množičnih protestov, uvršča med alternativne oblike političnega organiziranja, saj se je prehod iz neorganiziranosti v enotno množico zgodil s pomočjo spletnih storitev. Internet kot mobilizacijsko orodje je prispeval h krepitvi kolektivne identitete med razpršenimi populacijami. Pri tem je bila protestnikom v podporo

⁷ V tem času je to storitev uporabljalo kar 24 % vseh uporabnikov mobilne tehnologije (Mandi, 2011).

⁸ V mestih, kot so Plymouth in Northwich, kljub pozivom ni prišlo do zelenih kolektivnih akcij.

⁹ Stanje zabeleženo na dan 21. 1. 2013.

¹⁰ Združitev različnih civilno organiziranih skupin v t. i. Mrežo za neposredno demokracijo.

pri koordinaciji na voljo velika količina drugih spletnih socialnih medijev in storitev, kot so npr. spletne vizualizacije protestov, spletne peticije, grafična orodja, video vsebine ipd.

Iz tega sledi, da je tudi v primeru slovenskih protestov sodobna tehnologija odigrala veliko vlogo pri splošni organizaciji protestov, predvsem pa je služila kot orodje širjenja protestnih idej z namenom obveščanja javnosti o aktualnih dogodkih.

4 PREDNOSTI IN SLABOSTI SOCIALNIH OMREŽIJ

Iz primerov je razvidno, da zaradi prednosti, ki jih ponuja sodobna tehnologija in interaktivna komunikacija na spletu, sposobnost vodenja in organiziranja kolektivnih akcij ni več samo v domeni formalnih organizacij, temveč je povezovanje in sodelovanje mogoče tudi med razpršenimi, nepovezanimi posamezniki, ki lahko na takšen način učinkoviteje zahtevajo socialne spremembe (Shirky, 2011).

Prednost spletnih socialnih omrežij z vidika širjenja idej je v tem, da je pridružitve določeni skupini, ideji ali organizaciji veliko lažja, zahteva manjšo stopnjo zavzetosti in aktivnosti, neformalna povezovanja in sugestija pa so veliko lažje izvedljiva (Skinner, 2011). Prav tako je omogočen takojšen vpogled v trenutno dogajanje, kar lahko poveča posameznikov občutek o dejanski udeležbi in vpliva na njegovo čustveno vpletenost (Thompson, 2011). Hkrati so socialni mediji pripomogli k temu, da ni več potrebno kompleksno načrtovanje dogodkov v daljšem časovnem obdobju, saj je mogoče v nekaj minutah s sporočili preplaviti večjo količino ljudi in jih na pravi način motivirati in spodbuditi k udeležbi na nenačrtovane in nenapovedane dogodke (Papic in Noonan, 2011).

Iz tega sledi, da sama uporaba spletnih socialnih omrežij in njihova vsesplošna prisotnost ne vpliva negativno na dinamiko protestov, saj omogoča njihovo koordinacijo in načrtovanje, kar pa ni prepovedano. Pri tem se je prav tako potrebno zavedati, da uporaba spletnih socialnih omrežij še ne pomeni, da bo posameznik dejansko udeležen v kolektivnih protestnih akcijah (Baker, 2011). Kot navajata Papic in Noonan (2011), ima lahko v določenih primerih takšno socialno povezovanje tudi nasprotni učinek, saj se ljudje lahko zadovoljijo s spletno pripadnostjo oz. podporo in tega ne prenesejo v fizično okolje. Prav tako lahko pride do širjenja nasprotujočih si sporočil in idej, kar lahko povzroči zmedo in ima lahko v primeru kolektivnih akcij tudi demobilizacijski učinek (Petras, Eigenbrodt in Spier, 2011).¹¹

Spletni socialni mediji, ki so povečali možnosti ljudi udeležbe v javnem življenju in razširili pravice do svobodnega govora, so ustvarili veliko dilemo z vidika družbenega nadzorstva. Države, ki so bile v preteklosti navajene monopola in nadzora nad dinamiko javnega življenja, so se znašle v precepu, saj zaradi sodobne tehnologije tega ne morejo več vzdrževati. Dva tipična avtoritativna odziva na takšno situacijo sta agresivna proti kampanja oz. propaganda ali cenzura, vendar nobena izmed metod omejevanja ni učinkovita pri zatiranju socialnih interakcij

¹¹ T. i. *Slacktivism*.

(Shirky, 2011). Kljub temu so določene avtokratsko naravnane države (npr. Kitajska in Egipt), z željo po zatrtju protestov, onemogočile dostop državljanov do omenjenih spletnih storitev in tehnologij, vendar to ni zaustavilo protestnih gibanj, ravno nasprotno. Po onemogočenju interneta so se nekateri protesti še razširili (Papic in Noonan, 2011). Prav tako so tovrstni ukrepi v nasprotju z mednarodnimi prizadevanji po varovanju temeljnih človekovih pravic, kot je svoboda izražanja, medijska svoboda in t. i. »internetna svoboda« (Shirky, 2011).

Namesto prepovedi uporabe tehnologije in spleta lahko varnostni in nadzorni organi uporabijo njihove prednosti pri nadziranju in upravljanju socialnih gibanj. Kot navajata Papic in Noonan (2011), so se spletni socialni mediji izkazali kot dobro pomožno orodje pri spremljanju aktivističnih pobud, saj je veliko večino komunikacij in aktivnosti na spletu mogoče analizirati brez posebnih ovir, preostale pa lahko nadzirajo z ustreznimi pravnimi in kazenskimi postopki. To pomeni, da so lahko tovrstni mediji učinkovit obveščevalni vir za nadzorstvene organe. Javne objave fotografij in podatkov, nova tehnologija in večja povezanost izboljšujejo njihovo delovanje (Dimc in Dobovšek, 2012: 13).

S časovno analizo aktivnosti na spletu je mogoče ugotoviti, kdaj se bodo določene idejne pobude prelevile v trend. Primeri iz prakse kažejo, da se prvotne spletne aktivnosti navadno začnejo nekaj tednov pred prvimi kolektivnimi akcijami, do aktivne uporabe pa navadno pride šele po izvedbi fizičnih aktivnosti. S spremljanjem spleta je prav tako mogoče ločiti podpornike od pobudnikov in vodij ter izločiti posameznike, ki spodbujajo k nasilju. S pregledom video in avdio vsebin je veliko lažja tudi identifikacija nasilnih protestnikov.¹²

4.1 Dileme povezane z nadzorom in uporabo socialnih medijev

Ker je uporaba socialnih medijev v kontekstu socialnih gibanj postala vsesplošen trend, je razumljivo, da je njihovo spremljanje del policijskih aktivnosti. V Veliki Britaniji in ZDA je nadzor aktivističnih organizacij in protestnikov na spletu pravzaprav že stalna praksa. Znanih je veliko primerov, ko so bili protestniki pred sodiščem obravnavani in obtoženi zgolj na podlagi komentarjev ali objav, s katerimi so pozivali k nasilništvu in izgredom (UK riots, 2011). V primeru londonskih izgredov so bila spletna socialna omrežja v pomoč pri prepoznavanju nasilnih izgrednikov, saj so uporabniki objavljali slike in posnetke s krajev prizorišč, na katerih je bilo mogoče identificirati posameznike, ki so v protestih povzročali škodo. Prav tako so bile ustanovljene posebne Facebook skupine, ki so pozivale k prepoznavanju in identifikaciji storilcev (Popkin, 2011).

Med aktivističnimi organizacijami in mediji je zato prišlo do razprav o legitimnosti takšnega postopanja varnostnih organov. Zanimivo pa je dejstvo, da so se varnostni organi že v preteklosti aktivno posluževali enakih metod spremljanja uporabnikov spletnih socialnih omrežij, vendar v kontekstu drugih kaznivih dejanj, kot so npr. pedofilija, otroška pornografija, nadlegovanje, preverjanje

¹² V Egiptu so z nadzorom Facebooka identificirali 40 organizatorjev protestov (Papic in Noonan, 2011).

verodostojnosti prič v kazenskih postopkih ipd. (Rawlinson, 2012; Wrenn, 2012). Velikokrat se je Facebook označeval za dobro orodje pri odkrivanju »pravih« storilcev, medtem ko je pri nadziranju protestnikov vedno sprožal polemične razprave.

Tudi slovenska policija je potrdila spremljanje podatkov v medijih in na spletu (socialnih omrežjih) z vidika priprav načrtov varovanja in zagotavljanja varnosti na prizoriščih javnih shodov. V medijih pa so se pojavile ideje, da naj bi se policisti kot uporabniki infiltrirali v družbena omrežja in poskušali identificirati organizatorje nenapovedanih protestov s spremljanjem njihovih aktivnosti in objav. Pri tem je informacijska pooblaščenka prepričana, da bi policija lahko protestnike namensko spremljala zgolj v primeru, da obstaja utemeljen sum, da se pripravljata kaznivo dejanje, neutemeljeno spremljanje pa razume kot vohunjenje za državljani in kot nesorazmeren ukrep za ugotavljanje in pregon nekega prekrška (Policija na FB išče udeležence in organizatorje protestov, 2013).

Določanje legitimne uporabe in nadzora spletnih socialnih omrežij je pravzaprav izjemno problematično. Kibernetški prostor je globalno nenadzorovan, zakonsko nereguliran, pravila vedenja, uporabe in nadzora pa so nedorečena, tako za navadne uporabnike kot za organe pregona. Kot navajata Dimc in Dobovšek (2012: 14) »socialna omrežja spreminjajo naše delovanje in povezovanje, zaradi česar se pojavljajo nova vprašanja o pravici do zasebnosti, varovanju osebnih podatkov in posegih v človekove pravice.« Omenjena omrežja so v kontekstu protestnih in socialnih gibanj postala stičišče dveh nasprotnikov; aktivistov in podpornikov, ki omrežja uporabljajo za povečevanje moči; in varnostnih organov, katerih naloga je aktivno odkrivanje in preprečevanje kriminalitete. Če izhajamo iz slednjega, morajo varnostni organi storiti vse, kar je v njihovi moči, da se preprečijo ali odkrijejo kazniva dejanja, saj je to v interesu celotne družbe. Takšno ravnanje bi lahko umestili v področje sekundarne prevencije, katere namen je poostren nadzor določene rizične skupnosti, da bi se identificirali možni storilci ali napovedale problematične situacije (Meško, 2002: 63). Na spletu je nadzor skupnosti veliko lažji, saj je kibernetški prostor javen in ker so komentarji ter objave ljudi splošno dostopne javnosti, ima vpogled vanje vsak uporabnik spleta, tudi policija. V očeh povprečnega uporabnika pa virtualno okolje še vedno deluje zavajajoče, saj leti naivno menijo, da je kibernetški prostor zgolj virtualen (Dimc in Dobovšek, 2012). Objavo na določenem javnem omrežju je zato potrebno razumeti kot javno izraženo stališče in kadar takšno stališče nakazuje na kaznivo dejanje ali njegovo načrtovanje, je naloga policije to preprečiti oz. zoper storilca ustrezno ukrepati. Na drugi strani pa imajo protestniki kot državljani pravico do javnega zbiranja, svobodnega izražanja in varovanja zasebnosti, tudi pri uporabi spleta, vendar se morajo zavedati, »da zagotavljanje (informacijske) varnosti ni mogoče brez žrtvovanja nekega dela zasebnosti.« (Dimc in Dobovšek, 2012: 12)

Problem, ki se pri vsesplošni uporabi spleta pojavlja v povezavi s protestnimi množicami ni toliko v tem, da prihaja do blažjih kršitev, temveč v primerih, ko se protestniki poslužujejo nelegalnih tehnik pridobivanja informacij ali načrtovanja nezakonitih dejavnosti v fizičnem okolju. Prav to je tudi glavni razlog, zakaj je nadzor spletnega okolja postal praksa organov pregona, in ne ker bi bilo na takšen način mogoče odkrivati prekrške. Potrebno pa je razumeti, da kibernetški prostor

omogoča neosebno vpletenost v aktualne dogodke in daje možnost zakrivanja prave identitete (Crilley, 2004: 69), kar spodbuja svobodno izražanje in javno komuniciranje na spletu. Prav tako različne študije ugotavljajo, da je zaradi anonimnosti večja verjetnost, da se bodo ljudje vedli drugače, kot je pričakovano (Peršak, 2009). To pomeni, da lahko anonimnost, ki jo nudi splet, posameznike spodbudi k določenim dejanjem, ki se jih v realnem svetu zaradi moralnih ali drugih zadržkov dejansko ne bi posluževali.

Meja med zakonitim in nezakonitim delovanjem na spletu je zato zelo zabrisana. Težko je ločiti agresivne pozive aktivnih podpornikov, ki so odraz jeze, nezadovoljstva in razočaranja, brez nezakonitih motivov; od resnih namenov nasilnih izgednikov, ki pozivajo podobno misleče k povzročanju škode in ustvarjanju nevarnosti. S tem je bila ustvarjena situacija, v kateri sta trčili pravica uporabnikov do svobodnega izražanja in zasebnosti z nalogo policije po preprečevanju kriminalitete in njenemu odkrivanju.

Kadar posameznik vstopi v javni kibernetski prostor, se mora zavedati, da so njegova dejanja vidna vsem, zato mora sam poskrbeti za zasebnost, ki mu primarno ni vnaprej zagotovljena. Pravica do zasebnosti mu je zagotovljena zgolj v zasebnih komunikacijah, organi pregona pa takšne komunikacije ne morejo nadzirati brez utemeljenega razloga (Rawlinson, 2012), kar za enkrat preprečuje nesorazmeren in neupravičen nadzor, hkrati pa je zagotovilo, da se posega v zasebnost zgolj v tolikšni meri kot sami dopustimo. In če lahko dejavnost nekega posameznika v javnih spletnih skupinah spremlja vsakdo, potem tudi varnostnim organom ne bi smela biti odvzeta ta pravica. Uporabniki naj na javnih spletnih mestih komunicirajo na način, kot bi komunicirali v realnem javnem prostoru ali pa naj si zagotovijo oblike zasebne komunikacije, organi pregona pa naj se na takšne komunikacije odzivajo na način, kot bi ukrepali, če bi jo zaznali v realnem okolju.

Analiza teoretičnih virov dokazuje, da se za enkrat spletna socialna omrežja še vedno uporabljajo v relativno legitimne namene. Ker pa je uporaba socialnih medijev in tehnologije nasploh v različnih socialnih in političnih okoljih drugačna, smo med slovenskimi uporabniki interneta izvedli raziskavo, z namenom ugotoviti, kakšno vlogo so imela spletna socialna omrežja v kontekstu protestov.

5 METODA

Raziskavo o vplivu spletnih socialnih omrežij na dinamiko protestov smo izvedli s pomočjo spletne ankete (www.1ka.si) med uporabniki socialnega omrežja Facebook. Zbiranje podatkov je potekalo v obdobju med 28. 12. 2012 in 6. 1. 2013. Vprašalnik je vseboval 17 vprašanj o stališčih anketirancev glede prednosti Facebooka pri razvoju protestov v Sloveniji in o njihovih dejanskih aktivnostih in informiranosti pri uporabi omenjenega omrežja. Uporabnike smo k udeležbi v raziskavo pozvali preko različnih Facebook aktivnosti (objave na številnih osebnih profilih in javnih ter zaprtih skupinah, ki so bile aktivistično ali splošno ne-aktivistično orientirane). Zbrane podatke smo analizirali s pomočjo statističnega programskega orodja SPSS.

	Odgovori	Frekvenca ($n = 300$)	%
Spol	Moški	143	48 %
	Ženski	157	52 %
Starost	do 20 let	17	6 %
	21–30 let	197	66 %
	31–40 let	48	16 %
	41–60 let	36	12 %
	61 let ali več	2	1 %
Izobrazba	Osnovna šola ali manj	1	0 %
	Poklicna ali strokovna šola	21	7 %
	Srednja šola	110	37 %
	Višja, visoka šola ali univerzitetna	149	50 %
	Magisterij ali doktorat	19	6 %

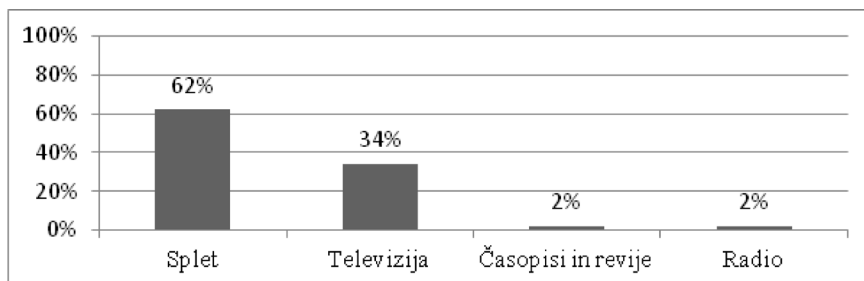
Tabela 1:
Demografski
podatki

Vzorec je zajel 300 anketirancev, pri čemer je razmerje med spoloma relativno enakovredno. Dve tretjini anketirancev spada v starostno dobo od 21 do 30 let, pri tem jih ima polovica višjo, visoko ali univerzitetno izobrazbo (tabela 1).

6 REZULTATI

Opisna statistika zbranih podatkov je pokazala, da se je nedavnih protestov v Sloveniji udeležilo 32 % udeležencev v raziskavi, medtem ko preostalih 68 % izpraševancev protestov ni fizično podprlo. Ugotavljamo pa, da se jih je 49 % aktivno udeležilo razprav o aktualnih dogodkih v povezavi s protesti na formalni ali neformalni ravni, kar dokazuje njihov interes ali vpletenost v dogajanje. 51 % pa interesa za aktivno razpravo o aktualnih protestih ni izkazalo.

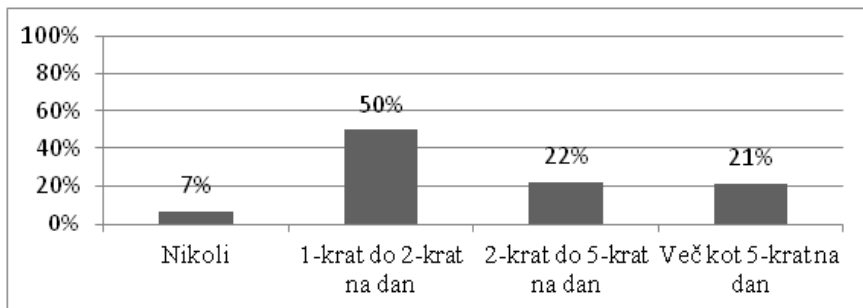
Informacijam o omenjenih dogodkih so bili izpraševanci najpogosteje izpostavljeni preko spleta (66 %) in televizije (34 %), medtem ko so časopisi, revije in radio odigrali zanemarljivo vlogo (graf 1). Pri tem je bilo kar 88 % izpraševancev o protestih obveščenih na spletnem socialnem omrežju Facebook, medtem ko preostalih 12 % takšnih informacij na omenjenem omrežju ni zaznalo.

Graf 1:
Način
informiranja
izpraševancev
o aktualnih
dogodkih

Graf 2 prikazuje kolikokrat na dan so bili izpraševanci na Facebooku v povprečju izpostavljeni novicam, komentarjem ali opozorilom na nedavne proteste v Sloveniji. Več kot 70 % jih je bilo takšnim informacijam izpostavljeno enkrat do petkrat na dan, medtem ko jih je bilo 21 % opozorilom na proteste podvrženo več kot petkrat na dan. To dokazuje izkoriščanje omenjenega omrežja za množično obveščanje in širjenje protestnih idej.

Graf 2:
Povprečna
izpostavljenost
novicam o
protestih
na omrežju
Facebook

Pri nadaljnji analizi zbranih podatkov smo ugotovili, da so bili izpraševanci, ki so se udeležili protestov, v povprečju večkrat na dan izpostavljeni novicam in opozorilom o protestnih dogodkih na Facebooku kot neudeleženci protestov (tabela 2). Več kot 33 % udeležencev na protestih je bilo omenjenim novicam izpostavljeno več kot petkrat na dan. Tisti, ki se protestov niso udeležili, so bili enaki količini informacij izpostavljeni zgolj v 15 %.

Tabela 2:
Kontingenčna
tabela o
povezavi med
udeležbo v
protestih in
izpostavlje-
nostjo novicam

		Kolikokrat na dan ste bili na FB izpostavljeni novicam?			
		nikoli	1 do 2 na dan	2 do 5 na dan	več kot petkrat na dan
Ali ste se v zadnjih 2 mesecih udeležili protestov?	da	5,3 %	36,8 %	24,2 %	33,7 %
	ne	8,3 %	55,6 %	21,0 %	15,1 %

Izpraševanci so na Likertovi lestvici od 1 (informacije niso bile popolnoma nekoristne in neverodostojne) do 5 (informacije so bile zelo koristne in verodostojne) ocenjevali informacije, ki so jih prejeli na omenjenem socialnem portalu. Na omenjeni lestvici so s povprečjem $M^{13} = 3,3$ ($SD = 1,34$) ocenili koristnost in s povprečjem $M = 3,2$ ($SD = 1,17$) verodostojnost informacij o aktualnih protestih in političnem dogajanju v Sloveniji. Pri tem je 33 % izpraševancev aktualne dogodke komentiralo in o njih razpravljalo na omrežju Facebook, pasivno pa je pri teh debatah (s pomočjo »všečkov«) sodelovalo 48 % udeležencev v raziskavi.

¹³ M = povprečna vrednost, SD = standardni odklon.

Na proteste je bilo v obliki dogodka na omrežju povabljenih 73 % izpraševancev, pri čemer jih je od tega udeležbo na dogodek potrdilo 32 % tistih, ki so prejeli vabilo (v obliki odgovora »da« ali »mogoče«). V nadaljevanju se je protestov dejansko udeležilo 73 % tistih, ki so udeležbo na omenjenem omrežju tudi potrdili.

Kot je razvidno iz Tabele 3, so izpraševanci na Likertovi lestvici od 1 (popolnoma se ne strinjam) do 5 (popolnoma se strinjam) ocenjevali tudi, koliko se strinjajo s posameznimi trditvami o vplivu omrežja Facebook na dinamiko protestov v Sloveniji. Ugotavljamo, da je omenjeno omrežje po mnenju izpraševancev v največji meri pripomoglo k večji pogostosti in številčnosti protestov ($M = 3,7$; $SD = 1,2$) in k njihovi boljši organizaciji ($M = 3,6$; $SD = 1,27$). Preostale trditve, ki smo jih podali, niso presegle srednje vrednosti, najmanj pa so se izpraševanci strinjali s trditvijo, da so jih nenehni pozivi na Facebooku spodbudili k dejanski udeležbi na proteste ($M = 2,2$; $SD = 1,29$), kjer je bila tudi razpršenost in neenotnost odgovorov zelo velika. Skoraj enaki rezultati se navezujejo na trditev, da je Facebook ključno vplival na informiranost o aktualnih političnih dogodkih in protestnih aktivnostih.

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Mediana
Facebook je kot medij vplival na večjo pogostost in številčnost protestov.	3,7	1,20	4
Brez Facebooka bi bila organizacija protestov veliko slabša.	3,6	1,27	4
Informacije, ki sem jih o trenutnem političnem dogajanju in protestih pridobil/a na Facebooku, so bolj koristne in verodostojne kot v ostalih medijih.	2,8	1,22	2
Če ne bi imel/a Facebooka, o dogodkih ne bi bil/a dovolj informirana.	2,4	1,33	3
Novice in komentariji na Facebooku o aktualnem političnem dogajanju so vplivali na moj pogled in stališče.	2,4	1,25	3
Nenehni pozivi na Facebooku o protestih se me spodbudili k dejanski udeležbi.	2,2	1,29	3

Tabela 3:
Vpliv omrežja Facebook na uporabnike v kontekstu aktualnih dogodkov

V nadaljevanju smo z diskriminantno analizo preverili, ali pri ocenjevanju omenjenih trditev obstaja statistično značilna razlika med udeleženci protestov in tistimi, ki se protestov niso udeležili (tabela 4). Pri tem je diskriminantna funkcija statistično značilna (p -vrednost = 0), koeficient kanonične korelacije pa nakazuje na dobro povezavo med diskriminantno funkcijo in omenjenima skupinama. Statistično značilne razlike so se pokazale v štirih primerih vplivanja omrežja Facebook ($p < 0,05$) na skupini uporabnikov. Omenjeno omrežje je na udeležence protestov vplivalo bolj spodbujevalno; v večji meri so ga dojeli kot ključni medij informiranja o aktualnih dogodkih; informacije objavljene na omenjenem omrežju so bolj vplivale na njihovo osebno stališče do trenutne situacije; hkrati pa so te informacije v večji meri dojeli kot bolj verodostojne in koristne v primerjavi z informacijami v ostalih medijih. Pri tem na oblikovanje diskriminantne funkcije in razlikovanje med skupinama ne/udeležencev najbolj vplivata dve spremenljivki (F

statistika): »Nenehni pozivi so me spodbudili k dejanski udeležbi na dogodke« in »informacije na omrežju so bile bolj koristne in verodostojne«, kar so potrdili tudi rezultati strukturnih vrednosti uteži in standardizirani koeficienti diskriminantne funkcije (ni prikazano). To pomeni, da se bodo tisti, ki pasivno podpirajo idejo, prej udeležili protestnih gibanj, če bodo na omrežju večkrat izpostavljeni pozivom, hkrati pa bodo ideje aktivno prej podprli tisti, ki informacije na tem omrežju razumejo kot verodostojne in koristne.

Tabela 4:
Diskriminantna
analiza o
razlikah med
skupinama
uporabnikov

Koeficient kanonične korelacije: 0,433, Wilksova lambda: 0,813, <i>p</i> -vrednost: 0,000						
Ali ste se v zadnjih 2 mesecih udeležili protestov?	DA		NE		<i>p</i>	<i>F</i> statistika
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>		
Nenehni pozivi na FB so me spodbudili k dejanski udeležbi na dogodke.	2,86	1,448	1,85	1,072	,000	46,172
Če ne bi imel/a FB, ne bi bila dovolj informiran/a.	2,83	1,449	2,14	1,233	,000	18,413
Novice na FB so vplivale na moj pogled na trenutno situacijo.	2,64	1,360	2,31	1,213	,036	4,443
Brez FB bi bila organizacija protestov veliko slabša.	3,57	1,492	3,51	1,239	,710	0,138
FB je vplival na večjo pogostost in številčnost protestov.	3,69	1,466	3,67	1,154	,866	0,029
Informacije na FB so bile bolj koristne in verodostojne kot v ostalih medijih.	3,37	1,329	2,53	1,157	,000	31,196

Pri analizi podatkov nas je zanimalo še, kako so omrežje Facebook uporabljali udeleženci protestov in kako je omenjeno omrežje z vidika aktualnih dogodkov koristilo tistim, ki se protestov niso udeležili.

Največ udeležencev je omrežje uporabilo kot način informiranja o tem, kaj se bo dogajalo (66 %) in o tem, kaj se je dogajalo (64 %). Poleg tega so ga uporabili še kot medij za opozarjanje prijateljev na aktualno dogajanje (24 %) in kot orodje za komuniciranje s preostalimi udeleženci interesnih skupin, v smislu deljenja preteklih izkušenj, mnenj in empatije (23 %). Smo pa pri tem ugotovili, da se pri udeležencih protestov različni načini uporabe Facebooka pojavljajo v veliko večjem odstotku, pri čemer od povprečja najbolj izstopata uporaba omenjenega omrežja kot medija za pozivanje k udeležbi na proteste in kot orodja za organizacijo ter koordinacijo s skupino protestnikov. To pomeni, da so tisti, ki so se protestov tudi dejansko udeležili, omenjeno spletno socialno omrežje uporabljali in spremljali veliko bolj aktivno kot neudeleženci protestov (tabela 5).

Facebook je z vidika protestov služil kot:	Vsi izpraševanci <i>n</i> = 300	%	Udeleženci <i>n</i> = 95	%	Neudeleženci <i>n</i> = 205	%
način informiranja o tem, kaj se bo dogajalo.	198	66 %	69	72,6 %	129	62,9 %
način informiranja o tem, kaj se je dogajalo.	192	64 %	67	70,5 %	125	61,0 %
medij za opozarjanje na aktualne dogodke.	73	24 %	30	31,6 %	43	21,0 %
orodje za komuniciranje.	70	23 %	40	42,1 %	30	14,6 %
medij za pozivanje k udeležbi na proteste.	65	22 %	37	38,9 %	28	13,7 %
orodje za boljše organiziranje s protestniki.	48	16 %	33	34,7 %	15	7,3 %
Facebook s tega vidika ni bil koristen.	37	12 %	6	6,3 %	31	15,1 %

Tabela 5:
Vpliv omrežja Facebook na dinamiko protestov

7 RAZPRAVA

Kljub temu, da je bilo v Sloveniji v zadnjih letih kolektivno vzdušje relativno umirjeno in so bili, kot navaja Kanduč (2012: 17), »... izgredi spokojno pokopani v preteklost«, so nedavni in nepričakovani protesti sprožili veliko razprav in postali glavna tema različnih strokovnih in medijskih debat. Njihov pojav je mogoče povezovati z različnimi dejavniki in vzroki, predvsem pa jih je potrebno analizirati v kontekstu, da bi lahko razumeli, kaj je sprožilo socialno gibanje in vplivalo na njegovo dinamiko. Trenutne družbene razmere so v Sloveniji zaostrene tako zaradi politične situacije kot gospodarske krize, stanje in primeri socialnih uporov iz mednarodnega okolja pa imajo lahko na spodbujanje kolektivnih aktivnosti velik vpliv. Hkrati pa tudi zgodovina socialnih gibanj v Sloveniji nakazuje, da so bila le-ta v preteklosti pogosta praksa.¹⁴ Seveda pa je pri tem potrebno upoštevati tudi medijsko okolje, informacijsko infrastrukturo ter dostopnost in razširjenost tehnologije.

Raziskava med slovenskimi uporabniki spletnega socialnega omrežja je pokazala, da velik odstotek izpraševancev kot glavni vir informiranja uporablja ravno splet. So pa pri tem pokazali relativno veliko mero kritičnosti pri ocenjevanju kredibilnosti informacij o političnih in protestnih tematikah, ki so jim bili izpostavljeni ($M = 3,25$). Bučar-Ručman (2011: 35) navaja, da moramo do medijske realnosti vzpostaviti distanco in jo skušati verificirati z analizo alternativnih virov,

¹⁴ Zgodovina protestov v Sloveniji predstavljena v Čelik (1994).

preverjanjem informacij, iskanjem strokovne literature in logičnim premislekom, česar se, kot kaže raziskava, zavedajo tudi izpraševanci pri splošni uporabi spleta.

Če dejstvo, da je v Sloveniji več kot 770 tisoč uporabnikov Facebooka, primerjamo z ugotovitvami raziskave, da je bilo na istem omrežju informacijam o protestih izpostavljenih 88 % izpraševancev (75 % jih je bilo na dogodke tudi osebno povabljen), potem je vpliv socialnih medijev na rekrutiranje podpornikov in informiranje nedvomen. Uporaba spletnih socialnih omrežij je v Sloveniji nasploh izjemno razširjena in pogosta, zato je močna prisotnost aktivistov v teh okoljih logična in neizpodbitna posledica.

Temeljna ugotovitev, ki jo želimo izpostaviti je, da so bili udeleženci protestov na socialnem omrežju Facebook pogostejše in agresivnejše izpostavljeni novicam in informacijam o protestih in da so omrežje z vidika protestov uporabljali bolj aktivno kot neudeleženci protestov (tabela 5). Vsi pa so izrazili mnenje, da so omrežje najpogostejše uporabljali kot orodje informiranja. Čeprav na splošno informacij ne ocenjujejo za bolj koristne ali verodostojne kot v drugih medijih, so izkazali mnenje, da je uporaba omrežja služila predvsem organizaciji protestov in pospešila njihovo širjenje (tabela 4). Udeleženci protestov so ga uporabljali tudi kot orodje za obveščanje in opozarjanje na aktualne dogodke, kar potrjuje, da so bili tudi sami aktivno udeleženi v proces poročanja. Če povzamemo ugotovitve omenjene raziskave, je spletno socialno omrežje Facebook v primeru slovenskih kolektivnih akcij odigralo pomembno vlogo. O vzročni povezavi je sicer težko sklepati, je pa mogoče upravičeno domnevati, da je nenehna izpostavljenost informacijam in pozivom, pri določenih posameznikih spodbudila interes za aktivno pripadnost in željo po nadaljnji informiranosti in vpletenosti v dogajanje.

Pri razpravljanju o vplivu spletnih socialnih omrežij na dinamiko socialnih gibanj pa je potrebno izpostaviti, da jih ni primerno razumeti in obravnavati kot nekaj slabega ali celo kot vzrok neželenega stanja. Primeri iz prakse kažejo, da tehnologiji in spletu ni mogoče pripisovati odločilnega pomena in da se kolektivne akcije ne bodo sprožile zaradi njih, temveč jih bodo samo olajšale, kar pa še ne sme biti razlog za njihovo omejevanje ali strožje nadziranje. Izkušnje kažejo, da sam nadzor spleta in spletnih storitev ne pripomore k zmanjševanju ali zatiranju kolektivnih akcij, saj je kibernetski prostor globalno nereguliran, zato je prenos komunikacij v druga kibernetska okolja povsem enostaven. Prav tako primeri dokazujejo, da se pri kolektivnih akcijah tehnologija pretežno uporablja na zakonit način in zato za enkrat še ne predstavlja resne grožnje v smislu spodbujanja kriminalitete.

Varnostni organi naj tako kot aktivistične organizacije po zgledu tujih praks koristijo prednosti spletnih storitev, ki so lahko zelo uporabno orodje pri napovedovanju trendov in analizi razvojev kolektivnih aktivnosti. Tako bodo lahko nanje bolje pripravljeni in seznanjeni s potekom dogodkov v prihodnosti. Pri tem pa morajo nujno paziti na zakonitost in upravičenost postopkov, saj je nadzor kibernetskega prostora občutljiva tema, želja uporabnikov po zasebnosti pa zelo velika. Kot navajajo Meško, Reisig in Tankebe (2012: 121), lahko policija, ki deluje legitimno in predvsem pravično, pričakuje tudi večjo pripravljenost ljudi sodelovati pri preprečevanju kriminalitete.

Nadzor spletnih socialnih omrežij in njihovo spremljanje pa nikakor ne sme biti zadnja, edina ali glavna oblika proučevanja in pojasnjevanja kolektivnih akcij. Odzivanje na odklonske pojave mora biti čim bolj usmerjeno v odpravo družbenih oz. pravih vzrokov kriminalitete, ki so povezani z družbeno diferenciacijo, ukrepi zmanjševanja kulturnega konflikta, večanja strpnosti in spoštovanja državljskih pravic (Jere, Meško in Kanduč, 2011: 326).

Naša priporočila podana na podlagi analize strokovne literature, praktičnih primerov in raziskovalnih aktivnosti se nanašajo na tri skupine; (a) Oblast in politika: prizadevanja v kontekstu socialnih gibanj naj se usmerijo v analizo in odpravo vzrokov in ne posledic ali dejavnikov, ki so vplivali na njihovo uspešno delovanje. Želje po obvladovanju in večjem nadzoru kibernetkega prostora pa so nepotrebne, saj imajo lahko nasprotni učinek in celo pospešijo splošno nezadovoljstvo; (b) Varnostni organi: pri nadziranju in obvladovanju protestnih gibanj naj pravično in upravičeno uporabljajo ter spremljajo spletne storitve, hkrati pa naj si prizadevajo za večje sodelovanje s pripadniki aktivističnih organizacij pri odkrivanju deviantnih pojavov; (c) Uporabniki spleta in aktivisti: spletne storitve naj uporabljajo premišljeno, predvsem pa se naj zavedajo, da je kibernetki prostor enak ostalim prostorskim domenam, kjer bi morala veljati enaka pravila vedenja in komuniciranja kot v realnem prostoru.

Da bi lahko razumeli dinamiko protestov, je potrebnih več neodvisnih in objektivnih znanstveno-raziskovalnih aktivnosti, ki morajo biti kriminološko usmerjene oz. naravnane v identifikacijo dejavnikov in vzrokov splošnega nezadovoljstva. Ugotovitve nepristranskih raziskav lahko pomembno pripomorejo k oblikovanju učinkovitih nacionalnih politik, z namenom zmanjšati proteste v prihodnosti, kakor tudi politik preprečevanja kriminalitete in nasilnih izgrediv, četudi se protesti uresničijo. V takšne raziskovalne aktivnosti je potrebno zajeti akademsko in izobraževalno sfero ter neodvisne raziskovalne inštitute. Omenjena sfera bi lahko z neodvisnimi raziskovalci in strokovnjaki močno prispevala k vzročno-posledičnim analizam socialnih gibanj v Sloveniji, ki jih za enkrat primanjkuje.

LITERATURA

- Anderson, K. (2008). *Hactivism and politically motivated computer crime*. Pridobljeno na <http://www.aracnet.com/~kea/Papers/Politically%20Motivated%20Computer%20Crime.pdf>
- Baker, S. A. (2011). The mediated crowd: New social media and new forms of rioting. *Sociological Research Online*, 16(4). Pridobljeno na <http://www.socresonline.org.uk/16/4/21.html>
- Bernik, I. in Markelj, B. (2011). Unlimited access to information systems with mobile devices: Information security perspective. *Varstvo*, 14(3), 406–417.
- Bernik, I. in Meško, G. (2011). Internetna študija poznavanja kibernetkih groženj in strahu pred kibernetko kriminaliteto. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(3), 242–252.

- Bučar-Ručman, A. (2011). Medijsko poročanje o kriminaliteti v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(1), 23–38.
- Caren, N. in Gaby, S. (2011). Occupy online: Facebook and the spread of occupy Wall Street. *Social Science Research Network*. Pridobljeno na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1943168
- Cellan-Jones, R. (15. 8. 2011). Home to a social media crackdown? *BBCNews*. Pridobljeno na <http://www.bbc.co.uk/news/mobile/technology-14526833>
- Chapman, C. (2009). *The history and evolution of social media*. Pridobljeno na <http://www.webdesignerdepot.com/2009/10/the-history-and-evolution-of-social-media/>
- Christensen, C. (2011). Twitter revolutions? Addressing social media and dissent. *The Communication Review*, 14(3), 155–157.
- Crilley, K. (2004). Information warfare: New battlefields terrorists, propaganda and the internet. V A. O'Day (ur.), *Cyberterrorism* (str. 67–81). Aldershot: Ashgate Publishing.
- Čelik, P. (1994). *Policija, demonstracije, oblast*. Ljubljana: Tiskarna Ljubljana.
- Delakorda, S. (2012). *Svetovni splet in ljudski protesti v Sloveniji*. Inštitut za elektronsko participacijo. Pridobljeno na <http://www.inepa.si/component/content/article/34-novice-institut-za-elektronsko-participacijo/194-svetovni-splet-in-ljudski-protesti-v-sloveniji.html>
- Dimc, M. in Dobovšek, B. (2012). *Kriminaliteta v informacijski družbi*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Facebook statistics*. (2013). Socialbakers. Pridobljeno na <http://www.socialbakers.com/facebook-statistics/>
- Finchett-Maddock, L. (2012). Seeing red: Entropy, propretty, and the resistance in the summer riots 2011. *Law and Critique*, 23(2), 199–217.
- González-Bailón, S., Borge-Holthoefer, J., Rivero, A. in Moreno, Y. (2011). The dynamics of protest recruitment through an online network. *Scientific reports*. Pridobljeno na <http://www.nature.com/srep/2011/111215/srep00197/full/srep00197.html>
- Jere, M., Meško, G. in Kanduč, Z. (2011). Diskurz o socialni prevenciji kriminalitete in prestopništva v Sloveniji. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 62(4), 325–332.
- Kanduč, Z. (2012). Postmoderni najstveni sistemi v kriminološki perspektivi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(1), 14–26.
- Mandi. (11. 8. 2011). Britanska vlada razmišlja o blokadi socialnih in mobilnih omrežij v primerih množičnih neredov. *SloTech*. Pridobljeno na <http://slo-tech.com/novice/t479633#crt>
- McPhail, C. (1991). *The myth of madding crowd*. Hawthorne: Aldine de Gruyter.
- Meško, G. (2002). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Meško, G., Reisig, M. D. in Tankebe, J. (2012). Postopkovna pravičnost, legitimnost policije in sodelovanje javnosti s pravosodnimi organi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(2), 112–122.
- Occupythecomms. (2013). *Protesti v Sloveniji*. Pridobljeno na <https://maps.google.com/maps/ms?msa=0&msid=211533817939197350661.0004d0864c317c006120>

- 7&hl=sl&ie=UTF8&ll=46.16081,15.03479&spn=2.005052,5.410767&t=m&z=8&vpsrc=6
- OccupyWallSt. (2011). *About*. Occupy Wall Street. Pridobljeno na <http://occupywallst.org/about/>
- Papic, M. in Noonan, S. (2011). Social media as a tool for protest. *STRATFOR Global Intelligence*. Pridobljeno na <http://www.stratfor.com/weekly/20110202-social-media-tool-protest>
- Petras, V., Eigenbrodt, O. in Spier, S. (2011). The impact of ICT-based social media on collective action – Difference in degree or difference in kind? *Social Science Research Network*. Pridobljeno na http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1979312
- Peršak, N. (2009). Virtualnost, (ne)moralnost in škodljivost: normativna vprašanja nekaterih oblik kibernetične kriminalitete. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 60(3), 191–198.
- Policija na FB išče udeležence in organizatorje protestov? (16. 1. 2013). *Delo*. Pridobljeno na <http://www.delo.si/novice/slovenija/policija-na-fb-isce-udelezence-in-organizatorje-protestov.html>
- Popkin, H. A. S. (2011). Citizen cameras capture more looters than London cops. *NBCNews.com*. Pridobljeno na <http://www.nbcnews.com/technology/technolog/citizen-cameras-capture-more-london-looters-cops-121801>
- Rawlinson, K. (1. 10. 2012). Activists warned to watch what they say as social media monitoring becomes 'next big thing in law enforcement'. *The Independent*. Pridobljeno na <http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/activists-warned-to-watch-what-they-say-as-social-media-monitoring-becomes-next-big-thing-in-law-enforcement-8191977.html>
- Shirky, C. (2011). The political power of social media. *Foreign Affairs*. Pridobljeno na http://www.gpia.info/files/u1392/Shirky_Political_Poewr_of_Social_Media.pdf
- Skinner, J. (2011). Social media and revolution: The Arab spring and the occupy movement as seen through three information studies paradigm. *Working Papers on Information Systems*, 11(169). Pridobljeno na http://sprouts.aisnet.org/1269/2/social_media_and_revolution-v.pdf
- Stäheli, U. in Savoth, E. (2011). Seducing the crowd: The leader in crowd psychology. *New German Critique*, 38(3), 63–77.
- Thompson, R. (2011). Radicalization and the use of social media. *Journal of Strategic Security*, 4(4), 167–190.
- UK riots: Facebook invitations see teens due in court and more new arrests. (10. 8. 2011). *Mirror.co.uk*. Pridobljeno na <http://www.mirror.co.uk/news/uk-news/uk-riots-facebook-invitations-see-184733>
- Valenzuela, S., Park, N. in Kee, K. F. (2009). Is there social capital in a social network site: Facebook use and college students' life satisfaction, trust, and participation. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14(4), 875–901.
- Wrenn, E. (13. 7. 2012). Right or wrong? Facebook monitors chat conversations and informs the police of anything suspicious – but the privacy breach does catch paedophiles. *DailyMail*. Pridobljeno na <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/>

[article-2173081/Right-wrong-Facebook-monitors-chat-conversations-informs-police-suspicious-privacy-breach-does-catch-paedophiles.html](#)

O avtorju:

Kaja Prislan, magistra varstvoslovja, doktorska študentka na Fakulteti za varnostne vede, Univerza v Mariboru.

Novejše teorije psihologije množice in taktika policije

VARSTVOSLOVJE,
let. 15
št. 1
str. 29–44

Peter Umek

Namen prispevka:

V Sloveniji je bilo v decembru 2012 nekaj demonstracij, ki so se nadaljevale še v začetek leta 2013. V Mariboru in Ljubljani se je zbralo veliko število demonstrantov in prve proteste je zaznamovalo tudi nasilje, precejšnje število demonstrantov je policija tudi aretirala. Mnogi so menili, da je policija nastopila s preveliko silo in da je celo prekoračila svoja pooblastila, saj so bili policijskih postopkov deležni tudi miroljubni protestniki. O taktiki policije pri delu z množico v domači literaturi ni veliko napisanega in menim, da širša javnost ni seznanjena z zakonitostmi množičnega vedenja, ki bi jih morala policija upoštevati pri zagotavljanju in vzpostavljanju reda pri demonstracijah in drugih množičnih dogodkih. Namen tega prispevka je predstaviti novejšo ugotovitve o vedenju ljudi v množici in kako naj bi se te ugotovitve odrazile v strategiji in taktiki policije, ko se srečuje z množico.

Metode:

Prispevek je nastal na osnovi pregleda in integracije spoznanj iz različnih strokovnih in znanstvenih virov, katerih avtorji so vodilni teoretiki in praktiki na področju psihologije množice. Povzel sem tudi analizo nemirov v Gothenburgu leta 2001 in švedsko specialno policijsko taktiko za nadzorovanje množice.

Ugotovitve:

Le Bonova teorija množice ni uporabna za razlago vedenja množic v današnjih časih in upoštevanje teh principov pri nadzoru množice je kontraproduktivno. V osnovi sodobnih policijskih taktik je Reicherjev model socialne identitete, ki poudarja, da posameznik v množici ne izgubi osebne identitete, sprejme identiteto socialne skupine, s katero se identificira. Veliko napako stori policija, če množico obravnava kot celoto in ne loči med različnimi socialnimi skupinami, ki se v množici različno vedejo. Strokovnjaki vedno bolj poudarjajo komunikacijo med policijo in demonstranti, ki je lahko odločilnega pomena za preprečevanje nasilnega vedenja demonstrantov in tudi policistov.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek je namenjen predvsem strokovni javnosti, torej policistom in poveljnikom posebnih policijskih enot, ki lahko spoznanja, navedena v prispevku, upoštevajo pri načrtovanju strategije in taktike dela pri različnih množičnih shodih.

UDK: 316.6:351.741

Ključne besede: psihologija množice, principi nadzora, komunikacija

Recent Crowd Psychology Theories and Crowd Policing

Purpose:

In 2012 Slovenia faced a few demonstrations that continued in January 2013. A large number of protesters gathered in Maribor and Ljubljana. First demonstrations were marked by violence, few protesters were arrested. Many shared the opinion that the police exceeded the use of force and its authority, since also peaceful protesters were among the apprehended. Domestic literature does not say much about crowd policing and, in my opinion, lay public has little knowledge of the specific nature of group behaviour that the police has to consider in cases of mass events such as protests. The purpose of this paper is to present recent findings on group behaviour and how these findings should manifest in police strategies and tactics.

Methods:

The paper is a review and an integration of findings from different professional and scientific sources by leading authors in theory and practice of group psychology. Analysis of riots in Gothenburg in 2001 and Swedish special policing is also presented.

Findings:

The Le Bon's group theory cannot be applied to explain group behaviour in modern times and incorporating its principles in crowd policing would be counterproductive. The basis of modern police tactics is the Reicher's model of social identity which emphasizes that the individual does not lose his/hers identity and take on the identity of the social group. Police acts extremely erroneously if it considers the crowd as one unit and does not differentiate between social groups that act differently in the crowd. Experts in the field of group psychology frequently stress the importance of communication between the police and the protesters because it is of fundamental importance in preventing violent behaviour of both the protesters and the police officers.

Originality/Value:

This paper is aimed at the professional public, especially the police officers and Special police unit commanders that may consider the presented findings when planning strategies and work tactics for different mass meetings in the future.

UDC: 316.6:351.741

Keywords: crowd psychology, principles for crowd policing, communication

1 UVOD¹

V Sloveniji je konec leta 2012 potekalo nekaj demonstracij zaradi nezadovoljstva dela državljanov s politiko vlade in politično elito. Demonstracije so se nadaljevale tudi januarja 2013. Istega meseca so se za mirno stavko odločili tudi javni uslužbenci. Največ stavkajočih se je zbralo v Mariboru in Ljubljani. Prve demonstracije je

¹ Podatki o demonstracijah v Mariboru in Ljubljani so povzeti iz poročanj različnih medijev.

zaznamovalo tudi nasilje. Najhuje je bilo v Mariboru, kjer so predvsem mladi izzivali policiste, ki so varovali stavbo občine in jih obmetavali z granitnimi kockami. Policisti so posredovali, tudi do mirnih demonstrantov, in prišlo je do konfrontacij med demonstranti in policisti. Nekaj policistov in demonstrantov je bilo poškodovanih, policisti pa so aretirali in pridržali 60 oseb. Podobno se je dogajalo tudi v Ljubljani na trgu pred skupščino. Za red in mir je skrbelo veliko policistov posebne policijske enote, tudi konjenica. Poškodovanih je bilo več policistov in nekaj demonstrantov. Ob izteku demonstracij pa so prvič v Sloveniji uporabili vodni top, da bi demonstrante umirili. Po mojem mnenju je policija v prvih demonstracijah v Mariboru in Ljubljani nekoliko pretiravala z razkazovanjem moči in brez potrebe je bilo aretiranih veliko število demonstrantov. Nadaljnje demonstracije so potekale veliko bolj mirno, do nasilnih konfrontacij med demonstranti in policijo skorajda ni več prihajalo. Temu so v veliki meri prispevali demonstranti sami s pozivi k mirnim demonstracijam in tudi s samonadzorom nad morebitnimi nasilneži. Zdi se, da se je tudi policija po analizi prvih demonstracij bolje organizirala, vendar pa je še vedno delala nepotrebne napake s poudarjanjem, da so demonstracije nelegitimne, ker niso prijavljene, po lastni oceni so določili organizatorje demonstracij in jim zagrozili s kaznimi, višek pa je bil, ko so oglobili rektorja Univerze v Ljubljani. Demonstracije, ki jih je prijavila in organizirala Univerza, so potekale mirno, študenti so ob zaključku demonstracij sklenili živ obroč okoli poslopja parlamenta in resnično niso nikogar ogrožali. Ker organizatorji tega niso prijavili, sta morala Univerza in rektor, kot odgovorna oseba, plačati kazen. Sprašujem se, če ne bi zadostovalo samo opozorilo. Po moji oceni so tudi predstavniki vlade, s svojimi nepremišljenimi izjavami in ravnanji, bolj zaostrovali situacijo, kot pa jo mirili.

V tem prispevku želim opredeliti pojem množice, predstaviti razvoj teorij množic, podrobneje obdelati novejša teorije, predvsem Dodelan model socialne identitete (The Elaborated Social Identity Model – ESIM) in uporabnost spoznanj teh teorij za delovanje policije v množici.

V kontekstu tega prispevka ne bom opisoval neorganizirane množice ali gruče in publike, ker za delovanje policije nista preveč zanimivi. V takih oblikah množic interakcij med ljudmi skoraj ni, dinamika psiholoških procesov je šibka (Pečjak, 1994).

2 OPREDELITEV MNOŽICE

Preprosto bi večjo skupino ljudi, ki se zbere na nekem kraju, imenovali množico. S socialno psihološkega vidika je preučevanje množic zelo zanimivo. V množici se namreč ljudje vedejo drugače kot v majhnih skupinah in tako vedenje skupin ni vsota vedenj posameznikov, vedenje posameznikov se lahko v množici tudi bistveno spremeni. Množico opredeljuje moč in nekatere značilnosti, ki močno presegajo vsoto psiholoških in fizičnih lastnosti posameznikov. Množice imajo močan družbeni vpliv na posameznike, ki se mu posamezniki v veliki meri podredujejo (Ule, 2009).

Poznamo različne oblike množic, ki se razlikujejo po intenzivnosti in obsegu interakcij v množici, po moči čustev, ki prevladujejo v njej in tudi glede stopnje

razumnosti vedenja ljudi v množici. Po stopnji konstruktivnosti množice lahko delimo na (Ule, 2009):

- družbeno konstruktivne množice,
- družbeno destruktivne množice.

V družbeno konstruktivne množice prištevamo mirne družbene proteste, kot je bila na primer stavka javnih uslužbencev, mirne politične demonstracije, ki so se odvijale v večjih slovenskih mestih v decembru 2012 ter januarju 2013 in tudi udeležence javnih dogodkov, na primer obisk papeža v Sloveniji. Vse te množice v veliki meri upoštevajo kulturne in družbene standarde, ki so značilni za okolje, v katerih se shodi dogajajo.

Za družbeno destruktivne množice pa je značilno iracionalno, vandalsko ter nasilniško vedenje in taka množica je lahko nevarna za okolje in člane množice. Socialne psihologe so zanimale prav te množice in skušali so odgovoriti na vprašanje, kaj se dogaja s posamezniki v množici, da spremenijo svoje vedenje in da postane vedenje vseh ljudi v množici bolj ali manj podobno. Kateri so tisti dejavniki, ki povzročijo, da konstruktivna množica postane destruktivna? Je to odvisno samo od dejavnikov v množici ali tudi od zunanjih dejavnikov? Ule (2009) se sprašuje, ali je množica že po svoji naravi družbeno destruktivna, ali morda v množici le privrejo na dan latentne agresivne težnje posameznikov, ali pa se v tako agresivno naravnano množico združujejo le agresivno naravnane osebe.

3 PREGLED RAZVOJA TEORIJE MNOŽIC

3.1 Le Bonov kolektivni vidik

Znanstvena teorija množic se je rodila v Franciji, njen avtor je Gustave Le Bon (v Reicher in Drury, 2009), ki je že leta 1895 izdal knjigo z naslovom »Psychology des Foules« (Psihologija množice). V knjigi je skušal razložiti, kaj se zgodi z ljudmi, ko se zberejo v množico. Le Bon govori o treh najpomembnejših mehanizmi množice, in sicer:

- zlitje z množico,
- nalezljivost,
- in sugestibilnost.

Zlitje z množico se nanaša na izgubo individualne identitete v množici in k temu prispeva občutek anonimnosti posameznika v množici. Nalezljivost se nanaša na nekritičen socialni mehanizem, ki omogoči širjenje idej in čustev v množici. Sugestibilnost pa je »hipnotično« psihološko stanje, ki ga povzroča zlitje z množico in omogoča nalezljivost. Pod vplivom teh mehanizmov prevlada »zakon duševne enotnosti« nad individualno racionalnostjo. Identiteta izgine, nadomesti jo skupinski um, za to stanje so značilni pojavi iracionalnega vedenja, prevladajo atavistični impulzi in močna čustva, pojavi se za množico značilno uničevalno, barbarsko vedenje.

Le Bonova (v Ule, 2009) teorija psihologije množic se veže predvsem na tedanja družbena dogajanja v Franciji, torej na francosko revolucijo. Takratne množice so

bile visoko strukturirane in množična vrenja so bila odgovor na pritiske države. Zato Le Bonova teorija ne more nuditi primernega konceptualnega okvirja za razumevanje nasilja množice. Njegovo teorijo so razvijali tudi v zadnji polovici dvajsetega stoletja in jo poskušali podpreti z rezultati eksperimentov. Kasnejše meta analize so pokazale, da eksperimentalni rezultati Le Bonove teorije ne podpirajo, saj je Le Bon zanemarljivo ekonomske in družbene dejavnike, poskušal je dokazati, da za razlago vedenja množic ne potrebujemo znanja o tem, kakšnim družbenim slojem in kakšni kulturi pripadajo njihovi člani, kar je seveda neupravičena redukcija (Ule, 2009). Posamezniki v množici naj bi popolnoma padli pod vpliv agitatorjev in jim slepo sledili ter povzročali nasilne nered. Po Le Bonovi teoriji naj bi bila množica torej nepredvidljiva, hitro spremenljiva in nevarna, zato je jasno, da jo je potrebno nadzorovati, predvsem s silo (policijo).

Le Bonova teorija ni uporabna za razlago vedenja množic v današnjih dneh, je pa bila osnova za razvoj nadaljnjih idej in teorij, na primer Festingerja, Pepitona in Newcomba ter kasneje Zimbarda (Granstrom, Guva, Hylander in Rosander, 2009).

3.2 Allportov individualistični vidik

Floyd H. Allport (v Stott in Reicher, 1998), ameriški socialni psiholog (brat bolj znanega Gordona Allporta, ki se je ukvarjal predvsem s preučevanjem osebnosti), na dogajanje v množici gleda diametralno nasprotno kot Le Bon. V svoji knjigi Socialna psihologija iz leta 1924 navaja, da nered in izgrede v množici povzročajo predvsem posamezniki s problematičnimi osebnostnimi lastnostmi. To so antisocialne osebnosti, nagnjene k nasilju, lahko so tudi prestopniki, kriminalci in vedenje v množici je seštevek vedenja teh problematičnih posameznikov.

Allportova razlaga motenj in izgredev ni dobila potrditve v novejših raziskavah dinamike v množici. Ni se moč strinjati z domnevo, da izgrede povzročajo samo nasilni posamezniki, ki v množici sodelujejo samo zato, da bi se lahko pretepali. Malo verjetno je, da celotna množica postane nasilna pod vplivom problematičnih posameznikov ali skupine nasilnih posameznikov. Seveda pa se lahko dogodi, da v medijskem poročanju izgrede nasilne manjšine poudarjajo in s tem vplivajo na oceno javnega mnenja (Granstrom et al., 2009).

3.3 Model socialne identitete

Večina modelov in teorij, ki so se razvile iz Le Bonove in Allportove teorije, predvideva, da posameznik v množici izgubi svojo identiteto. Novejše teorije pa razlagajo dogajanje v množici s socialno identiteto. Poudarjajo, da posameznik ne izgubi osebne identitete, temveč prevzame socialno identiteto. Vsakdo ima osebno identiteto, vendar tudi več socialnih identitet. Osebna identiteta se razvije v medsebojnem odnosu s pomembnimi posamezniki v okolju, v katerem posameznik živi, različne socialne identitete pa predstavljajo povezave in odnose s skupinami ali socialnimi kategorijami, s katerimi se človek identificira. Socialna identiteta

tudi pomeni, da posameznik sprejema vrednote in norme skupin, s katerimi se identificira (Granstrom et al., 2009; Stott in Reicher, 1998).

Na osnovi modela socialne identitete je Reicher v osemdesetih letih prejšnjega stoletja razvil Dodelan model socialne identitete (ESIM). Na osnovi tega modela je s sodelavci predlagal tudi taktiko policijskega dela v množici (Reicher, Stott, Cronin in Adang, 2004).

Reicher et al. (2004) poudarjajo, da posameznik v množici svoje identitete ne izgubi, zgodi se le premik iz osebne identitete (kar me razlikuje od drugih posameznikov) k socialni identiteti (kar naredi mojo skupino različno, če jo primerjam z drugimi skupinami). Tako tudi ne zavrže osebnih vrednot in standardov, sprejme vrednote in standarde relevantne skupine, ki niso v nasprotju z njegovimi vrednotami in standardi. Iz tega dejstva izhajata dve ugotovitvi:

- Vedenje različnih množic bo odvisno od situacije, v kateri se množica nahaja. Na primer, vrednote in standardi množice vernikov bodo gotovo različni od tistih, ki so značilni za nogometne navijače ali borce za čisto okolje.
- Poznavanje socialne identitete ljudi v množici ima veliko praktično vrednost. Omogoča razumevanje množice, kar je osnova za ravnanje z njo.

Klasični pogled na množico je poudarjal vlogo agitatorja (tudi jedrne skupine in vodje množice), ki naj bi imel na posameznike v množici velik vpliv. Posamezniki naj bi temu vplivu slepo sledili, analize pa so pokazale, da temu v večini primerov ni tako. Člani množice še vedno pretežno delujejo v skladu z vrednotami in standardi socialne skupine, s katero se identificirajo. Torej z njimi ni možno slepo upravljati. Pokazalo se je celo, da se člani množice celo obrnejo proti posameznikom, ki izražajo preveliko agresivnost ali pa pozivajo k agresivnosti (Reicher et al., 2004).

Člani neke socialne skupine, ki se nahajajo v množici, so trdno povezani s to skupino (na primer člani veteranskih organizacij), imajo identiteto te skupine. Za posameznika iz njihove socialne skupine so se pripravljani tudi žrtvovati, čeprav ga niti ne poznajo, samo zato, ker je član njihove skupine. Če je nek član skupine ogrožen, potem se vsi člani skupine počutijo ogrožene in lahko tudi nasilno reagirajo, vendar svojo reakcijo dojemajo kot samoobrambo, branijo kolektivno socialno identiteto (Reicher et al., 2004).

Socialna skupina deluje v množici tudi v skladu s svojim zgodovinskim spominom. Člani skupine ne zaznavajo avtomatično druge na osnovi pripadnosti neki socialni skupini in stereotipov, ki jih gojijo do te skupine. Aktivno interpretirajo njihove akcije, v skladu s svojimi stereotipi, posebno če so situacije zapletene, ali če je premalo podatkov. To je posebno pomembno pri delovanju policije v množici. Nekatere akcije policije zagotovo niso usmerjene proti množici, lahko so namenjene varovanju množice, vendar člani množice to interpretirajo kot sovražno delovanje. Policija na primer skuša preusmeriti del množice, da bi se izognili navalu, vendar člani množice lahko tako dejanje interpretirajo drugače. Policijo zaznajo kot ekspozituro države, ki jih ovira pri uresničevanju namer, delovanje policije zato interpretirajo kot poskus razbitja enotnosti in vzpostavitve nadzora nad množico. Zavedati se je namreč treba, da je eden izmed poglavitnih razlogov za akcije množice (posebno pri demonstracijah) občutek moči, skupne podpore in

gotovosti, ki jo zagotavlja obkroženost z ljudmi enakega mišljenja (Reicher et al., 2004).

Opozoriti je treba, da ne smemo enačiti fizične mase ljudi in psihološke množice. Psihološka množica je enotna, deluje enotno in v množici je lahko več psiholoških množic. Huda preizkušnja za policijo je, kako nadzorovati člane teh množic, ki lahko delujejo ilegalno, ne da bi prizadeli in izločili tiste, ki imajo legitimne namene. Kako delovati različno v množici, kjer je pomešanih več socialnih skupin, ki morda med seboj niso najbolj kompatibilne? Napačni ukrepi policije v teh primerih lahko v veliki meri vplivajo na pojav nasilja v množici.

4 UKREPANJE POLICIJE V MNOŽICI

Reicherjev model socialne identitete vedenja v množici je do sedaj najpomembnejša znanstvena teorija psihologije množice in predstavlja teoretično osnovo za pojasnjevanje in napovedovanje vedenja v množici. Teorija je tudi dobro empirično podprta in izhaja iz analiz demonstracij in neredov v zahodni Evropi, njena učinkovitost je bila preverjena pri zagotavljanju reda in miru na športnih prireditvah, predvsem nogometnih prvenstvih. Iz teh analiz izhajajo nekatere ugotovitve in priporočila za policijsko delo (Adang in Brown, 2008).

Policija bi morala s svojim vedenjem izražati namere zagotavljanja možnosti doseganja ciljev množice in tako doseči, da jo množica sprejme kot legitimno in ne kot nasprotnika. Usmerjena naj bi bila k omogočanju primerne vedenja znotraj množice, pristopiti bi morala analizi množice in vzpostavitvi komunikacije s predstavniki množice in tudi celotno množico pred, med in po dogodku (Reicher in Drury, 2009). Najpomembnejše priporočilo po mojem pa je, da bi se morala izogniti nediferenciranim grožnjam s silo ali uporabi sile.

Analize zagotavljanja reda in miru med nogometnimi navijači so pokazale, da policija nikoli ne sme delovati proti celi množici z enako silo. Če je policija delovala tako, potem se je v množici povečalo število ljudi, ki so bili prepričani, da je policija neupravičeno reagirala s silo. Posledica bo večje število tistih v množici, ki bodo konflikte s policijo smatrali kot upravičeno vedenje in konfrontacij s policijo bo več. Takemu vedenju se nato lahko priključijo tudi tisti, ki nimajo nikakršnih nasilnih namenov. Z drugimi besedami, razvoj izgrediv ni preprosto produkt notranjih mehanizmov množice in značilnosti članov množice. Izgredi so v veliki meri posledica interakcije notranjih in zunanjih dejavnikov, tudi neprimerne taktičnega ukrepanja policije.

Dogodki v množici so vedno povezani z delovanjem policije. Analiza vedenja množice na prvenstvu Evrope v nogometu leta 2000 na Portugalskem je pokazala vpliv različnih policijskih strategij na stopnjo sovražnosti in konfliktov. Če policisti niso bili dostopni in so se izogibali stikom z ljudmi, ko so bili vseskozi na preži in v pričakovanju neredov, je bila stopnja sovražnosti med nogometnimi navijači večja kot v primeru, če so bili policisti v interakciji z navijači na prijateljski, dostopen način (Adang in Brown, 2008).

Na kakšen način lahko policija vpliva na množico? Strategija interakcije povečuje zaupanje v policijo in pripomore k ločevanju med različnimi skupinami v

množici. Tisti deli množice, ki nimajo sovražnih namenov, se bodo dobro odzivali na poskuse zbližanja policije in te skupine lahko vplivajo na »sovražne« skupine v množici. Policija morda ne bo mogla preprečiti nasilne akcije v množici, ima pa s svojim primernim delovanjem vpliv na odnose znotraj različnih skupin v množici. Če se množico preveč nadzoruje in disciplinira, potem pride do nasprotnega učinka, ker se množica resnično združi in postane psihološka množica. Ljudje v množici se počutijo kot tarča policije, aktivno začnejo nasprotovati policiji in ne sledijo ukazom policije. Tudi, če se nekatere skupine ne pridružijo nasilju, policiji preprečujejo, da bi lahko razrešila konflikt ali nasilno delovanje ene skupine (Reicher et al., 2004).

Če policija obravnava vse člane množice enako, potem tudi člani množice doživljajo sebe kot enake drugim članom množice. Če jih policija obravnava kot nasprotnike, se začnejo vesti kot združeni nasprotniki. Na delovanje množice vpliva tudi dejstvo, da ljudje včasih vidijo policijo kot tisto, ki preprečujejo uresničevanje njihovih pravic. Zato v množici začnejo prevladovati negativna čustva, prevlada jeza in možnost spopadov s policijo se poveča.

Kako postopati z agitatorji? Analize kažejo, da so agitatorji malokrat uspešni. Vsi gotovo ne sledijo njihovim pozivom in to je odvisno od dejavnikov izven množice (policije) in posameznikov v množici. Mnogi posamezniki v množici se zavedajo, da nasilje ne prinaša koristi. Navijači se na primer zavedajo, da bo njihov klub kaznovan, če bo na tribunah prevladalo nasilje, demonstranti pa, da mediji ne bodo poročali o namenu demonstracij, o legitimnih zahtevah demonstrantov, poročali bodo predvsem o neredih. In če policija deluje tako, da demonstrantom ne preprečuje doseganja njihovih ciljev, potem bodo z njo sodelovali in se ne bodo odzivali na pozive h konfrontaciji. Torej policisti ne smejo vsakega posameznika v množici jemati kot sovražnika (tudi cele množice ne), ker potem lahko ta res tudi postane (Adang in Brown, 2008).

Če množica čuti, da jih policija ne ogroža in ne preprečuje njihovih namer, pride v množici tudi do samonadzora oziroma zagotavljanja reda in miru. V vsaki socialni skupini, ki je v množici, veljajo vrednote in standardi, s katerimi se člani te skupine poistovetijo. Ko nekdo te norme krši, ga množica sama izloči, tak član ruši ugled celotne skupine. Na demonstracijah v Ljubljani so protestniki izžvižgali tistega, ki je metal petarde.

Iz tega izhaja, da mora razlaga vedenja množice in družbenih neredov vedno vsebovati tudi analizo policijskega znanja (vedenja) in vedenja (delovanja). Pokazalo se je, da je bil v Veliki Britaniji problem v usposabljanju policistov, ki ni upoštevalo novejših znanstvenih teorij in praktičnih spoznanj. Večina usposabljanj je še vedno vključevalo zastarele principe Le Bonove teorije, ki pa ni samo napačna, lahko je tudi nevarna. Raziskave so pokazale, da so na osnovi takega usposabljanja policisti na vseh nivojih dojemali tudi heterogeno sestavo množice s preprosto dihotomijo: iracionalno večino in nasilno manjšino, ki lahko razširi vpliv na celotno množico. Posledica tega je uporaba sile nad celotno množico, kar je potencialno nevarno, saj lahko prispeva k širjenju neredov, ne pa k zmanjšanju neredov (Adang in Brown, 2008; Stott in Reicher, 1998).

Klasične teorije vedenja množice pripisujejo konflikte v množici patološkim procesom v množici sami. Novejše teorije, kot je na primer ESIM, obravnavajo

vedenje v množici tudi kot posledico dinamičnih procesov med demonstranti in policijo. V evropskih državah je bilo narejenih nekaj študij, ki so preučevale povezanost med izpostavljenostjo policistov konfliktom v množici, privrženostjo klasičnim pogledom na vedenje v množici, policijskim metodam vzpostavljanja reda in miru in pripisovanju odgovornosti za konflikte v množici. Ugotovitve teh študij so podobne in navajam nekaj najpomembnejših, ki bi jih morali upoštevati pri načrtovanju usposabljanj policistov posebne policijske enote (Drury, Stott in Farsides, 2003; Prati in Pietrantonio, 2009; Stott in Reicher, 1998).

Avtorje omenjenih študij je zanimalo, kako policisti zaznavajo množico. Pokazalo se je, da policisti sicer dojemajo množico kot heterogeno, da jo sestavljajo različni ljudje, v skladu z družbeno strukturo nekega okolja, hkrati pa menijo, da bi množico lahko razdelili na manjšinski in večinski del, pri čemer predstavlja manjšina moč in je nasilna, večina pa je mirna. V množici se tudi vedenje večine spremeni, zmanjša se sposobnost racionalnega mišljenja, postane dovzetna za manipulacije manjšine in tako tudi večina postane potencialno nevarna. Tako razmišljanje policistov je v skladu s klasičnima teorijama množičnih procesov Allporta in Le Bona, ki sem jih že opisal (Prati in Pietrantonio, 2009).

Kako se tako razmišljanje lahko odraža pri zagotavljanju reda in miru? Policisti se pri posredovanju v množici počutijo ogrožene in strah ter nevarnost, ki so jo policisti izkusili, privede do naslednjih posledic (Stott in Reicher, 1998):

- Če se člane množice dojema kot potencialno nevarne, potem je v primeru konfliktov priporočen dosleden nadzor nad množico in hitra intervencija.
- Če se nevarnost množice zazna kot homogeno, potem obstajajo taktični razlogi za obravnavo množice kot enotne strukture.
- Policisti zanikajo odgovornost za konflikte v množici. Nasilna in iracionalna narava množice je zadostna za razlago nastanka konfliktov in nikakršnega razloga ni, da bi se policijski taktiki pripisalo kakršno vlogo pri tem.

Lahko bi zaključili, da zaznava policistov in praksa zagotavljanja reda in miru v množici privede do samoizpolnjujoče se prerokbe. Policisti sicer vedo, da množica ni enotna struktura, da jo sestavljajo različni posamezniki in različne skupine, pa jo vseeno poenotijo, pripišejo ji sovražne težnje do policije in v skladu s tem tudi reagirajo in množica se posledično res začne vesti nasilno.

Reicher (v Prati in Pietrantonio, 2009) meni, da ima tak ideološki pogled na množico tri funkcije: zanika zahteve demonstrantov, ker tako niso razumne, zanika odgovornost družbe in legitimira represijo. Te ugotovitve pripeljejo do vprašanja, zakaj policisti sprejemajo tako dožemanje dinamike množice? En razlog je gotovo dejstvo, da so v večini množic tudi skupine, ki delujejo nasilno, in da se nasilje v množici širi. Vendar to še ne opravičuje dožemanja množice kot iracionalne in pod vplivom manjšine, ki jo nagovarja k nasilju. Bolj verjetna razlaga je, da je klasična ideologija množice sprejeta v množični kulturi in tako tudi pri policistih. Drugi razlog pa je, da usposabljanje policistov še vedno temelji predvsem na Le Bonovem modelu delovanja množice.

Da bi bilo zagotavljanje reda in miru uspešno in bi potekalo brez hujših spopadov med policijo in množico, se morajo v policiji dodobra seznaniti s kulturnimi normami in nameni udeležencev v množici in temu tudi prilagoditi taktiko. Vodstvo policije ne sme razmišljati samo o nadzoru, vedno bolj pomembno

postaja proaktivno delovanje policije. Gre za vzpostavitev komunikacije med organizatorji protestov ali vodji navijaških skupin in tudi kasnejše vodenje dialoga v množici. Zelo dober model dela policije z množico so razvili v švedski policiji s posebnim poudarkom na dialogu med policijo in udeleženci v množici.

4.1 Model švedske policije za zagotavljanje reda in miru v množici

Švedska policija ni imela izdelane posebne doktrine za zagotavljanje reda in miru v primeru množičnih dogodkov. Vodstvo policije v večjih mestih je po svoji presoji odločalo, kako bo zagotavljalo varnost na primer na športnih prireditvah ali demonstracijah. Leta 2001 pa je v Gothenburgu od 14. do 16. junija potekal sestanek evropskega vrha (European Union Summit), v tem času je na obisk prišel tudi predsednik ZDA George Bush. Mnogo različnih skupin, levih in desnih ter tudi anarhističnih, je izrabilo priložnost za proteste proti politiki EU in proti predsedniku Bushu.

Stefan Holgersson, policist in raziskovalec, in Johannes Knutsson, raziskovalec policijskih dejavnosti, sta v knjigi *Preprečevanje nasilja v množici* (2011), ki sta jo uredila Tamara D. Madensen in že omenjeni Johannes Knutsson, napisala poglavje z naslovom *Polijsko delovanje s pomočjo dialoga: sredstvo za manj nasilja v množici?* Opisala sta delovanje policije pri demonstracijah v Gothenburgu, analizirala njene taktične napake, razvoj taktike za nadzorovanje množice, podrobneje sta se posvetila problematiki komuniciranja z množico in uvedbe policistov za dialog. V nadaljevanju predstavljam bistvene ugotovitve njunega prispevka, ker menim, da bi jih lahko koristno uporabili pri usposabljanju posebne policijske enote in pri načrtovanju taktike delovanja z množico v Sloveniji.

Policija v Gothenburgu je morala zagotoviti varnost srečanja in seveda tudi varnost ameriškega predsednika, poleg tega pa omogočiti protestantom osnovne demokratične pravice do demonstracij in svobode govora. Na demonstracijah se je zbralo okoli 25.000 ljudi na različnih krajih v mestu. Mitingi so večinoma potekali mirno, pojavile pa so se skupine, ki so bile ekstremno nasilne in povzročile več izgrediv v centru mesta. Dogajala so se vandalska dejanja in napadi na policiste, na katere so metali kamenje. Policija je v teh protestih aretirala 459 oseb. Policisti so tudi streljali in ranili tri demonstrante, 150 ljudi, med njimi 50 policistov, je potrebovalo zdravniško oskrbo.

Mnogi aretirani demonstranti so bili obsojeni na zaporne kazni, poveljnik policistov je bil obravnavan na sodišču, vendar oproščen obtožbe. V parlamentarnem poročilu so kritizirali Nacionalni policijski komisariat, ki je slabo koordiniral policijske sile. Ta dogodek je postal nacionalna travma.

Priprava na dogodek je bila slaba. Domnevali so, da bo zadostovalo 500 policistov za zaščito, predvidevali so tudi, da bodo demonstracije mirne, čeprav so že prejeli obvestila, da v Gothenburg prihajajo tudi ekstremistične skupine.

Večina policistov, ki naj bi sodelovala v zaščiti srečanja evropskega vrha in obiska Georga Busha, ni bila usposobljena za delo z množico, tudi izkušenj praktično niso imeli nobenih. Poleg tega na nacionalnem nivoju niso imeli izdelane taktike ravnanja z množico, lokalne policije so razvile svoje taktične zamisli.

V Gothenburgu so morali zaprositi za pomoč in tako je srečanje nadzorovalo 2.500 policistov, ki pa niso bili usposobljeni niti opremljeni za tako posredovanje. Koordinacija policijskih sil je bila slaba, zgodilo se je tudi, da je zatajila komunikacijska tehnika.

Narejenih je bilo mnogo analiz celotnega dogajanja in prišli so do sklepa, da je treba izdelati nacionalno policijsko taktiko za posredovanje v večjih dogodkih. Priporočeno je bilo, da bi se naj izogibali konfrontacij, da bi policisti delovali v smislu umirjanja in da naj bi taktika vključevala tudi preventivne postopke. Delovanje je treba usmeriti na nasilne posameznike in skupine, preprečiti je treba množične aretacije. Policisti potrebujejo usposabljanje za delo v množici, poleg tega pa se morajo seznaniti tudi z različnimi političnimi gibanji. Morajo se usposobiti za komunikacijo z demonstranti, predvsem jih ne smejo izzivati, jih zmerjati, se delati norca iz njih in podobno. Priporočeno je bilo tudi, da se posebej usposobi policiste, ki bi lahko navezovali stike z demonstranti.

V različnih študijah tega dogodka so ugotovili poslabšanje socialnih procesov, ki jih je v veliki meri povzročila policija. Poskušala je nadzorovati nasilne protestnike, kar je vplivalo tudi na socialne procese pri mirnih demonstrantih, ki so se začeli obnašati bolj nasilno. Te ugotovitve so v skladu z Dodelanim modelom socialne identitete.

Nacionalni odbor policije je leta 2004 sprejel in uvedel shemo nacionalne policijske taktike za delovanje v množici – Special Police Tactic. Usposabljanj se je udeležili 1.200 policistov (Švedska ima približno 20.000 policistov). Enote za delovanje v množici so enote na sklic, podobno kot pri nas, tri največja švedska mesta, Stockholm, Gothenburg in Malmo, pa imajo stalno taktično skupino. Posebnega usposabljanja so bili deležni poveljniki enot.

Omeniti velja, da pri usposabljanju vseh švedskih policistov posebno pozornost posvečajo prepoznavanju nevarnih situacij in obvladovanju stresa, učenju komunikacijskih in drugih socialnih veščin in reševanju konfliktov. Vse te sposobnosti so izrednega pomena za izvajanje specialne policijske taktike.

4.2 Osnovna načela specialne policijske taktike

Holgersson in Knutsson (2011) navajata naslednja načela policijske taktike v množici:

Omogočanje: Podpora demonstrantom pri doseganju legitimnih ciljev, s tem pa se posredno preprečuje tudi konflikte in vzpostavi pogoje samonadzora v množici (self-policing).

Dialog: Komunikacija, doseganje sporazumov in posredovanje med poveljstvom enote in demonstranti.

Predvidevanje dogajanja: Prilagajanje policijskega delovanja dogajanju v množici, preprečevanje stopnjevanja neredov in doseganje blaženja neredov.

Razlikovanje: Policijsko delovanje naj bi bilo skladno z vedenjem množice oziroma skupin v množici in posameznikov, torej ne do vseh enako.

Sporočanje delovanja policije: Preden policija uporabi silo, to preko zvočnikov in ekranov sporoči množici.

Stopnja nasilja: Z barvami policija sporoča razporeditev v množici in stopnjo tveganja za konfrontacijo:

- Zelena; mirna in nadzorovana situacija brez konfrontacij.
- Rumena; napeta situacija, ki lahko preide v konfrontacije.
- Rdeča; konfrontacija s fizičnim napadom in uporaba sile.

Dabi lahko izvajali specialno taktiko, so ustanovili mobilno enoto uniformiranih policistov, enoto za aretacije, ki deluje v civilu, enoto za transport aretirancev, sestavni del pa so tudi policisti za dialog (dialogue police officers). Vsaka enota ima vozila, ki so dobro zaščitena. V njih je nameščena potrebna oprema, policisti tam lahko tudi počivajo.

V skladu s specialno taktiko se izogibajo množičnim aretacijam. Aretirajo posameznike in ne kar cele skupine, da tako ne vznemirjajo celotne skupine.

Policisti za dialog komunicirajo s predstavniki demonstrantov, jim razlagajo ukrepe policije, z njimi se tudi pogajajo o potekih demonstracij in se skušajo dogovoriti tudi o samonadzoru med demonstranti. Med demonstracijami policisti za dialog, delujejo v paru, običajno v civilnih oblekah, nosijo pa rumene brezrokavnike z oznako »Dialogue police«. Njihova glavna naloga je vzpostavitev povezave med demonstranti in poveljstvom policijskih enot.

Policija se izogiba akcij, ki bi lahko povečale nered, in glavna taktika pri tem je razločevanje, torej ukrepanje samo proti skupinam ali posameznikom, ki nered povzročajo.

Komunikacija policije z množico je osrednji element tega pristopa. Dialog je samo del komunikacije in komunikacija ne poteka samo na verbalnem nivoju. Policija pošilja sporočila množici po zvočnikih in s pomočjo ekranov, na primer, da bo morala intervenirati.

Glede na to, kakšno je razporeditev v množici, policisti snamejo ali pa nataknejo čelade. Če je situacija mirna, policisti nimajo čelad, če je situacija zaostrena, policisti nataknejo čelade in vzamejo ščite. To ima psihološki pomen in deluje kot povratna sprega.

4.3 Koncept dialoga

Holgersson in Knutsson (2011) navajata, da je bilo precej skepticizma in nasprotovanj uvedbi policistov za dialog. Prve izkušnje so dobili, ko so se pogajalci, ki so prevzeli delo policista za dialog, pogovarjali z vodji desničarskih organizacij. Ti so večkrat potrebovali pomoč policije, ker so jih ogrožali pristaši levičarskih skupin. Z levičarji pa se je bilo težje pogovarjati. Ti policistom niso zaupali, do njih so imeli negativna stališča, poleg tega pa niso bili hierarhično strukturirani, tako da policisti niso imeli pravega sogovornika. Premagati je bilo treba tudi problem iz preteklosti. Levičarji in policisti so bili večkrat v konfliktnih situacijah in pri tem je policija uporabila silo, kar naenkrat pa se poskuša dogovarjati. Tudi nekateri policisti so menili, da policija s tem, ko se pogaja s potencialno nasilnimi skupinami, nakazuje slabost. Menili so, da se je ogrožanju zakonom potrebno zoperstaviti s silo. Kasneje se je

vendarle izkazalo, da je komunikacija, tudi z ekstremnimi skupinami, smiselna in da zmanjšuje možnost izgredov.

Policisti za dialog so poskušali posredovati med težnjami policijskega poveljstva po nadzoru in težnjami demonstrantov, da uresničijo svoje namere. Tem policistom so nekateri očitali, da so preveč popustljivi in da so stopili na stran demonstrantov oziroma policisti naj bi se celo poistovetili s stališči demonstrantov (prišlo naj bi do pojava stockholmskega sindroma). Vodje demonstrantov pa so videli policiste v popolnoma drugi luči. Policistom za dialog niso zaupali in menili so, da jih hočejo preslepiti, da bi policija vzpostavila nadzor nad njimi.

Kljub začetnim težavam uvajanja komunikacije med vodji demonstrantskih skupin in policijo s pomočjo policistov za dialog, se je ta model pokazal kot uspešen. Protestniki so sprevideali, da na protestih ni potrebno nasilje, nasilje pravzaprav škodi, ker preglasi sporočilnost demonstracij.

4.4 Cilji uporabe dialoga

Švedska policija poudarja, da je prvi cilj omogočiti svobodo govora in zagotoviti pravico do demonstracij. Seveda je namen tudi preprečevati konfrontacije med množico in policijo ali med nasprotnimi skupinami demonstrantov (člani nasprotnih političnih strank). Pričakovani učinki komunikacije so še manj napadov na policijo, manj policijskih intervencij z uporabo sile, manj vandalskih dejanj (na primer prevračanje avtomobilov, razbijanje izločb), manj nasilja med demonstranti.

Praksa je pokazala, da tudi policisti za dialog niso vedno uspešni pri preprečevanju nasilja, analize so pokazale, da je nasilja manj, če se vzpostavi dialog med policijo in demonstranti. Večkrat pa javnost preko medijev zahteva od policije, da uporabi silo. Če policija tem pritiskom podleže, potem je težko ponovno zgraditi zaupanje med policijo in protestnimi skupinami. Vzpostavljjanje zaupanja je namreč razmeroma dolgotrajen proces in če se zaupanje poruši, ga je težko ponovno vzpostaviti.

4.5 Načela delovanja z dialogom

Izvajanje dialoga je v marsičem podobno situaciji policijskega pogajanja. Osnovni princip je, da se poveljnik nikdar ne pogaja in da pogajalec nikoli ne poveljuje oziroma sprejema odločitve. Razlika pa je, da se policisti za dialog pogovarjajo z isto osebo v več situacijah in ne samo v krizni situaciji, kot je to značilno za policijske pogajalce.

Kdo so policisti za dialog? Predvsem izkušeni policisti, ki so posebej usposobljeni za tako delo. Med pogajanja z demonstranti nosijo civilne obleke z jasnimi oznakami, da so policisti za dialog. Izgrednike ne aretirajo in jih ne kaznujejo, predvsem jih skušajo umiriti. Med demonstracijami zaradi varnosti delujejo v parih. Niso oboroženi, menijo da za to ni potrebe, prvič za to, ker orožja

v množici sploh ne smeš uporabiti, poleg tega pa jim orožje demonstranti lahko tudi odvzamejo.

Obstaja pet elementov dialoga, in sicer pogajanje, mediacija, sugeriranje, komunikacija, opazovanje in monitoring ali spremljanje (Holgersson in Knutsson, 2011).

Pogajanje omogoča kompromise in dogovore med interesi policijskih poveljnikov in interesi demonstrantov.

Z mediacijo se skuša zblížati stališča in doseči razumevanje nujnosti nekaterih dejavnosti med obema stranema (policijo in demonstranti) in preseganje stereotipnih predstav obeh strani.

Obe strani sugerirata oziroma **predlagata** rešitve, z namenom, da bi se izognili ali pa vsaj zmanjšali možnost konfliktov in konfrontacij.

Komunikacija naj bi potekala stalno in predstavljala zvezo med demonstranti in policijskimi poveljniki.

Monitoring ali spremljanje poteka stalno. Spremlja se dinamiko v množici in morebitne priprave množice na akcije, kako vplivajo intervencije policije na dogajanje v množici.

Policisti za dialog delujejo pred, med in po demonstracijah.

Aktivnosti pred demonstracijami: sporočajo stališča policije medijem; omogočajo dogovore med demonstranti in policijo; izmenjujejo informacije med policijskimi poveljniki in organizatorji demonstracij; izdelujejo scenarije za poveljnike (kako bodo demonstracije potekale); vključujejo in informirajo zunanje dejavnike, na primer politike.

Aktivnosti med demonstracijami: preverjajo, če dogovori veljajo in omogočajo nove dogovore; predstavljajo komunikacijsko povezavo med poveljniki in organizatorji demonstracij; svojo prisotnostjo zmanjšujejo napetosti in preprečujejo tvegane incidente ali zmanjšujejo njihovo resnost; ugotavljajo razpoloženje med udeleženci množice in med policisti; informirajo zunanje dejavnike in koordinirajo njihove aktivnosti.

Aktivnosti po demonstracijah: posredujejo stališča policije medijem in skrbijo, da stališča niso stereotipna; pridobijo stališča organizatorjev demonstracij o delovanju policije; demonstrantom pojasnijo delovanje policije med demonstracijami; posredujejo mnenje policije o vedenju demonstrantov; izmenjajo informacije z zunanjimi dejavniki, kot so športni klubi, različne civilne organizacije, društva in podobno. Poročajo tudi o primernosti posredovanja policistov.

Kot sem že omenil, je bilo v policiji precej nasprotovanja takemu načinu dela, izkazal pa se je kot uspešen. Policisti za dialog so razbili predstave o nekaterih skupinah samo kot slabih in o drugih kot absolutno dobrih. Pripomogel je tudi k novemu načinu razmišljanja policije pri zagotavljanju reda in miru, niso pomembne zmage v bitkah, bitkam se je potrebno izogniti. Tega vsi policisti in tudi poveljniki policije ne sprejemajo. Menijo, če ni konfliktov in konfrontacije, potem policija v množici nima kaj početi.

5 ZA ZAKLJUČEK

Ko sem pred dvema letoma s predavanjem sodeloval na usposabljanju posebne policijske enote PU Ljubljana, sem spoznal, da so stališča poveljstva enote v skladu s principi, ki sem jih opisal v tem prispevku, kar pa ne bi mogel trditi za kar velik del policistov, ki so vključeni v to enoto. Bolj so bili privrženi uporabi sile kot pa novejšim taktičnim zamislim, kjer ima pomembno vlogo sodelovanje, komunikacija, strpnost in predvsem različen odnos do posameznikov ali posameznih skupin v množici. Ne vem, koliko se je situacija spremenila v zadnjih dveh letih, ker pa je spreminjanje stališč dolgotrajen proces, menim, da ta problem še vedno obstaja. Da bi ga lahko razrešili, bi bilo treba veliko pozornosti posvetiti kadrovanju in selekciji ter seveda tudi kasnejšemu izobraževanju, usposabljanju ter spremljanju vedenja policistov pri posredovanju v množici.

Poudarek pri usposabljanjih in načrtovanjih taktike dela z množico bi moral biti na štirih ključnih principih, ki jih je identificiral avtor modela socialne identitete v množici Reicher (Reicher et al., 2004):

Izobraževanje. Spoznati in sprejeti je potrebno, da množica deluje na osnovi socialnih identitet, da množico lahko tvorijo skupine z različnimi socialnimi identitetami in jih je zato treba obravnavati specifično. Treba se je seznaniti s socialno identiteto teh skupin, ki jo sestavljajo vrednote, standardi, cilji, nameni, občutki za prav in narobe, stereotipi, pričakovanja, zgodovina interakcij z različnimi skupinami ipd.

Omogočanje. Policija bi morala razmišljati, kako množici omogočiti, da bi dosegla svoje legitime cilje, ne pa načrtovati samo nadzora. Če se predvideva nereda in pojave nasilja, potem mora policija jasno sporočiti, kako bo ravnala. Z organizatorjem shodov se lahko dogovorijo za rešitve, ki bi zmanjšale možnost neredov in posredovanje policije s silo.

Komuniciranje. Pri zagotavljanju reda in miru v množici je komunikacija vedno bolj pomembna, res pa je komunikacijo med policijo in vodji demonstracij težko vzpostaviti. Odnosi med policijo in demonstranti so večkrat konfliktni in medsebojnega zaupanja primanjkuje. Zato ni pomembna samo vsebina sporočil, zelo pomemben je izbor komunikatorja in način komunikacije. Komunikacija z množico naj bi bila stalna, tudi med samimi protesti. Veliki zasloni in mobilni komunikacijski sistemi so verjetno bolj učinkoviti kot pa vodni top.

Diferenciacija (razlikovanje). Z vsemi člani in skupinami v množici se ne sme postopati enako. To je najpomembnejše načelo policijskega dela z množico, je pa res, da ga je v praksi težko dosledno izvajati, če vemo, kakšna so prepričanja policistov o udeležencih množice. Vsi naj bi bili vsaj potencialno nevarni. Tako razmišljanje je potrebno spremeniti, kar pa vsekakor ni enostavno.

LITERATURA

Adang, O. in Brown, E. (2008). *Policing football in Europe: Experiences from peer review evaluation teams* (Raziskovalno poročilo). Apeldoorn: Politeacademie.

- Drury, J., Stott, C. in Farsides, T. (2003). The role of police perceptions and practices in the development of public disorder. *Journal of Applied Social Psychology*, 33(7), 1480–1500.
- Granstrom, K., Guva, G., Hylander, I. in Rosander, M. (2009). *Riots and disturbances: How riots start and how order secured: (FOG-report no 62)*. Linkoping: Department of Behavioural Sciences and Learning (IBL).
- Holgersson, S. in Knutsson, J. (2011). Dialogue policing: A means for less crowd violence. V T. D. Madensen in J. Knutsson (ur.), *Preventing crowd violence* (str. 191–216). Boulder: Lynne Rienner.
- Pečjak, V. (1994). *Psihologija množice*. Ljubljana: Samozaložba.
- Prati, G. in Pietrantonio, L. (2009). Elaborating the police perspective: The role of perceptions and experience in the explanation of crowd conflict. *European Journal of Social Psychology*, 39(6), 991–1001.
- Reicher, S. in Drury, J. (2009). *Crowd psychology and public order policing: An overview of scientific theory and evidence* (Raziskovalno poročilo). London: Her Majesty's Inspectorate of Constabulary.
- Reicher, S., Stott, C., Cronin, P. in Adang, O. (2004). An integrated approach to crowd psychology and public order policing. *Policing: An International Journal of Police Strategies & Management*, 27(1), 558–572.
- Stott, C. in Reicher, S. (1998). Crowd action as intergroup process: Introducing the police perspective. *European Journal of Social Psychology*, 28(4), 509–529.
- Ule, M. (2009). *Socialna psihologija: analitični pristop k življenju v družbi*. Ljubljana: Založba FDV.

O avtorju:

Dr. Peter Umek, redni profesor za kriminalistično psihologijo na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-mail: peter.umek@fvv.uni-mb.si

Zakaj mladi spoštujejo zakone – empirična izhodišča Tylerjeve teorije

Jerneja Šifrer, Gorazd Meško, Matevž Bren

Namen prispevka:

Namen prispevka je pokazati, zakaj študenti različnih slovenskih fakultet spoštujejo zakone, obenem pa testirati vprašalnik z namenom izboljšanja njegove veljavnosti in zanesljivosti na osnovi ustreznih statistik in primerjave z drugimi empiričnimi študijami.

Metode:

Na podlagi podatkov, ki smo jih zbrali z metodo anketiranja oktobra 2011 med študenti štirih fakultet (Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Pravna fakulteta Univerze v Ljubljani, Fakulteta za organizacijske vede Univerze v Mariboru), smo z linearno regresijsko analizo preverjali, zakaj študenti (tako tisti, ki so s policijo že imeli izkušnje, kot tisti, ki jih še niso imeli) spoštujejo zakone. Z diskriminantno analizo pa smo ugotavljali, če med študenti različnih fakultet obstajajo razlike.

Ugotovitve:

Tako študenti, ki še niso imeli izkušnje s policijo, kot tudi študenti, ki so že imeli izkušnjo s policijo, spoštujejo zakone zaradi lastnega prepričanja, da je tako prav (osebne morale). Vpliv na upoštevanje zakonov imata tudi postopkovna in distributivna pravičnost in pa grožnja s kaznijo, ki ima obraten vpliv od pričakovanega. Ugotovimo tudi, da študentke v manjši meri kršijo zakone kot študenti, študenti Filozofske fakultete v manjši meri kot študenti ostalih fakultet, medtem ko imajo največje zaupanje v policijo študenti Fakultete za varnostne vede.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Gre za pilotsko študijo, ki je namenjena predvsem testiranju vprašalnika. Enote v vzorec zato niso bile izbrane naključno in je zato reprezentativnost vzorca vprašljiva. Ponekod se pojavlja tudi nizka zanesljivost lestvic vprašalnika.

Praktična uporabnost:

Rezultati te študije poudarjajo pomembnost izdelave zanesljivejšega in veljavnega vprašalnika, ki ga bomo lahko uporabili na vzorcu prebivalcev celotne Slovenije.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek ponuja izhodišča za nadaljnje raziskovanje področja o spoštovanju zakonov in odpira vprašanja o merjenju zanesljivosti in veljavnosti razsežnosti vprašalnika.

UDK: 340.114:17

Ključne besede: spoštovanje zakonov, legitimnost, postopkovna pravičnost, distributivna pravičnost, zanesljivost

Why Young People Obey the Law – Empirical Backgrounds of the Tyler's Theory

Purpose:

The purpose of this article is to show why students from different Slovenian faculties obey the law and, at the same time, to check the questionnaire for its validity and reliability improvements based on appropriate statistics and a comparison with different empirical research projects.

Design/Methods/Approach:

With the data gathered from the pencil-and-paper surveys administered to students of four different faculties (the Faculty of Criminal Justice and Security and the Faculty of Organizational Sciences, University of Maribor, and the Faculty of Arts and the Faculty of Law, University of Ljubljana) in October 2011, we perform linear regression to test why the students, both those who have not had any experience with the police and those who have, obey the law. Further, we apply discriminant analysis to check for the differences between the students.

Findings:

Both groups of students obey the law for their own belief of what is right (personal morality). The extent of obedience of the law is also a function of procedural and distributive justice, as well as of deterrence, which is contrary to what was expected. We also found out that female students break the law less frequently than male students and the students of the Faculty of Arts less frequently than other students, while the students of the Faculty of Criminal Justice and Security are the ones who trust the police more than other students.

Research Limitations/Implications:

This is a pilot study for testing the questionnaire. Sample units were not chosen randomly, which is why the representativeness of the sample is questionable and some scales have low reliability.

Practical Implications:

The results from this study underscore the importance of correcting the questionnaire for its reliability and validity, should it later be used on a sample of Slovenian citizens.

Originality/Value:

The article provides a grounds for further research on obeying the law and raises further issues on measuring reliability and validity of survey's dimensions.

UDC: 340.114:17

Keywords: compliance, legitimacy, procedural justice, distributive fairness, reliability

1 UVOD

Z empiričnim raziskovanjem o razlogih, zakaj ljudje spoštujejo zakone, je leta 1984 v Chicagu začel profesor psihologije z newyorške univerze Tom R. Tyler. Izhodišča Tylerjeve razprave o spoštovanju zakonov temeljijo na treh teoretskih izhodiščih, in sicer na grožnji s kaznijo, vplivu referenčnih oseb in osebni morali. Tyler (2006) daje velik poudarek glede spoštovanja zakonov tudi legitimnosti izvrševalcev zakonov, ki ima za posledico podporo in spoštovanje političnih ter pravnih avtoritet. Avtor (ibid.) preverja vplivanje vseh teh dejavnikov na spoštovanje zakonov pri ljudeh in presega klasično kriminološko misel, ki temelji na zastraševanju in odvrčanju od storitev kaznivih dejanj z grožnjo kaznovanja. Najpogosteje se ljudje, ki kršijo zakone ali pričajo proti storilcem kaznivih dejanj, srečajo s policisti, nekateri od njih pa imajo tudi izkušnjo s sodišči. Avtor dokazuje, da izkušnja s policijo in sodišči temeljito spremeni človekovo življenje in odnos do teh represivnih organov, lahko pa vpliva tudi na posameznikovo prepričanje o poštenosti v družbi in delu izvrševalcev zakonov. V Sloveniji sta Tylerjevo teorijo o legitimnosti empirično prvič preverila Reisig in Meško (2009) na vzorcu zapornikov v smislu njihovega podrejanja pravilom v Zavodu za prestajanje kazni zapora na Dobu pri Mirni. Ugotovila sta, da obsojenci na prestajanju kazni zapora, ki ocenjujejo avtoriteto uslužbencev zapora kot pravično, manjkrat kršijo institucionalna pravila. Podobno raziskavo so leta 2011 izvedli Reisig, Tankebe in Meško (2012) na vzorcu polnoletnih dijakov četrtih letnikov šestih srednjih šol v Ljubljani in Mariboru. Ugotovili so, da je zaznava legitimnosti policijskega dela v močni pozitivni korelaciji s postopkovno pravičnostjo, pri čemer je najpomembnejša ugotovitev, da zaznava legitimnosti policijske dejavnosti vpliva na sodelovanje mladih s policijo in na prepričanje o učinkovitosti policijske dejavnosti. Prav tako so Reisig, Bratton in Gertz (2007) potrdili, da sodbe ljudi o poštenosti in pravičnosti postopkov policistov s kršitelji zakonov in drugimi vplivajo na dožemanje legitimnosti in posledično na sodelovanje s policijo in na spoštovanje zakonov.

Glavno vprašanje, na katerega bomo poskušali v tem prispevku odgovoriti, je, zakaj študenti različnih slovenskih fakultet spoštujejo zakone. Kako študenti z različnih slovenskih fakultet zaznavajo legitimnost izvrševalcev zakonov (policije) ter v kolikšni meri so pripravljeni spoštovati zakone. Preverili bomo, ali študenti spoštujejo zakone, ker menijo, da je tako prav (osebna morala), se bojijo kazni (grožnja s kaznijo), ali jih spoštujejo, ker podpirajo avtoritete in institucije, ki izvršujejo zakone. Preverili bomo tudi, ali izkušnja s policijo vpliva na spoštovanje zakonov in ali je legitimnost tista, ki vpliva na obnašanje ljudi v smislu spoštovanja zakonov. Ugotoviti želimo, kako mladi ljudje zaznavajo legitimnost institucij formalnega družbenega nadzorstva in v kolikšni meri se ugotovitve skladajo in razlikujejo s predhodnimi. Hkrati bomo testirali vprašalnik z namenom izboljšanja njegove veljavnosti in zanesljivosti.

2 ZAKAJ LJUDJE SPOŠTUJEJO ZAKONE

O spoštovanju zakonov obstajajo različne teze. Pri tem lahko ločimo med dvema skrajnima, zastraševanjem¹ in zaznavo legitimnosti zakonov, pri slednjem ljudje spoštujejo zakone, ker verjamejo, da so legitimni. Ta ugotovitev izhaja iz Tylerjevega dela, ki poudarja, da je legitimnost oz. pravičnost postopkov izvrševalcev zakonov pomemben dejavnik, ki vpliva na to, da ljudje spoštujejo zakone (Tyler, 2006)². Izkáže se, da je vpliv zaznane legitimnosti na spoštovanje zakonov različen od – in celo večji kot – sodbe ljudi o zastraševanju in odvrčanju od storitev kaznivih dejanj z grožnjo kaznovanja (Tyler in Jackson, 2012).

Legitimnost lahko opredelimo kot lastnost oblasti, zakona ali institucije, ki daje ostalim občutek obveznosti upoštevati njene odločitve in navodila (Tyler, 2003). Legitimnost, na eni strani, vključuje prepričanje ljudi, da so policisti zaupanja vredni, pošteni in skrbijo za blagostanje ljudi, po drugi strani pa prepričanje, da je avtoritete (policiste) potrebno sprejeti in prostovoljno sprejemati njihove odločitve in navodila (Tyler, 2011). Ljudje sledijo in podpirajo tiste avtoritete in institucije, ki kreirajo zaželeno oziroma (vsaj) pravične politike. Kadar torej ljudje vidijo, da avtoritete in institucije sprejemajo pravične odločitve, jih ocenjujejo kot legitimne. Pravično sprejemanje odločitev je domena postopkovne pravičnosti. Sčasoma pa se iz zaznane legitimnosti razvije spoštovanje zakonov (Tyler, 2006). Ljudje morajo verjeti, da ima policija pravične namene in da so policisti kompetentni za opravljanje nalog, ki so jim zaupane: ljudje pričakujejo, da bo policija pri opravljanju svojega dela učinkovita (postopkovna pravičnost) in poštena (distributivna pravičnost) (Jackson, Hough, Bradford, Hohl in Kuha, 2012a). Tyler (1997) celo ugotavlja, da je poštenost policistov pomembnejša od njihovih kompetenc, in da lahko (na splošno) policisti povečajo legitimnost z uporabo poštenih postopkov (Tyler in Fagan, 2008). Pomemben element, ki daje občutek, da so postopki pošteni, je prepričanje tistih, ki so del postopka, da imajo vpliv na proces odločanja: da imajo možnost predstaviti svoje argumente, da imajo občutek, da jih poslušajo, in da verjamejo, da bodo njihovi argumenti obravnavani s strani avtoritet (Tyler, 2006). V kazenskem postopku pa tudi pri individualizaciji kazenskih sankcij je zagotovitev enakega položaja za vsakega posameznika ključnega pomena (Bavcon, Šelih, Korošec, Ambrož in Filipčič, 2009). Zaupanje v policijo torej najbolje razložimo s postopkovno pravičnostjo. Tyler (1988) ugotavlja, da je razumevanje postopkovne pravičnosti kompleksno in večrazsežno. Ugotavlja, da so izpraševanci pozorni na sedem različnih vidikov: motivacijo avtoritet, poštenost, etičnost, možnost vključitve v proces odločanja, kakovost odločanja, priložnost popraviti napake in pristranskost avtoritet. Tisti, ki menijo, da se policija v svojih postopkih obnaša pošteno, da torej policisti obravnavajo ljudi profesionalno, s spoštovanjem in so

1 Zastraševanje delimo na dve vrsti – na splošno (generalna prevencija), ki je usmerjeno na širšo populacijo (aretacija, odvzem prostosti, obsodba storilca kaznivega dejanja kot opozorilo vsem možnim storilcem kaznivih dejanj) in posebno (specialna prevencija), ki se nanaša na preprečevanje novih kaznivih dejanj že znanih storilcev kaznivih dejanj (v tem primeru se kaznovalni učinek nanaša na kaznovanega posameznika, da ta ne bi več ponavljal kaznivih dejanj) (Meško, 2002).

2 Tylerja (2006) zanima predvsem vpliv dela izvrševalcev zakonov, ne ukvarja pa se s postopki sprejemanja zakonov, ki so prav tako lahko vprašljivi z vidika legitimnosti, vendar ta problem presega razpravo v tem prispevku.

pri svojih odločitvah pravični, tisti bodo bolj zaupali policiji kot ostali (Hough in Sato, 2011). Hough, Jackson, Bradford, Myhill in Quinton (2010) ugotavljajo, da je zaupanje v policijo nujno, delno zato, ker ima zaupanje v policijo za posledico sodelovanje ljudi, in najpomembneje, zaupanje gradi legitimnost in s tem spoštovanje zakonov.

Tyler (2006) se v svoji raziskavi opira tudi na sociološko ozadje, ki se osredotoča na tri faktorje vpliva na spoštovanje zakonov: grožnja s kaznijo, obsodbe vrstnikov in osebna morala. V svoji raziskavi našteje kazniva dejanja in prekrške (povzročanje hrupa in motenje sosedov, onesnaževanje, vožnja avtomobila pod vplivom prepovedanih substanc, prehitra vožnja, odtujitev cenejših predmetov iz trgovine in parkiranje avtomobila na prepovedanem mestu) in izpraševance sprašuje, kakšna je verjetnost, da bodo aretirani oziroma obravnavani s strani policije, če bodo storili katerega izmed naštetih dejanj (grožnja s kaznijo – zastraševanje); nadalje sprašuje, v kolikšni meri bi jih njihovi prijatelji, družina obsojali, če bi storili katerega od naštetih dejanj (obsodbe vrstnikov); in koliko je po njihovem mnenju sploh dopustno kršenje posameznega dejanja (osebna morala).

V sedanjem času nepredvidenih družbenih sprememb na področju kriminologije in študij kazenskega pravosodja je preučevanje legitimnosti policijske dejavnosti in pravosodnih institucij ključno. Dosedanje študije (npr. Hough et al., 2010; Tyler, 2006) so pokazale, da so pri raziskovanju legitimnosti pomembni naslednji elementi: zaznava postopkovne pravičnosti; zaupanje ter zaznava zakonite in pravične obravnave predstavnikov vseh delov družbe (distributivna pravičnost); prepričanje, da je treba spoštovati zakone in avtoriteto države (moralna identifikacija); zaznava integritete in učinkovitost delovanja ter moralna kredibilnost formalnega družbenega nadzorstva.

V nadaljevanju prispevka bomo opisali merski inštrument, razsežnosti vprašalnika, zbiranje podatkov in značilnosti vzorca, predstavili rezultate regresijske analize in diskriminantne analize ter zaključili z razpravo.

3 METODE

3.1 Merski inštrument

Vprašalnik je sestavljen na osnovi vprašalnika iz raziskave Zakaj ljudje spoštujejo zakone (orig. *Why people obey the law*), ki jo je leta 1984 v Chicagu izvedel profesor psihologije z newyorške univerze Tom R. Tyler (2006). Originalni vprašalnik smo najprej prevedli v slovenski jezik, potem pa smo ga skrajšali in prilagodili slovenskim razmeram, predvsem v smislu kulturnih razlik in zakonodaje. Trenutni vprašalnik je namenjen pilotskemu testiranju, zato smo raziskavo izvedli med študenti štirih v naprej izbranih slovenskih fakultet.

Vprašalnik je sestavljen iz štirih sklopov: prvi sklop (A) se nanaša na demografske podatke izpraševancev (spol, starost, fakulteta, ki jo študenti obiskujejo, letnik študija ter študijski program); (B) na mnenje izpraševancev o spoštovanju zakonov (osebni morali, grožnji s kaznijo, obsojanju vrstnikov); (C) na zaupanje v slovensko policijo in delo slovenskih policistov ter na izkušnje

izpraševancev z njimi; in četrti sklop (D) na zaupanje slovenskim sodiščem in sodnikom ter na izkušnje izpraševancev v konkretnih situacijah. Večina vprašanj je zaprtega tipa, merjenih na petstopenjski Likertovi lestvici, nekaj vprašanj pa je tudi odprtega tipa. V tem prispevku se bomo osredotočili na prve tri sklope, saj imajo izkušnjo s sodišči le redki študenti.

V nadaljevanju bomo opisali razsežnosti vprašalnika (faktorje), ki smo jih dobili s faktorsko analizo. Pri tem smo upoštevali (1) normalno porazdelitev spremenljivk (izločili smo tiste spremenljivke, ki se niso normalno porazdeljevale), (2) multikolinearnost (izločili smo tiste spremenljivke, ki so prenizko korelirale; $r < 0,2$), (3) odstotek pojasnjene variance (v nadaljevanju var.) in (4) vsebino. Pri vsakem dobljenem faktorju smo preverili ustreznost Kaiser-Meyer-Olkinove mere primernosti vzorca (KMO), ki je v vseh primerih preseгла vrednost 0,6, ter Bartlettov test, pri čemer dobimo v vseh primerih statistično značilnost manjšo od 0,05 (in s tem zavrnemo ničelno hipotezo, da je originalna korelacijska matrika enotska). Ker smo faktorsko analizo izvedli po sklopih, smo dobili enofaktorske strukture, le sklop »kakovost dela« in »zaupanje v policijo« smo dobili kot dvofaktorsko strukturo. Za vsak sklop smo s Cronbachovim koeficientom alfa (v nadaljevanju alfa) preverili tudi zanesljivost. V nekaterih primerih se alfa giblje le okrog vrednosti 0,5, kar je potrebno upoštevati pri interpretaciji in nadaljnjih napotkih za spremembe vprašalnika. Rezultati so prikazani v tabeli 1.

Spoštovanje zakonov. Študente smo spraševali o pogostosti dejanj (npr. povzročanje hrupa in motenje sosedov, parkiranje avtomobila na prepovedanem mestu ipd.), ki so jih v zadnjem letu storili sami. Odgovori so bili podani na petstopenjski Likertovi lestvici od 1 – nikoli do 5 – zelo pogosto. Torej pomenijo nižje vrednosti večje spoštovanje zakonov, višje vrednosti pa manjše spoštovanje zakonov (1 – zelo spoštuje do 5 – sploh ne spoštuje). S faktorsko analizo, metodo glavnih komponent smo dobili enofaktorsko strukturo (KMO = 0,62; var. = 43,3 %; alfa = 0,538) s faktorskimi utežmi $> 0,5$. »Spoštovanje zakonov« je latentna spremenljivka (utežena vsota vrednosti spremenljivk), pri čemer višja vrednost predstavlja večjo pogostost dejanj in s tem manjše spoštovanje zakonov ($M = 2,0$; $SO = 0,7^3$).

Legitimnost. Predhodne raziskave so konceptualizirale legitimnost kot dvorazsežen pojem (Reisig et al., 2007; Reisig et al., 2012; Sunshine in Tyler, 2003; Tyler, 2003). Tudi v našem primeru dobimo faktorja **dolžnost spoštovanja zakonov** (s faktorskimi utežmi $> 0,4$) in **zaupanje v policijo** (s faktorskimi utežmi $> 0,7$) – glej tabelo 1. »Dolžnost spoštovanja zakonov« (KMO = 0,60; var. = 34,4 %; alfa = 0,489) je sestavljena iz petih spremenljivk (npr. »Ljudje bi morali upoštevati zakone, čeprav niso v skladu z njihovim prepričanjem.«, »Vedno skušam upoštevati zakone, čeprav se z njimi ne strinjam.« itd.). Druga razsežnost »zaupanje v policijo« (var. = 27,8 %; alfa = 0,836) je sestavljena iz štirih spremenljivk (npr. »Ponosen sem na slovensko policijo.«, »Menim, da je prav, da podpiram slovensko policijo.«), dobimo pa jo kot dvofaktorsko strukturo skupaj s faktorjem »kakovost dela policije« (KMO = 0,90; var. = 64,0 %). Vse spremenljivke so bile merjene na petstopenjski Likertovi lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – se popolnoma strinjam. Po Tylerju (2006) smo torej

3 M – povprečna vrednost, SO – standardni odklon

legitimnost obravnavali na dva načina, in sicer kot zaznано dolžnost spoštovanja zakonov in zaupanja v policijo. Faktorja sta tako preračunani spremenljivki (uteženi vsoti vrednosti spremenljivk); za »dolžnost spoštovanja zakonov« je povprečna vrednost 3,8 in standardni odklon 0,5; za »zaupanje v policijo« pa je povprečna vrednost 2,6 in standardni odklon 0,8.

Kakovost dela policije. S faktorsko analizo, metodo glavnih komponent, varimax rotacijo dobimo faktor »kakovost dela policije« (prvi faktor je »zaupanje v policijo«, opisan pri legitimnosti). Študente smo na lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – popolnoma se strinjam spraševali, v kolikšni meri so zadovoljni z delom policije, njihovo profesionalnostjo, poštenostjo itd. »Kakovost dela policije« (var. = 36,2 %; alfa = 0,821) je preračunana spremenljivka (utežena vsota vrednosti spremenljivk) s povprečno vrednostjo 2,7 in standardnim odklonom 0,8.

Grožnja s kaznijo (zastraševanje). Izpraševance smo spraševali, kako verjetno bodo aretirani ali obravnavani s strani policije, če bodo storili kakšnega od naštetih kaznivih dejanj (npr. povzročanje hrupa, alkoholiziran ali kako drugače omamljeni vozili avto ipd.). Odgovori so bili podani na lestvici od 1 – sploh ni verjetno do 5 – zelo verjetno. S faktorsko analizo, metodo glavnih komponent smo dobili enofaktorsko strukturo (KMO = 0,79; var. = 51,1 %; alfa = 0,805) s faktorskimi utežmi > 0,5. Faktor »grožnja s kaznijo« je preračunana spremenljivka (utežena vsota vrednosti spremenljivk) s povprečno vrednostjo 2,6 in standardnim odklonom 1,0. Kot tudi v drugih študijah (npr. Paternoster, Saltzman, Waldo in Chiricos, 1983; Tyler, 2006), tudi v naši nismo upoštevali teže predvidene kazni.

Obsojanje vrstnikov. Študente smo spraševali, v kolikšni meri bi jih vrstniki obsojali, če bi šli zaradi storjenega kaznivega dejanja v zapor (npr. povzročanje hrupa, alkoholiziran ali kako drugače omamljeni vozili avto ipd.). Odgovori so bili podani na lestvici od 1 – sploh ne bi obsojal do 5 – zelo bi obsojal. S faktorsko analizo, metodo glavnih komponent smo dobili enofaktorsko strukturo (KMO = 0,72; var. = 46,1 %; alfa = 0,706) s faktorskimi utežmi > 0,6. Faktor »obsojanje vrstnikov« je preračunana spremenljivka (utežena vsota vrednosti spremenljivk) s povprečno vrednostjo 3,0 in standardnim odklonom 0,7.

Osebnostna morala. Študente smo spraševali, katera od naštetih dejanj se jim zdijo ne/dopustna (npr. priti v nasprotje z zakonom ipd.). Odgovori so bili podani na petstopenjski Likertovi lestvici od 1 – popolnoma nedopustno do 5 – popolnoma dopustno. S faktorsko analizo, metodo glavnih komponent smo dobili enofaktorsko strukturo (KMO = 0,53; var. = 40,5 %; alfa = 0,505) s faktorskimi utežmi > 0,5. »Osebnostna morala« je preračunana spremenljivka (utežena vsota vrednosti spremenljivk), pri čemer višja vrednost predstavlja večjo dopustnost dejanj in s tem nižjo osebno moralo ($M = 2,6$, $SO = 0,6$).

Postopkovna in distributivna pravičnost⁴. Po Tylerju (2006) se postopkovna pravičnost nanaša na zaznavanje poštenosti postopkov policije, distributivna

4 V našem prispevku smo se osredotočili na poimenovanje postopkovne in distributivne pravičnosti po Tylerju (2006). Tudi vprašanja v vprašalniku, ki se nanašajo na postopkovno in distributivno pravičnost, se osredotočajo na zaznavanje izpraševancev o pravičnih postopkih policistov, pravičnih odločitvah policistov in o tem, da smo pred zakonom vsi enaki. Pravni terminološki slovar (1999) opredeli pravičnost kot zavestno prizadevanje priznati vsakomur, kar mu gre po moralnih in pravnih načelih. Pojem distributivna pravičnost je vpeljal Aristotel – razdeljevalna pravičnost (iustitia distributiva) je sorazmerna enakost med več osebami glede na težo, ki jim jo pripisuje ustrezno

pravičnost pa na pošteno obravnavanje ljudi s strani policije/policistov v konkretnih primerih (upoštevani so samo tisti, ki so že imeli izkušnjo s policijo). Vprašanje, ki se pojavi pri pravičnosti je, ali izpraševanci ločijo med postopkovno in distributivno pravičnostjo. Tylerjeve (2006) ugotovitve temeljijo na tem, da sta pojma teoretično sicer različna, vsekakor pa nista neodvisna. Tudi naše korelacije govorijo v prid temu (korelacija med spremenljivkama »Delo policistov je bilo pošteno.« – postopkovna pravičnost in »Ravnanje policistov je bilo zelo pošteno.« – distributivna pravičnost je 0,782). Očitno je, da ljudje vidijo postopkovno in distributivno pravičnost zelo tesno prepleteni. To se pokaže tudi z enofaktorsko strukturo (KMO = 0,83; var. = 62,7 %; alfa = 0,848) s faktorskimi utežmi > 0,7. Odgovori so bili podani na petstopenjski Likertovi lestvici od 1 – sploh se ne strinjam do 5 – popolnoma se strinjam, tako vrednosti 5 pomenijo visoko stopnjo pravičnosti. »Postopkovna in distributivna pravičnost« je preračunana spremenljivka (utežena vsota vrednosti spremenljivk) s povprečno vrednostjo 3,4 in standardnim odklonom 1,0.

Tabela 1:
Faktorske uteži

Spoštovanje zakonov (Compliance) ^a (KMO = 0,62; var. = 43,3 %; alfa = 0,538)	Faktorske uteži
Prišel-la v nasprotje z zakonom.	,711
Vozil-a več kot 130 km/h po avtocesti.	,707
Parkiral-a avto na prepovedanem mestu.	,673
Povzročal-a toliko hrupa, da sem motil-a sosede.	,523
Dolžnost spoštovanja zakonov (Obligation to obey the law) ^b (KMO = 0,60; var. = 34,4 %; alfa = 0,491)	
Vedno skušam upoštevati zakone, čeprav se z njimi ne strinjam.	,689
Ljudje bi morali upoštevati zakone, čeprav niso v skladu z njihovim prepričanjem.	,685
V primeru, da policist nekomu ukaže, naj preneha z nekim dejanjem, naj oseba le s tem preneha, četudi meni, da je dejanje legalno.	,552
Tudi če se nekdo ne strinja z dodeljeno denarno kaznijo sodišča, jo mora poravnati.	,492
Težko je prekršiti zakon in ohraniti samospoštovanje.	,479
Grožnja s kaznijo (zastraševanje) ^c (KMO = 0,79; var. = 51,1 %; alfa = 0,805)	
Alkoholiziran-a ali kako drugače omamljen-a vozil-a avto.	,851
Prišel-la v nasprotje z zakonom.	,807
Vzel-a malenkosti iz trgovin, ne da bi za njih plačal-a.	,793
Povzročal-a toliko hrupa, da sem motil-a sosede.	,618

merilo razločevanja. Merilo razločevanja je položaj, ki ga ima posameznik v družbi; tisti, ki ima višji (nižji) položaj, ima več (manj) pravic in dolžnosti in glede na to dobi več (manj) dobrin. (Pavčnik, 1997) To opredelitev ohranjanja sodobna teorija prava, nanjo pa se opira tudi slovenska ustavnosodna praksa. Zaznavanje pravičnosti s strani naslovljencev sicer ne predstavlja komponente postopkovne pravičnosti, vendar pa v naši raziskavi nismo ugotavljali njenega dejanskega stanja (ali policisti v svojih postopkih naslovljencem zagotavljajo formalno enakopravnost) niti dejanskega stanja distributivne pravičnosti. Naš namen je pokazati, da na spoštovanje zakonov vpliva (tudi) zaznavanje pravičnosti postopkov in poštenega obravnavanja ljudi v policijskih postopkih, kar poimenujemo postopkovna in distributivna pravičnost.

Parkiral-a avto na prepovedanem mestu.	,596
Vozil-a več kot 130 km/h po avtocesti.	,570
Obsojanje vrstnikov (Peers) ^d (KMO = 0,72; var. = 46,1 %; alfa = 0,706)	
Povzročal-a toliko hrupa, da sem motil-a sosede.	,710
Prišel-la v nasprotje z zakonom.	,698
Parkiral-a avto na prepovedanem mestu.	,676
Vzel-a malenkosti iz trgovin, ne da bi za njih plačal-a.	,663
Vozil-a več kot 130 km/h po avtocesti.	,645
Osebna morala (Morality) ^e (KMO = 0,53; var. = 40,5 %; alfa = 0,505)	
Prišel-la v nasprotje z zakonom.	,701
Vozil-a več kot 130 km/h po avtocesti.	,625
Vzel-a malenkosti iz trgovin, ne da bi za njih plačal-a.	,620
Parkiral-a avto na prepovedanem mestu.	,595
Kakovost dela (policija) (Quality of performance) ^{*b} (var. = 36,2 %; alfa = 0,821)	
Policisti pomagajo državljanom.	,759
Slovenski policisti so poštenei.	,731
Policija državljanom vedno nudi podporo, ko jo prosijo za pomoč.	,720
Slovenski policisti so pri opravljanju svojega dela profesionalni.	,719
Slovenska policija obravnava vse ljudi enako.	,709
Zaupanje v policijo (Support for police) ^{*b} (var. = 27,8 %; alfa = 0,836)	
Vedno, če je le mogoče, se udeležim srečanj, kjer se predstavlja slovenska policija.	,785
Menim, da je prav, da podpiram slovensko policijo.	,741
Slovenske policiste zelo spoštujem.	,720
Ponosen-na sem na slovensko policijo.	,719
Postopkovna in distributivna pravičnost ^b (Procedural justice and distributive fairness) (KMO = 0,83; var. = 62,7 %; alfa = 0,848)	
Delo policistov je bilo pošteno.	,885
Ravnanje policistov je bilo zelo pošteno.	,850
Policisti so pokazali skrb za moje pravice.	,753
Zdi se mi zelo pomembno, da me je policija obravnavala pošteno.	,750
Policisti so prejeli dovolj informacij, ki so jih potrebovali, da so lahko pravilno odločali pri reševanju mojega problema.	,705

* Dvofaktorska struktura: KMO = 0,896; var. = 64,0 %; alfa = 0,882

a. 1 – nikoli do 5 – zelo pogosto

b. 1 – sploh se ne strinjam do 5 – popolnoma se strinjam

c. 1 – sploh ni verjetno do 5 – zelo verjetno

d. 1 – sploh ne bi obsojali do 5 – zelo bi obsojali

e. 1 – popolnoma nedopustno do 5 – popolnoma dopustno

3.2 Zbiranje podatkov in značilnosti vzorca

Podatke smo zbirali med študenti štirih fakultet, in sicer na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru (FVV UM), Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (FF UL, smer Psihologija), Pravni fakulteti Univerze v Ljubljani (PF UL) in Fakulteti za organizacijske vede Univerze v Mariboru (FOV UM, smer Organizacija in management kadrovskih in izobraževalnih sistemov). Anketiranje je potekalo v prvi polovici meseca oktobra 2011. Študentom je bila zagotovljena zaupnost odgovorov ter anonimnost. Sodelovanje je bilo prostovoljno.

Populacijo torej predstavljajo študenti štirih v naprej izbranih fakultet. Enote v vzorec niso bile zbrane naključno, ampak so bili v vzorec zajeti tisti študenti, ki so bili tisti dan, ko se je anketiranje izvajalo, prisotni na izbranih predavanjih. Reprezentativnost vzorca je zato vprašljiva. Skupaj smo dobili izpolnjenih 479 vprašalnikov. Demografske značilnosti vzorca so prikazane v tabeli 2.

Tabela 2:
Demografske
značilnosti
vzorca

$n = 479$		f	%
Spol	moški	143	29,9
	ženski	336	70,1
Starost	do 20 let	288	60,5
	21–22 let	151	31,7
	23 let in več	37	7,8
Fakulteta	FVV UM	188	39,2
	FF UL	70	14,6
	PF UL	168	35,1
	FOV UM	53	11,1
Letnik študija	1.	181	37,9
	2.	186	38,9
	3.	111	23,2
Študijski program	VS	207	43,2
	UN	272	56,8

V raziskavi je sodelovalo 29,9 % študentov in 70,1 % študentk; 60,5 % študentov je bilo starih do 20 let. Največ študentov (39,0 %) smo anketirali na FVV UM, najmanj (11,1 %) pa na FOV UM. Največ študentov je vpisanih v drugi letnik, in sicer 38,9 % in so vpisani na univerzitetni študijski program (56,8 %).

4 REZULTATI

S faktorsko analizo (metoda glavnih komponent, varimax rotacija v primeru dvofaktorske strukture) smo določili faktorje, ki predstavljajo razsežnosti našega merjenega konstrukta »razlogov za spoštovanje zakonov« in se ujemajo s Tylerjevimi (2006). Med razsežnostmi vprašalnika smo najprej preverili korelacije,

ki so prikazane v tabeli 3. Za odgovor na vprašanje, zakaj ljudje spoštujejo zakone smo izvedli regresijsko analizo. Želeli smo testirati vpliv spremenljivk »dolžnost spoštovanja zakonov«, »grožnja s kaznijo«, »obsojanje vrstnikov«, »osebna morala«, »kakovost dela policije«, »zaupanje v policijo«, »postopkovna in distributivna pravičnost« ter »spol« na odvisno spremenljivko »spoštovanje zakonov«. Nekateri študenti (360) so že imeli izkušnjo s policijo – enkrat ali večkrat, drugi ne (114), zato smo regresijo izvedli ločeno in dobili odgovor na vprašanje, ali izkušnja s policijo spremeni posameznikovo držo do spoštovanja zakonov. Rezultati regresijske analize so prikazani v tabeli 4. V nadaljevanju smo izvedli še diskriminantno analizo za primerjavo razlik med različnimi fakultetami. Rezultati slednje so prikazani v tabelah 5, 6, 7 in na grafu 1.

	Spoštovanje zakonov	Dolžnost spoštovanja zakonov	Grožnja s kaznijo (zastraševanje)	Obsojanje vrstnikov	Osebna morala	Kakovost dela (policija)	Zaupanje v policijo
Dolžnost spoštovanja zakonov	–,161**	--	--	--	--	--	--
Grožnja s kaznijo (zastraševanje)	,122**	,020	--	--	--	--	--
Obsojanje vrstnikov	–,096*	,199**	,199**	--	--	--	--
Osebna morala	,187**	–,125**	,140**	–,167**	--	--	--
Kakovost dela (policija)	–,094*	,281**	–,043	,048	–,098*	--	--
Zaupanje v policijo	–,119**	,254**	–,029	,065	–,146**	,618**	--
Postopkovna in distributivna pravičnost	–,181**	,168**	,039	,137**	–,032	,402**	,384**

Tabela 3:
Korelacije (Pearsonovi koeficienti) med razsežnostmi vprašalnika

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Iz tabele 3 je razvidno, da je najvišja korelacija med faktorjema »zaupanje v policijo« in »kakovost dela policije« ($r = 0,618$), kar je pričakovano, saj faktorja dobimo kot dvorazsežno strukturo. Srednje visoko korelacijo ima »zaupanje v policijo« še s faktorjem »postopkovna in distributivna pravičnost« ($r = 0,384$), slednji pa s »kakovostjo dela policije« korelira z $r = 0,402$.

Tabela 4:
Zakaj ljudje
spoštujejo
zakone –
rezultati
regresije

Odvisna spremenljivka – SPOŠTOVANJE ZAKONOV					
Neodvisne Spremenljivke	Izkušnja s policijo	NE (<i>n</i> = 114)		DA (<i>n</i> = 360)	
		Beta	<i>t</i>	Beta	<i>t</i>
Konstanta		--	5,427 **	--	7,895 **
Spol		– 0,343	– 3,915 **	– 0,210	– 3,983 **
Dolžnost spoštovanja zakonov		– 0,117	– 1,219	– 0,089	– 1,662
Grožnja s kaznijo (zastraševanje)		0,112	1,250	0,107	2,015 *
Obsojanje vrstnikov		0,002	0,022	– 0,020	– 0,359
Osebna morala		0,196	2,204 *	0,126	2,374 *
Kakovost dela (policija)		– 0,045	– 0,399	– 0,018	– 0,268
Zaupanje v policijo		– 0,115	– 0,987	– 0,005	– 0,072
Postopkovna in distributivna pravičnost		--	--	– 0,117	– 2,048 *
<i>R</i> ²		0,229		0,122	
<i>F</i>		4,452 **		6,002 **	

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Rezultati regresije pokažejo, da ima spol vpliv na spoštovanje zakonov tako pri tistih, ki še niso imeli izkušnje s policijo, kot pri tistih, ki so jo že imeli. Nekoliko večji vpliv je pri tistih, ki izkušnje še niso imeli (Beta = - 0,343). Vpliv je negativen, kar v našem primeru pomeni, da študentke v večji meri spoštujejo zakone kot študenti. Vpliv na spoštovanje zakonov pri tistih, ki še niso imeli izkušnje s policijo, ima (poleg spola) le še osebna morala. Tisti, ki še niso imeli izkušnje s policijo, spoštujejo zakone iz osebne morale (Beta = 0,196); torej, tisti, ki so v večji meri mnenja, da so določena dejanja nedopustna, v večji meri spoštujejo zakone v smislu, da jih manjkrat kršijo. Osebna morala ima vpliv na spoštovanje zakonov tudi pri tistih, ki so že imeli izkušnjo s policijo (Beta = 0,126). Poleg tega na spoštovanje zakonov pri tistih, ki so že imeli izkušnjo s policijo, vpliva tudi grožnja s kaznijo ter postopkovna in distributivna pravičnost. Vendar grožnja s kaznijo nima pričakovanega vpliva. Izkaže se namreč, da so tisti, ki menijo, da je večja verjetnost, da bodo kaznovani (aretirani ali obravnavani s strani avtoritet), v manjši meri pripravljeni spoštovati zakone (Beta = 0,107), pri čemer je takih, ki so imeli izkušnjo s policijo, ker so kršili zakone, 19 % (ostali so, ali prijavili kaznivo dejanje, zaprosili za pomoč, bili ustavljeni s strani policije z namenom rutinskega pregledovanja ipd.). Postopkovna in distributivna pravičnost pa ima negativen predznak (Beta = - 0,117), kar pomeni, da tisti, ki verjamejo, da je delo policistov pravično, profesionalno, da policisti ravnavajo pošteno, v manjši meri kršijo zakone. Dolžnost spoštovanja zakonov, obsojanje vrstnikov, kakovost dela policije in zaupanje v policijo nimajo vpliva na spoštovanje zakonov, ne pri tistih z izkušnjami kot tudi pri tistih brez izkušenj s policijo. Odstotek pojasnjene variance je pri obeh regresijskih analizah dokaj nizek ($R^2 = 0,229$ in $R^2 = 0,122$). V družboslovju pričakujemo vsaj 30 % pojasnjene variance (Šifrer in Bren, 2011), da lahko govorimo o primernosti napovednega modela.

Faktorji \ Fakulteta	FVV		FF		PF		FOV		F
	M	SO	M	SO	M	SO	M	SO	
Spoštovanje zakonov	2,1	0,8	1,7	0,6	2,2	0,7	2,1	0,6	5,022 **
Dolžnost spoštovanja zakonov	3,7	0,5	3,9	0,6	3,8	0,5	3,8	0,6	0,653
Grožnja s kaznijo (zastraševanje)	2,7	1,0	2,7	1,0	2,6	0,9	2,6	0,9	0,407
Obsojanje vrstnikov	2,9	0,7	3,3	0,7	2,9	0,7	2,7	0,8	4,675 **
Osebnost morala	2,6	0,6	2,6	0,6	2,5	0,6	2,7	0,7	0,619
Kakovost dela (policija)	2,9	0,8	2,4	0,8	2,7	0,8	2,4	0,7	6,741 **
Zaupanje v policijo	3,0	0,9	2,3	0,6	2,2	0,8	2,3	0,8	24,496 **
Postopkovna in distributivna pravičnost	3,5	1,0	3,6	0,9	3,2	1,1	3,3	1,0	2,810 *

Tabela 5:
Diskriminantna
analiza med
fakultetami

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Diskriminantno analizo smo izvedli ločeno za študente z in študente brez izkušenj (rezultati na koncu razdelka), saj smo v prvem primeru kot neodvisno spremenljivko izbrali tudi »postopkovno in distributivno pravičnost«, ki se navezuje le na tiste z izkušnjami. Tabela 5 kaže rezultate diskriminantne analize za študente z izkušnjami s policijo. Na ločevanje skupin, ki jih predstavljajo fakultete, statistično značilno vplivajo naslednje razsežnosti: spoštovanje zakonov, obsojanje vrstnikov, kakovost dela policije, zaupanje v policijo ter postopkovna in distributivna pravičnost.

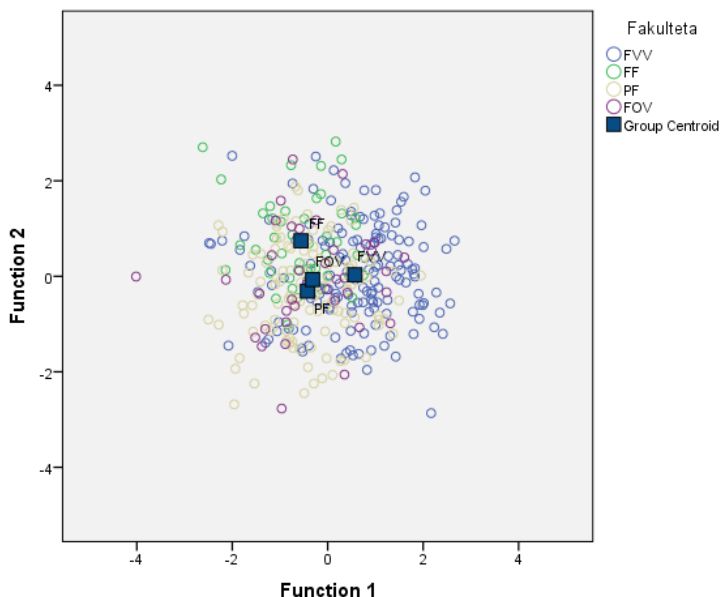
Faktorji \ Funkcija	1	2	3
Zaupanje v policijo	,896	,180	,228
Spoštovanje zakonov	,112	,612	– ,077
Postopkovna in distributivna pravičnost	,202	,357	,089
Dolžnost spoštovanja zakonov	– ,084	,181	,111
Grožnja s kaznijo (zastraševanje)	,049	,163	– ,057
Obsojanje vrstnikov	– ,097	,474	,770
Kakovost dela (policija)	,417	– ,263	,511
Osebnost morala	– ,009	,045	– ,465
Wilksova lambda	,705 **	,884 **	0,977

Tabela 6:
Strukturna
matrika

** $p < 0,01$

Glede na statistično značilnost Wilksove lambde (tabela 6) dobimo dve statistično značilni diskriminantni funkciji, in sicer prvo, ki vsebuje le spremenljivko »zaupanje v policijo«, in drugo, ki vsebuje spremenljivke »spoštovanje zakonov«, »postopkovna in distributivna pravičnost«, »dolžnost spoštovanja zakonov« ter »grožnja s kaznijo«. Centroidi po funkcijah so prikazani na grafu 1.

Graf 1:
Centroidi po
fakultetah

Največje zaupanje v policijo imajo študenti FVV ($M = 3,0$; $SO = 0,9$), ostale tri fakultete so si zelo blizu s povprečnimi vrednostmi 2,2 in 2,3 (tabela 5). Druga diskriminantna funkcija pa nakazuje na največje odstopanje FF od ostalih treh fakultet. Študenti FF v največji meri spoštujejo zakone ($M = 1,7$; $SO = 0,6$; pri ostalih fakultetah so povprečne vrednosti 2,1 in 2,2), tisti z izkušnjami postopkovno in distributivno pravičnost ocenjujejo najvišje ($M = 3,6$; $SO = 0,9$) skupaj s FVV ($M = 3,5$; $SO = 1,0$); glede mnenja, da je spoštovanje zakonov dolžnost, so si vse fakultete zelo blizu (kar je razvidno tudi iz tabele 5); prav tako so si blizu po mnenju glede verjetnosti za kaznovanje (aretacija, obravnava s strani policije), ki tudi ni statistično značilna razsežnost (tabela 5).

Skupno je pravilno razvrščenih 54,2 % enot. Iz tabele 7 je razvidno, da je največ pravilno razvrščenih enot med študenti FVV (75,3 %), sledijo pa študenti PF (57,3 %). Najmanj pravilno se razvrščajo študenti FOV, ki se v največji meri razvrstijo v skupino FVV (48,7 %) in PF (43,6 %).

Naknadno smo izvedli diskriminantno analizo tudi za študente, ki še niso imeli izkušnje s policijo. Statistično značilno na razlikovanje med fakultetami vpliva le spremenljivka »zaupanje v policijo« ($F = 6,461$; $p < 0,01$), pri čemer najbolj zopet izstopa FVV s povprečno vrednostjo 3,0 in standardnim odklonom 0,9 (študenti FOV ocenjujejo zaupanje v policijo s povprečno vrednostjo 2,5 in standardnim odklonom 0,7, študenti PF s povprečno vrednostjo 2,4 in standardnim odklonom 0,6 in študenti FF s povprečno vrednostjo 2,2 in standardnim odklonom 0,5). Klasifikacijska analiza pokaže, da je pravilno razvrščenih 46,9 % enot, največ med študenti PF (73,5 %), sledijo študenti FVV (42,9 %), FOV (16,7 %) in FF (12,5 %). Slednji se z največjim deležem (79,2 %) razvrstijo med študente PF, prav tako

študenti FOV (58,3 %). Tudi skoraj polovica (46,4 %) študentov FVV se razvrsti med študente PF.

Fakulteta	Predvidena skupina			
	FVV (n / %)	FF (n / %)	PF (n / %)	FOV (n / %)
FVV	116 / 75,3	5 / 3,2	32 / 20,8	1 / 0,6
FF	16 / 34,8	10 / 21,7	20 / 43,5	0 / 0
PF	43 / 36,8	7 / 6	67 / 57,3	0 / 0
FOV	19 / 48,7	3 / 7,7	17 / 43,6	0 / 0

Tabela 7:
Klasifikacijska
tabela

5 RAZPRAVA

Študija o spoštovanju zakonov je v osnovi namenjena pilotskemu testiranju vprašalnika, katerega vsebino smo skušali povzeti po Tylerjevem (2006) vprašalniku iz 'čikaške' študije iz leta 1984. Testirati smo želeli vprašalnik, ki bi odgovoril na vprašanje, zakaj ljudje spoštujejo zakone. S faktorsko analizo smo skušali ugotoviti, ali dobimo vse razsežnosti spoštovanja zakonov, kot jih predvideva že Tylerjeva raziskava, in sicer kot napovedne spremenljivke »dolžnost spoštovanja zakonov«, »grožnja s kaznijo«, »obsojanje vrstnikov«, »osebna morala«, »kakovost dela policije«, »zaupanje v policijo« ter za tiste z izkušnjami »postopkovna in distributivna pravičnost«. Slednjo Tyler (2006) obravnava ločeno kot postopkovno pravičnost in distributivno pravičnost. V naši študiji se izkaže, da sta razsežnosti preveč povezani ($r = 0,782$, enofaktorska struktura, razdelek 3.1), kar kaže na to, da študenti vidijo postopkovno in distributivno pravičnost zelo tesno prepleteni. Tyler (ibid.) legitimnost obravnava z dveh vidikov, in sicer kot zaznavanje spoštovanja zakonov kot dolžnost in kot podporo legalnim avtoritetam. Tudi naša raziskava pokaže na dve razsežnosti, in sicer »dolžnost spoštovanja zakonov« in »zaupanje v policijo«. Prav tako nekatere druge študije (npr. Reisig et al., 2007; Reisig et al., 2012) legitimnost obravnavajo kot dvorazsežni pojem (dolžnost spoštovanja zakonov in zaupanje v policijo). Zanesljivost lestvic je v našem primeru v večini primerov visoka, nekoliko nižja (okrog 0,5) pa je pri faktorjih »spoštovanje zakonov«, »osebna morala« in »dolžnost spoštovanja zakonov«. Tudi Tylerjeve (2006) zanesljivosti so pri teh treh razsežnostih najnižje (od 0,6 do 0,7). Reisig et al. (2007) ugotavljajo, da v Tylerjevem modelu vprašanja glede merjenja ključnih konstruktov ostajajo neodgovorjena, zato so z metodami faktorske analize poskušali razviti veljavnejše merske konstrukte. Razsežnosti njihovega t. i. procesno usmerjenega modela so postopkovna pravičnost (kakovost dela in kakovost odločanja), legitimnost (dolžnost spoštovanja zakonov in zaupanje v policijo), distributivna pravičnost, sodelovanje s policijo in spoštovanje zakonov. Ni pa razvidno, da bi se distributivna in postopkovna pravičnost nanašali le na tiste, ki so s policijo že imeli izkušnje. Oceno zanesljivosti svojih lestvic preverjajo s Cronbachovo alfo, ker pa je le-ta lahko zavajajoča glede na število uporabljenih spremenljivk v določeni lestvici (Cortina, 1993), pa še s povprečno vrednostjo korelacij med spremenljivkami (mean inter-item correlation) in povprečno vrednostjo korelacij med posamezno spremenljivko

in vsemi zajetimi spremenljivkami (mean item-total correlation). To bo tudi nam popotnica za nadaljnje delo, saj želimo izboljšati vprašalnik, ki ga bomo uporabili v raziskavi na vzorcu prebivalcev Slovenije. V tem prispevku pa smo za ugotavljanje, zakaj mladi – študenti spoštujejo zakone, uporabili razsežnosti (povzete po Tylerju, 2006): »spoštovanje zakonov« (var. = 43,3 %), »dolžnost spoštovanja zakonov« (var. = 34,4 %), »grožnja s kaznijo (zastaševanje)« (var. = 51,1 %), »obsojanje vrstnikov« (var. = 46,1 %), »osebna morala« (var. = 40,5 %), »kakovost dela policije« (var. = 36,2 %), »zaupanje v policijo« (var. = 27,8 %), »postopkovna in distributivna pravičnost« (var. = 62,7 %).

Reisig et al. (2012) na vzorcu mladih ljudi iz Slovenije ugotavljajo, da legitimnost vpliva na sodelovanje s policijo in posledično na spoštovanje zakonov. Meško, Reisig in Tankebe (2012) pa na vzorcu mladih ljudi iz Slovenije pokažejo močno korelacijo med postopkovno pravičnostjo in legitimnostjo ter posledični vpliv na sodelovanje s policijo. Jackson et al. (2012b) pa dodajajo, da ljudje sprejmejo spoštovanje zakonov in upoštevajo policiste ne le, kadar menijo, da je to njihova dolžnost, temveč tudi, kadar verjamejo, da policija deluje v skladu z moralnimi načeli ljudi. Reisig et al. (2007) (s svojim veljavnejšim konstruktom) potrdijo večino Tylerjevih hipotez. Tyler (2006) ugotavlja, da legitimnost vpliva na sodelovanje prebivalcev s policijo in spoštovanje zakonov, prav tako Reisig et al. (2007). Ugotovijo namreč, da izpraševanci, ki zaznavajo večjo legitimnost, poročajo o večjem spoštovanju zakonov in da je pomembna determinanta legitimnosti postopkovna pravičnost (medtem ko distributivna pravičnost nima statistično značilnega vpliva).

Naša raziskava pokaže, da ne zaupanje v policijo, ne dolžnost spoštovanja zakonov (kot razsežnosti legitimnosti) ne vplivata na spoštovanje zakonov (regresijska analiza, tabela 4). Tudi raziskava Jacksona, Bradforda, Stanka in Hohla (2012) v Angliji in Walesu pokaže podobno. Avtorji so legitimnost obravnavali ločeno kot dolžnost spoštovanja zakonov in moralno podporo policiji. Ugotovili so, da slednja vpliva na spoštovanje zakonov, medtem ko dolžnost spoštovanja zakonov nima učinka na spoštovanje zakonov. Pri naših študentih se pokaže, da tisti, ki še niso imeli izkušnje s policijo, spoštujejo zakone iz osebnega prepričanja, kaj je dopustno in kaj ne (osebna morala, Beta = 0,196, $p < 0,05$); enako tudi pri tistih, ki so že imeli izkušnjo s policijo (Beta = 0,126, $p < 0,05$). Pri slednjih vpliva na spoštovanje zakonov tudi grožnja s kaznijo (Beta = 0,107, $p < 0,05$) ter postopkovna in distributivna pravičnost (Beta = - 0,117, $p < 0,05$). Zanimivo je, da grožnja s kaznijo deluje v obratni smeri od pričakovane. Tisti, ki menijo, da je večja verjetnost, da bodo kaznovani (aretirani ali obravnavani s strani avtoritet), so v manjši meri pripravljeni spoštovati zakone.

Tyler (2006) se v svojem delu sprašuje, kdo sploh spoštuje zakone, in ugotavlja, da demografske značilnosti pojasnijo kar 24-odstotni delež spoštovanja zakonov, pri čemer imata največji vpliv starost in spol – starejše ženske v večji meri spoštujejo zakone. Tudi v našem primeru se izkaže, da študentke v večji meri spoštujejo zakone (Beta = - 0,343, $p < 0,01$ in Beta = - 0,210, $p < 0,01$) (spremenljivka starost se ne pokaže za statistično značilno, saj so izpraševanci študentje stari od

20 do 23 let⁵). Glede na fakulteto pa rezultati diskriminantne analize pokažejo, da najbolj spoštujejo zakone študenti FF ($M = 1,7$, $SO = 0,6$), medtem ko imajo največje zaupanje v policijo študenti FVV ($M = 3,0$, $SO = 0,9$). Rezultati so pričakovani, saj je velik del učnega načrta fakultete usmerjen v varnost in policijsko delo, raziskovalno delo zaposlenih je v veliki meri vezano na sodelovanje s policijo, kar se prenaša tudi v učno okolje, velik del študentov pa je tudi zaposlen na policiji.

Študenti so poročali, kako pogosto prekršijo kakšnega od naštetih kaznivih dejanj, in sicer kar 91,4 % študentov ne bi nikoli vzela malenkosti iz trgovin, ne da bi za njih plačala, 78,7 % pa jih meni, da je to dejanje tudi nedopustno (oziroma popolnoma nedopustno) in kar 90,2 % študentov ne bi nikoli vozila pod vplivom prepovedanih substanc, 86,8 % pa se zdi tako dejanje tudi nedopustno (oziroma popolnoma nedopustno). Tudi pri ostalih dejanjih (povzročanje hrupa, prehitra vožnja, parkiranje na prepovedanem mestu) je večina poročala, da jih ne kršijo in so po njihovem mnenju tudi nedopustna. Podobno Tyler (2006) ugotavlja, da se je večina izpraševancev opredelila (pri vseh naštetih kaznivih dejanjih – povzročanje hrupa in motenje sosedov, vožnja pod vplivom prepovedanih substanc itd.), da je kršenje zakonov v večji meri nedopustno in da kršenje zakonov vidijo kot napad na njihovo osebno moralo. Po Tylerju (2006) je prav tako večina mnenja, da bodo po vsej verjetnosti aretirani ali obravnavani s strani policije, če bodo storili kakšnega od naštetih kaznivih dejanj, medtem ko ne predvidevajo obsodb s strani prijateljev in družine. Da obsodbe vrstnikov očitno nimajo vpliva na spoštovanje zakonov, pokaže tudi naša regresijska analiza (tabela 4).

V naši študiji smo preverili ustreznost izbranih razsežnosti oz. napovednih spremenljivk modela spoštovanja zakonov, vendar pa nismo dokazali pomembnosti legitimnosti pri spoštovanju zakonov. Pokazali smo vpliv osebne morale, pokazali smo, da izkušnje s policijo (postopkovna in distributivna pravičnost) vplivajo na mlade v smislu spoštovanja zakonov in da ima grožnja s kaznijo na njih obraten vpliv od pričakovanega. To nas napeljuje na vprašanje, ali so študenti le mlada generacija in se radi kažejo pred svojimi vrstniki ter se še v veliki meri ne zavedajo posledic svojega ravnanja?

LITERATURA

- Bavcon, L., Šelih, A., Korošec, D., Ambrož, M. in Filipčič, K. (2009). *Kazensko pravo. Splošni del*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Cortina, J. M. (1993). What is coefficient alpha? An examination of theory and applications. *Journal of Applied Psychology*, 78(1), 98–104.
- Hough, M. in Sato, M. (2011). *Trust in justice: Why it is important for criminal policy, and how it can be measured: Final report of the Euro-Justis Project*. Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control. Pridobljeno na <http://www.heuni.fi/Etusivu/Publications/1302673429954>

5 Povprečna starost je 20,5 let s standardnim odklonom 2,7.

- Hough, M., Jackson, J., Bradford, B., Myhill, A. in Quinton, P. (2010). Procedural justice, trust and institutional legitimacy. *Policing: A Journal of Policy and Practice*, 4(3), 203–210. Pridobljeno na <http://eprints.lse.ac.uk/27713/>
- Jackson, J., Bradford, B., Stanko, E. A. in Hohl, K. (2012). *Just authority? Trust in the police in England and Wales*. Oxford: Routledge.
- Jackson, J., Hough, M., Bradford, B., Hohl, K. in Kuha, J. (2012a). *Policing by consent: Understanding the dynamics of police power and legitimacy*. European Commission. Pridobljeno na <http://eprints.lse.ac.uk/47220/>
- Jackson, J., Bradford, B., Hough, M., Myhill, A., Quinton, P. in Tyler, T. R. (2012b). Why do people comply with the law? Legitimacy and the influence of legal institutions. *British Journal of Criminology*, 52(6), 1051–1071.
- Meško, G. (2002). *Osnove preprečevanja kriminalitete*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
- Meško, G., Reisig, M. D. in Tankebe, J. (2012). Procedural justice, police legitimacy and public cooperation with legal authorities. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 63(2), 112–122.
- Paternoster, R., Saltzman, L. E., Waldo, G. P. in Chiricos, T. G. (1983). Perceived risk and social control: Do sanctions really deter? *Law and Society Review*, 17(3), 457–479.
- Pavčnik, M. (1997). *Teorija prava: prispevek k razumevanju prava*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Pravni terminološki slovar: do 1991, gradivo*. (1999). Ljubljana: ZRC SAZU.
- Reisig, M. D. in Meško, G. (2009). Procedural justice, legitimacy, and prisoner misconduct. *Psychology, Crime & Law*, 15(1), 41–59.
- Reisig, M. D., Bratton, J. in Gertz, M. G. (2007). The construct validity and refinement of process-based policing measures. *Criminal Justice and Behaviour*, 34(8), 1005–1028.
- Reisig, M. D., Tankebe, J. in Meško, G. (2012). Procedural justice, police legitimacy, and public cooperation with the police among young Slovene adults. *Varstvoslovje*, 14(2), 41–59.
- Sunshine, J. in Tyler, T. R. (2003). The role of procedural justice and legitimacy in shaping public support for policing. *Law and Society Review*, 37(3), 513–548.
- Šifrer, J. in Bren, M. (2011). *SPSS – multivariatne metode v varstvoslovju*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Tyler, T. R. (1988). What is procedural justice?: Criteria used by citizens to assess the fairness of legal procedures. *Law & Society Review*, 22(1), 103–135.
- Tyler, T. R. (1997). The psychology of legitimacy: A relational perspective on voluntary deference to authorities. *Personality and Social Psychology Review*, 1(4), 323–345.
- Tyler, T. R. (2003). Procedural justice, legitimacy, and the effective rule of law. *Crime and Justice: A Review of Research*, 30, 283–357.
- Tyler, T. R. (2006). *Why people obey the law*. Princeton: Princeton University Press.
- Tyler, T. R. (2011). Trust and legitimacy: Policing in the USA and Europe. *European Journal of Criminology*, 8(4), 254–266.
- Tyler, T. R. in Fagan, J. (2008). Legitimacy and cooperation: Why do people help the police fight crime in their communities? V *Columbia public law and legal*

theory research paper No. 06-99 (str. 231–275). Pridobljeno na <http://ssrn.com/abstract=887737>

Tyler, T. R. in Jackson, J. (2012). Future challenges in the study of legitimacy and criminal justice. V *Public law working paper* No. 264. New Haven: Yale Law School. Pridobljeno na <http://ssrn.com/abstract=2141322>

O avtorjih:

Jerneja Šifrer, asistentka za področji statistike in metodologije v varstvoslovju na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-mail: jerneja.sifrer@fvv.uni-mb.si

Dr. Gorazd Meško, redni profesor za kriminologijo in dekan Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-mail: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Dr. Matevž Bren, izredni profesor na Univerzi v Mariboru, Fakulteti za varnostne vede, kjer predava statistiko in metode raziskovanja, ter raziskovalec na Inštitutu za matematiko, fiziko in mehaniko Slovenije. Raziskuje na področju analize podatkov, matematične kemije, sistemske dinamike, učinkovitosti v izobraževanju ter strahu pred kriminaliteto. E-mail: matevz.bren@fvv.uni-mb.si

Mnenjska raziskava o zadovoljstvu občanov z delom policije, njeni uspešnosti, o zaupanju vanjo ter občutku varnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota

Matevž Bren, Dejan Bagari

Namen prispevka:

Predstaviti rezultate raziskave o zaupanju in zadovoljstvu prebivalcev Pomurja z delom policije, podati mnenje prebivalcev o uspešnosti na posameznih področjih policijskega dela ter stopnjo občutka ogroženosti prebivalcev in ali se prebivalci podeželskega okolja počutijo bolj varne kot tisti, ki živijo v mestih.

Metode:

Anketa je bila izvedena jeseni 2010 za potrebe Policijske uprave Murska Sobota. Uporabljen je bil vprašalnik Ministrstva za notranje zadeve. Za anketiranje je bil izbran slučajni vzorec, stratificiran glede na število prebivalcev območja posamezne policijske postaje. Anketo so financirali iz sredstev državnega proračuna.

Izbor 500 anketiranih je bil naključen, anketiranje je bilo večinoma telefonsko (300) oz. z vprašalniki, razdeljenimi od vrat do vrat (122 izpolnjenih).

Za analizo je bilo izbranih sedem vprašanj: zaupanje v policijo, osebno zadovoljstvo z njenim delom, uspešnost policije na posameznih področjih dela in občutek varnosti. Izbrana vprašanja so visoko zanesljiva (Cronbachov alfa = 0,930).

Ugotovitve:

Rezultati kažejo, da prebivalci zaupajo pomurski policiji (med 60 in 69 odstotki), da so zadovoljni z njenim delom (med 56 in 66 odstotki) in da je policija manj uspešna na področju preiskovanja kriminalitete kot na področju opravljanja splošnih policijskih nalog. Izkazan je visok občutek varnosti. Ni ugotovljene razlike med občutkom varnosti prebivalcev, ki živijo v podeželskem oz. mestnem okolju in tudi ne razlike v zadovoljstvu z delom policije glede na spol.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Raziskava je bila izvedena v Pomurju, zato je veljavnost rezultatov omejena na Pomurje. Izbran vzorec se po spolu dobro, po izobrazbi, kraju bivanja in starosti pa slabše prilega populaciji.

Praktična uporabnost:

Pri interpretaciji in ugotavljanju zadovoljstva lokalnih prebivalcev z delom policije in kot pripomoček pri usmerjanju dela policije, iskanje načinov delovanja in napotkov, ki naj pripomorejo k še uspešnejšemu in učinkovitejšemu sodelovanju policije in lokalnega okolja.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Izpostavljen je pomen izvajanja kakovostnih javnomnenjskih raziskav, za preverjanje postavljenih domnev pa so uporabljeni ustrezni statistični testi.

UDK: 351.74:316.653

Ključne besede: policija, policijsko delo, lokalna skupnost, varnost, partnersko sodelovanje, javnomnenjska raziskava

A Public Survey Poll on Residents' Satisfaction with and Opinion of Policing and Police Performance and the Feeling of Safety in the Region of Murska Sobota Police Directorate

Purpose:

The paper presents the results of the Pomurje region public opinion poll on the residents' satisfaction with the regional police, policing, execution and performance rates related to particular police tasks, and their fear of crime. Further aims of this research were to determine whether or not the residents perceive the rural settings as safer living space than the urban ones.

Design/Methods/Approach:

The survey was conducted in autumn 2010 to meet the needs of Murska Sobota police directorate. A questionnaire of the Ministry for internal affairs was used on a random sample stratified for the number of residents under a particular police station jurisdiction within said directorate. The survey was financed by the state.

The sample of 500 respondents was chosen randomly. The research was mostly made by phone (300) or by way of door-to-door questionnaire delivery (122 of which were returned).

This analysis is based on seven (7) questions: residents' trust in and satisfaction with the regional police and policing, to the performance rates regarding particular police tasks, as well as to the fear of crime. The questions selected were highly reliable (Cronbach alfa = 0,930).

Findings:

According to the results, the residents of Pomurje trust their police (between 60 and 69 percent) and are satisfied with police work (between 56 and 66 percent). Further, they agree the police is less efficient in investigating crime than in carrying out other police tasks, and they testify to a strong feeling of safety. There is no statistically significant difference in the perception of safety between rural and urban residents, and there is no gender difference in their satisfaction with police work.

Research Limitations/Implications:

The survey having been conducted among residents of Pomurje, the results validity is also restricted to this region. The pooled sample coincides well with the population in terms of gender structure, but not in terms of education level, age, and place of residence.

Practical Implications:

These findings may be directly applied in managing police work, developing ways and selecting the tasks aimed at providing even more successful and efficient collaboration between the police and the local community, as well as in measuring the residents' satisfaction with the regional police.

Originality/Value:

Hypothesis testing is done by way of relevant statistical tests, and the importance of conducting quality public opinion surveys is emphasized.

UDC: 351.74:316.653

Keywords: police, policing, local community, safety, partnerships, public opinion survey

1 UVOD

Ugotovitve o zadovoljstvu občanov z delom policije in o občutku varnosti zanimajo tako vodstvo policije kot tudi širšo javnost. V zadnjih letih po naročilu Ministrstva za notranje zadeve opravljene raziskave s tega področja so Javnomnenjska raziskava o ocenah in stališčih prebivalcev Republike Slovenije o delu policije – 2009 (Fakulteta za uporabne družbene študije [FUDŠ], 2010), Raziskava o zaupanju slovenski policiji (Toš et al., 2007), Javnomnenjska raziskava o ocenah in stališčih prebivalcev Republike Slovenije o delu policije za leto 2007 (FUDŠ, 2008), Javnomnenjska raziskava o ocenah in stališčih prebivalcev Republike Slovenije o delu policije za leto 2008 (FUDŠ, 2009) itd. Javnost na ta način spremlja delo policije in sodeluje pri reševanju problemov v skupnosti, vodstvo policije pa usklajuje in načrtuje samo delo policije in policistov (Policija, 2007). Npr. v prej omenjeni javnomnenjski raziskavi (FUDŠ, 2010) so izpraševanci na območju celotne države svoj občutek varnosti ocenili s povprečno oceno 4,2 pri standardnem odklonu 0,87 ($n = 2002$), merjeno na lestvici od 1 – nevarno do 5 – popolnoma varno. V raziskavi Slovensko javno mnenje 2010: Evropska družboslovna raziskava (Kurdija, Malnar, Uhan, Hafner Fink in Štebe, 2012) pa izpraševanci na vprašanje »Če upoštevate vse, s čimer se ukvarja policija, ali bi rekli, da svoje delo opravlja dobro ali slabo?« odgovarjajo s povprečno oceno 2,5 pri standardnem odklonu 0,75 ($n = 1374$), merjeno na lestvici od 1 – zelo dobro do 5 – zelo slabo. Seveda pa so pri načrtovanju dela policije poleg teh ugotovitev pomembne tudi spremembe same kriminalitete, pogosti prekrški in kršitve javnega reda in miru, število prometnih nesreč in prometnih prekrškov, ilegalne migracije ipd. (Polijska uprava Murska Sobota, [PU MS], 2010). Potrebno je poudariti, da se je slovenska policija kot organizacija v sodobni družbi skozi zgodovino neprestano spreminjala ter prilagajala različnim

dejavnikom in s tem dosegla današnjo raven zagotavljanja varnosti in premoženja prebivalcev Republike Slovenije (Policija, 2011).

Preprečevanje, odkrivanje in preiskovanje kriminalitete ter drugih odklonskih pojavov v lokalni skupnosti ne sme in ne more biti prepuščeno samo policiji. Zato morajo državljani podpirati delo policije, obstajati pa morajo tudi organizacijske oblike, ki združujejo interese na področju varnosti. Mikulanova (2010) pojasnjuje, da je policijsko delo v skupnosti zagotovo nov pristop v razmišljanju, kaj sploh policijsko delo je. Novost temelji na dejstvu, da državljani in policija s skupnimi močmi delujejo proti različnim oblikam kaznivih dejanj s skupnim ciljem izboljšati kakovost življenja. Nujno je namreč izvajanje preventivnih aktivnosti, ki bodo probleme razreševali, še preden izbruhnejo, kakor tudi takojšnje in učinkovito odzivanje policije na posamezne deviantne dogodke. Zato policijske uprave in policijske postaje v okviru svojih pristojnosti sodelujejo z organi lokalnih skupnosti za izboljšanje varnosti v lokalni skupnosti. Možnost samoorganiziranja imajo tudi drugi organi, organizacije in institucije, katerih dejavnost je usmerjena k zagotavljanju večje varnosti. V ta namen se lahko sporazumno ustanovijo sveti, sosveti, komisije ali druge dogovorjene oblike partnerskega sodelovanja. Da bi občani zaupali policiji, je potrebno delo policije usmerjati v skladu z interesi in potrebami javnosti. Oblike partnerskega sodelovanja in metode dela v skupnosti tako rešujejo večino potencialnih konfliktov in nesoglasij med policijo in občani. Policijsko delo v skupnosti poudarja sodelovanje, doseganje soglasja in skupno reševanje varnostnih problemov v skupnosti (Meško in Lobnikar, 2005: 89). Kot nadalje ugotavlja avtorja, je nepoznavanje policijskega dela in policijskih pooblastil ena izmed ovir sodelovanja med občani in policisti, saj policisti pogosto menijo, da občani poznajo zakone, pristojnosti in področja dela policije. Zato je eden izmed namenov partnerskega sodelovanja v obliki sosvetov in posvetovalnih skupin tudi seznanjanje javnosti z delom policije ter posredovanje in izmenjava nasvetov za samozaščitno ravnanje.

Za sodelovanje pa je potrebno zaupanje. Zaupanje je v strokovni literaturi mnogokrat omenjan termin, zato je tudi opredelitev tega pojma veliko. Študije o zaupanju posegajo na različna področja, npr. psihologijo, sociologijo, ekonomijo. V nadaljevanju sta povzeti dve definiciji:

- Zaupanje je pripravljenost biti izpostavljen/ranljiv dejavnostim poslovnega partnerja (Mayer, Davis in Schoorman, 1995).
- Zaupanje je prepričanje, da bo partner deloval v skladu z našimi pričakovanji (Luhmann, 1982).

Zaradi navedenih dejstev je prav policija tista, ki mora v večini primerov dati pobude za organiziranje različnih oblik partnerskega sodelovanja. Namen sodelovanja je (1) spodbujanje državljanov k samozaščitnemu ravnanju in varnostnemu samoorganiziranju ter pomoči, preventivnemu delu in skupnemu identificiranju varnostne problematike, (2) odkrivanju in odstranjevanju vzrokov ter pogojev za nastanek kaznivih dejanj, prekrškov in drugih negativnih pojavov, (3) obveščanju državljanov o varnostni problematiki v lokalni skupnosti, o delu policije ter vplivanju na varnostno ravnanje državljanov (Policija, 2000). Nasploh pa so občani prepričani, da je naloga policije zatiranje kriminalitete in boj proti kriminaliteti, pri čemer pa se pri odgovoru na vprašanje, kaj pričakujejo od policije

v svoji soseski, ta naloga izkaže kot dokaj nepomembna (Meško, Fallshore in Jevšek, 2007). Institucionalizacija partnerskega sodelovanja mora biti razvita tako, da sega v vse pore družbenega življenja, pri tem pa je potrebno upoštevati specifično naselja in strukturo prebivalcev. Brez zaupanja javnosti v policijo, »t. i. policijsko delo s soglasjem«, je težko ali skoraj nemogoče zagotavljati javno varnost (Goldsmith, 2005).

Varnost je dobrina, ki jo je potrebno negovati in vedno znova obnavljati. Le življenje v varnem okolju pogojuje tudi občutek osebne varnosti. Iz spiska definicij Združenih narodov (Definitions of human security, n. d.) povzetih iz znanstvenih člankov sta v nadaljevanju podani dve:

- Človekova varnost zaobjema način bivanja, v katerem so temeljne materialne potrebe zadovoljene, hkrati pa se lahko realizira človekovo dostojanstvo vključno z za človeka pomembnim sodelovanjem v življenju skupnosti. Za človekovo varnost je značilna nedeljivost; neka skupina je ne more posedovati na račun druge skupine (Thomas v Definitions of human security, n. d.).
- Človekova varnost zajema osebno varnost in zaščito osebne svobode pred neposrednim ali posrednim nasiljem. Pospешen človeški napredek, dobro vladanje ter, če je potrebno, tudi kolektivna uporaba sankcij ali sile so sredstva za zaščito človekove varnosti. Za njeno zagotavljanje pa je potrebno (so)delovanje držav, mednarodnih in nevladnih organizacij in drugih skupin civilne družbe (Bajpai v Definitions of human security, n. d.).

K neposrednim grožnjam človekove varnosti šteje nasilje, suženjstvo, trgovina z ljudmi, droge, diskriminacija, mednarodni spori, trgovina z orožjem idr. Posredne grožnje pa so npr. pomanjkanje, nerazvitost, bolezni, degradacija okolja in migracije. Za zagotavljanje človekove varnosti pa morajo biti ustanove izvršne veje oblasti demokratične in predstavniške.

V članku je predstavljena raziskava o zadovoljstvu in stališčih občanov do dela in uspešnosti policije, zaupanju vanjo ter občutku varnosti na območju Policijske uprave Murska Sobota. Za analizo so bili uporabljeni podatki zbrani v javnomnenjski raziskavi, ki je bila za potrebe Policijske uprave Murska Sobota opravljena v mesecu oktobru in novembru 2010 (PU MS, 2011b). Predstavljena je populacija in vzorec, izvedba ankete ter anketni vprašalnik, raziskovalna vprašanja ter hipoteze, uporabljene metode, analize podatkov ter razprava.

Namen raziskave je (1) proučevanje ocen in stališč prebivalcev do policije in policijskega dela na področju:

- zadovoljstva z delom pomurske policije,
- uspešnosti dela na posameznih področjih policijskega dela in sodelovanja z lokalnim okoljem,
- ogroženosti pomurskih prebivalcev,
- razlik v dojetanju ogroženosti prebivalcev, ki živijo v podeželskih ali mestnih krajih tj. ali kraj bivanja vpliva na občutek ogroženosti in
- ali spol vpliva na občutek zadovoljstva.

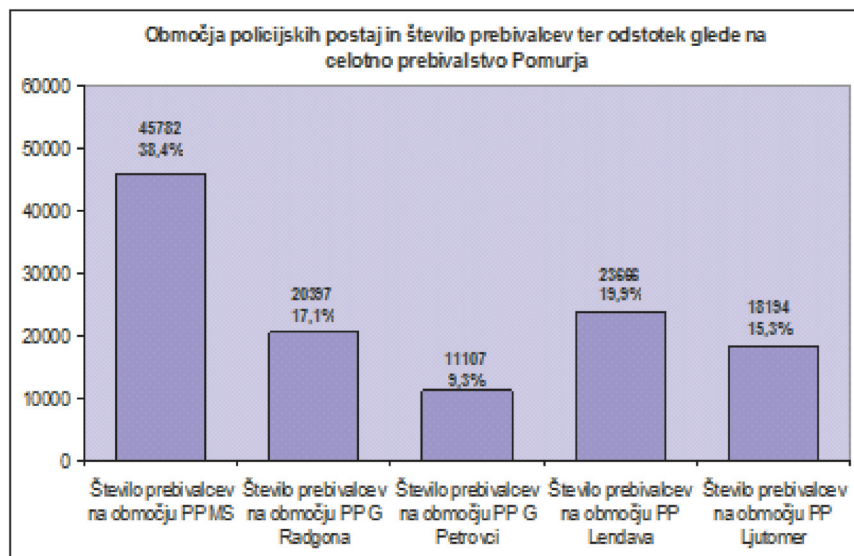
Na podlagi teh ocen (2) vodstvu policije predlagati ukrepe, ki naj bi izboljšala podobo policije, sodelovanje in zaupanje lokalne skupnosti, in (3) poudariti pomen izvajanja kakovostnih, neodvisnih javnomnenjskih raziskav.

V raziskavi so preverjane hipoteze o deležu prebivalcev Pomurja, ki zaupajo policiji, ki so osebno zadovoljni z delom pomurske policije; ali je pomurska policija bolj uspešna na področju opravljanja splošnih policijskih nalog kot pa na področju odkrivanja in preprečevanja kriminalitete; o pripravljenosti prisluhniti predlogom ljudi, reševati težave v vašem kraju in zadostni prisotnosti policije; ali se prebivalci Pomurja počutijo povsem varne ter kako izraziti so posamezni dejavniki ogrožanja (prometne nesreče; da bodo okradeni; da jim bodo vlomili v stanovanje, hišo oz. vozilo; da bodo deležni fizičnega nasilja in vandalizma); kakšen je občutek varnosti prebivalcev v večjih krajih oz. mestih v primerjavi s prebivalci, ki živijo v podeželskih območjih; ali glede zaupanja v policijo in zadovoljstva z njenim delom prihaja do statistično pomembnih razlik med ženskami in moškimi.

2 METODE

2.1 Populacija in vzorec, izvedba ankete

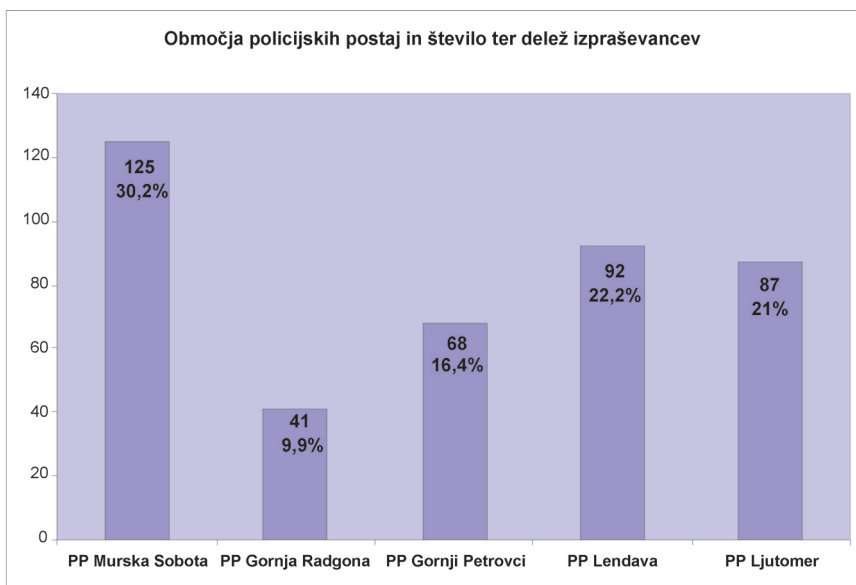
V raziskavi so populacijo sestavljale polnoletne osebe s stalnim prebivališčem na območju Policijske uprave Murska Sobota. Za izvedbo ankete, ki je bila opravljena v mesecu oktobru in novembru 2010, je bil izbran slučajni vzorec, stratificiran glede na število prebivalcev območja posamezne policijske postaje Policijske uprave Murska Sobota. Upoštevano je bilo število prebivalcev iz popisa prebivalcev, ki živijo na območju policijskih postaj Murska Sobota, Gornja Radgona, Ljutomer, Lendava in Gornji Petrovci (slika 1). V Pomurju živi 122.068 prebivalcev (Dobro je vedeti o Pomurju, n. d.).

Slika 1:
Območja
policijskih
postaj in število
prebivalcev ter
odstotek glede
na celotno
prebivalstvo
Pomurja
(Statistični
urad Republike
Slovenije
[SURS], 2011b)

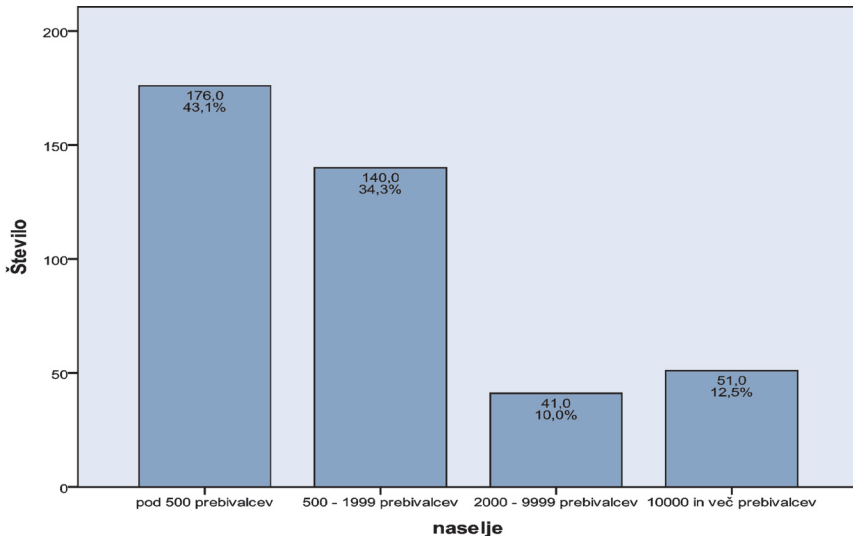
Na vprašanje o kraju bivanja je odgovorilo 413 izpraševancev. Največ jih prebiva na območju Policijske postaje Murska Sobota (125 oz. 30,3 %), ki zajema tudi največje območje z največ prebivalci (slika 2). Podatki o kraju prebivanja izpraševancev kažejo, da bi morali razdeliti več vprašalnikov oz. opraviti več anket na območju Policijske postaje Gornja Radgona in manj na območju Policijske postaje Gornji Petrovci.

Slika 2:
Območja policijskih
postaj in
število ter delež
izpraševancev

Povprečna starost prebivalcev Pomurja, ki so bili v letu 2011 stari med 18 in 92 let, je 55,7 let. Največ prebivalcev v Pomurju ima osnovnošolsko izobrazbo 35.418 (29,7 %); sledijo tisti, ki imajo srednjo stopnjo izobrazbe 27.240 (22,8 %).

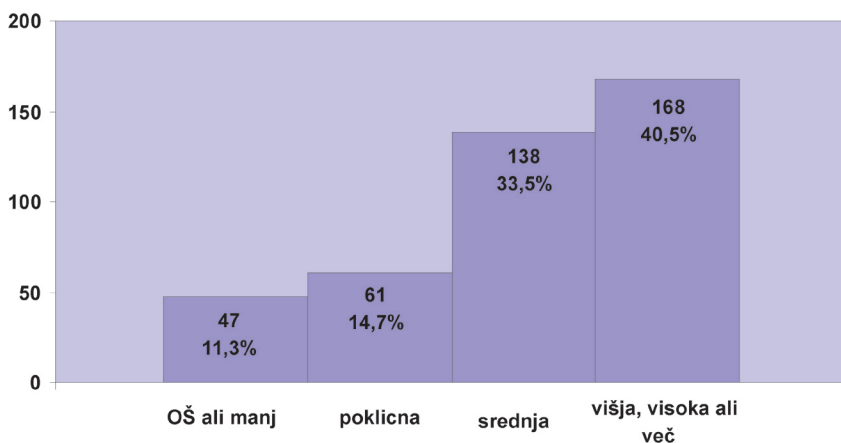
V Pomurju je le Murska Sobota z 11.614 prebivalci mesto z več kot 10.000 prebivalci (SURS, 2011a), najbolj gosto naseljena je občina Murska Sobota, najmanj pa občina Hodoš. V izbranem vzorcu le 51 oz. 12,5 % izpraševancev živi v naselju z več kot 10.000 prebivalci, največ izpraševancev pa živi v krajih z manj kot 500 prebivalci – slika 3.

Slika 3:
Velikost
kraja bivanja
in število
izpraševancev

Vzorec se pri spremenljivki spol (51,3 % žensk in 48,7 % moških) še najbolj ujema s populacijo (57,2 % žensk in 42,8 % moških). Pri spremenljivki starost, kjer je povprečna starost izpraševancev 44,5 let, povprečna starost populacije Pomurja, ki so bili v letu 2011 stari med 18 in 92 let, pa je 55,7 let, je ujemanje slabše. Tudi pri spremenljivki stopnja izobrazbe, kjer ima kar 40,5 % izpraševancev višjo oz. visoko izobrazbo ali več (slika 4), se vzorec ne ujema s populacijo Pomurja, kjer ima po podatkih statističnega urada visoko izobrazbo ali več le 10,6 % populacije. Glede na območja policijskih postaj v Pomurju bi morali več vprašalnikov razdeliti na območju Policijske postaje Gornja Radgona in manj na območju Policijske postaje Gornji Petrovci. Te primerjave kažejo, da je reprezentativnost vzorca precej vprašljiva.

Slika 4:
Izpraševanci
po stopnji
izobrazbe

Anketiranje sta izvedli socialna delavka Policijske uprave Murska Sobota in študentka Fakultete za družbene vede (FDV), ki je bila takrat na praksi na Policijski upravi. Izbor 500 anketiranih je bil naključen, in sicer vsak deseti iz telefonskega imenika, upoštevajoč območje določene policijske postaje. Anketiranje je bilo večinoma telefonsko (300 anketiranih ob večkratnih klicih na 350 izbranih številki), ostalo z razdeljevanjem vprašalnikov od vrat do vrat (122 vrnjenih vprašalnikov od 150 razdeljenih). Izvedba ankete se je financirala iz državnega proračuna.

2.2 O vprašalniku

Uporabljen je bil že uveljavljen vprašalnik, ki so ga na nivoju države pripravili na Generalni policijski upravi za potrebe Ministrstva za notranje zadeve, ki za izvedbo raziskav najema zunanje institucije. Vprašalnik je bil usklajen in dogovorjen z Generalno policijsko upravo, Službo generalnega direktorja Policije in je bil delno prirejen za lokalni nivo. Vprašalnik obsega skupno 29 vprašanj, od tega je sedem vprašanj demografskega značaja. Vsa vprašanja so zaprtega tipa. Za potrebe Policijske uprave Murska Sobota je bila opravljena analiza, v kateri so bila upoštevana in uporabljena vsa vprašanja iz vprašalnika. Za našo raziskavo pa je bilo uporabljenih sedem vprašanj iz vprašalnika, ki se nanašajo na osebno zaupanje policiji, zadovoljstvu z delom policije, vprašanje glede uspešnosti pomurske policije po posameznih področjih dela policije, občutku varnosti v kraju bivanja, stopnjo ogroženosti po posameznih nevarnostih (prometna nesreča, vlom itd.) in vprašanje glede sodelovanja pomurske policije z lokalnim okoljem. Izpraševanci so na večino vprašanj odgovarjali na petstopenjski lestvici od 1 – ne zaupam oziroma sploh nisem zadovoljen, ta nevarnost me sploh ne ogroža do 5 – zelo zaupam oz. sem zelo zadovoljen, ta nevarnost me močno ogroža.

V javnomnenjskih raziskavah je pomembno uporabljati zanesljive, razumljive, kratke in nezahtevne vprašalnike. Cronbachov alfa (α) meri zanesljivost vprašalnika

na osnovi korelacij med spremenljivkami¹ (Šifrer in Bren, 2011). Glede na izračun je celoten vprašalnik (29 vprašanj, s podvprašanji skupno 65 spremenljivk), ki je bil uporabljen za potrebe Policijske uprave Murska Sobota, srednje zanesljiv; Cronbachov alfa je 0,706 (tabela 1). Manjše število spremenljivk (sedem vprašanj in skupno 29 spremenljivk) vključenih v našo analizo pa je visoko zanesljivih, saj je vrednost Cronbachovega alfa 0,930 (tabela 2). V analizi so bila upoštevana vsa vprašanja s tem, da je npr. pri vprašanju »Kako je policija na vašem območju po vašem mnenju uspešna po posameznih področjih svojega dela?« po alinejah naštetih deset področij dela: odkrivanje in prijemanje storilcev kaznivih dejanj, izvajanje kontrole na mejnih prehodih, zagotavljanje in vzdrževanje javnega reda in miru, odkrivanje korupcije v državi, preiskovanje organizirane kriminalitete itd.

Cronbachov alfa	Cronbachov alfa – standardizirani	N – število spremenljivk
,706	,706	65

Tabela 1:
Cronbachov
koeficient
zanesljivosti
celotnega
vprašalnika

Cronbachov alfa	Cronbachov alfa – standardizirani	N – število spremenljivk
,930	,932	28

Tabela 2:
Cronbachov
koeficient
zanesljivosti
izbranih
spremenljivk

3 REZULTATI RAZISKAVE

Na podlagi zbranih podatkov je bil ob tveganju 0,05 ocenjen delež prebivalcev Pomurja, ki zaupajo (ocena 4 ali 5 na petstopenjski lestvici zaupanja) policiji na 60 do 69 odstotkov in delež prebivalcev, ki so osebno zadovoljni z delom pomurske policije, pa med 56,6 in 66 odstotki. Točkovni oceni deležev sta podani v tabeli 3 in 4.

Binomski test						
		Kategorija	<i>n</i>	Opazovani delež	Test deleža	<i>p</i> -vrednost (2-stransko)
Zaupanje policiji v Pomurju	Skupina 1	≤ 3	147	,35	,5	,000
	Skupina 2	> 3	269	,65		
	Skupaj		416	1,00		

Tabela 3:
Test deleža
zaupanja in
zadovoljstva
z delom
Pomurske
policije

¹ Vrednost, ki jih Cronbachov alfa lahko zavzame, so med 0 in 1 ($\alpha > 0,8$ = visoka zanesljivost, $0,6 < \alpha < 0,8$ = srednja zanesljivost).

Tabela 4:
Test deleža
osebnega
zadovoljstva
z delom
pomurske
policije

Binomski test						
		Kategorija	<i>n</i>	Opazovani delež	Test deleža	<i>p</i> -vrednost (2-stransko)
Osebno zadovoljstvo z delom Policije	Skupina 1	≤ 3	159	,39	,5	,000
	Skupina 2	> 3	252	,61		
	Skupaj		411	1,00		

S *t*-testom enakosti povprečij (Brvar, 2007) smo preverili hipotezo, da je pomurska policija bolj uspešna na področju opravljanja splošnih policijskih nalog (povprečna ocena v vzorcu 3,7, uspešnost je merjena na lestvici od 1 do 5) kot pa na področju odkrivanja in preprečevanja kriminalitete (povprečna ocena v vzorcu je 3,2). Ob tveganju 0,05 hipoteze ne zavrnemo – tabela 5.

Tabela 5:
***t*-test enakosti**
povprečij
ocen pri
spremenljivkah
»opravljanje
splošnih nalog
policije« in
»preprečevanje
in odkrivanje
kriminalitete«

<i>t</i> -test enakosti povprečij					
		Povprečje	<i>n</i>	Standardni odklon	Standardna napaka povprečja
Par 1	Splošne naloge policije	3,7	421	,79	,04
	Preprečevanje in odkrivanje kriminalitete	3,2	421	,90	,04

Glede sodelovanja pomurske policije z lokalnim okoljem so izpraševanci (na lestvici od 1 – s trditvijo se sploh ne strinjam do 5 – s trditvijo se povsem strinjam) odgovarjali na vprašanja »Policisti se trudijo reševati težave v vašem kraju«, »Policisti so pripravljeni prisluhniti predlogom ljudi za izboljšanje varnosti«, »Policisti so povsem dovolj prisotni« in »Z vodjem policijskega okoliša ljudje dobro sodelujejo«. Za vsa štiri vprašanja je bila postavljena hipoteza, da je povprečje odgovorov statistično značilno večje od izbrane mejne vrednosti 3,5, kar naj bi pomenilo, da se prebivalci Pomurja s trditvijo strinjajo. Za vse štiri spremenljivke je bil izveden *t*-test razlike povprečij ob privzeti stopnji tveganja 0,05. Rezultati kažejo, da je povprečna ocena pri spremenljivki »Policisti se trudijo reševati težave v vašem kraju« 3,7, pri standardnem odklonu 0,95, *p*-vrednost/2 je 0,00, kar pomeni, da so prebivalci mnenja, da se policisti v Pomurju trudijo reševati težave. Pri preostalih treh vprašanjih »Policisti so pripravljeni prisluhniti predlogom ljudi za izboljšanje varnosti« (povprečna ocena 3,4 pri standardnem odklonu 1,05), »Policisti so povsem dovolj prisotni na terenu v vašem kraju« (povprečna ocena 3,6 pri standardnem odklonu 1,06) in »Z vodjo policijskega okoliša ljudje dobro sodelujejo« (povprečna ocena 3,4 pri standardnem odklonu 1,23) pa, da povprečja niso statistično značilno večja od 3,5. Ti rezultati kažejo, da se prebivalci Pomurja s preostalimi tremi trditvami ne strinjajo – tabeli 6 in 7.

<i>t</i> -test povprečne vrednosti				
	<i>n</i>	Povprečje	Standardni odklon	Std. napaka povprečja
Policisti se trudijo reševati težave	405	3,7	,95	,05
Policisti so pripravljeni prisluhniti predlogom ljudi za izboljšanje varnosti	382	3,4	1,05	,05
Policisti so povsem dovolj prisotni	408	3,6	1,06	,05
Z VPO ljudje dobro sodelujejo	343	3,4	1,23	,07

Tabela 6:
Testiranje trditev glede sodelovanja policije z lokalnim okoljem – povprečna vrednost

<i>t</i> -test – sodelovanje policije z lokalnim okolje, <i>p</i> -vrednost						
	Vrednost = 3,5					
	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i> -vrednost (2-stransko)	Povprečje razlik	95 % interval zaupanja	
					Spodnja	Zgornja
Policisti se trudijo reševati težave	4,195	404	,000	,199	,11	,29
Policisti so pripravljeni prisluhniti predlogom ljudi za izboljšanje varnosti	– 2,247	381	,025	– ,120	– ,23	– ,02
Policisti so povsem dovolj prisotni	1,119	407	,264	,059	– ,04	,16
Z VPO ljudje dobro sodelujejo	– 2,219	342	,027	– ,147	– ,28	– ,02

Tabela 7:
Sodelovanje policije z lokalnim okoljem, *p*-vrednosti

Občutek varnosti so izpraševanci na območju Pomurja v raziskavi ocenili zelo visoko, (povprečje 4,4; občutek varnosti je merjen na lestvici od 1 – sploh se ne počutim varno do 5 – počutim se povsem varno), kar pomeni, da se počutijo zelo varne v kraju, kjer živijo (tabela 8). Kar 76,7 % izpraševancev se počuti povsem varne v krajih, kjer živijo, le 5,9 % pa se sploh ne počuti varne.

<i>t</i> -test				
	<i>n</i>	Povprečje	Standardni odklon	Std. napaka povprečja
Občutek varnosti v kraju, kjer živite	420	4,4	1,14	,056

Tabela 8:
Povprečna vrednost

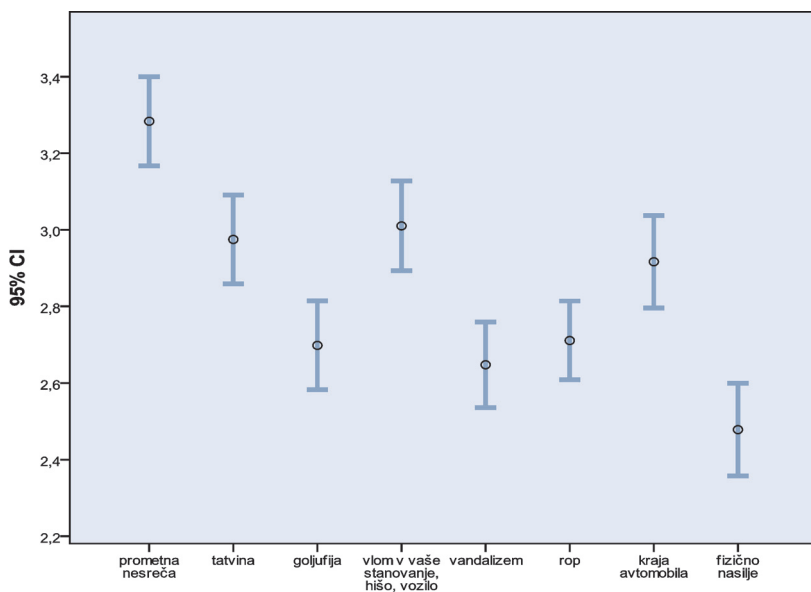
Hipotezo, da se prebivalci Pomurja počutijo povsem varne, je bila preverjena s *t*-testom in izbranim pogojem, da je povprečje občutka varnosti v populaciji večje od 4. Povprečje v vzorcu 4,4, *p*-vrednost 0,000 kaže, da se prebivalci Pomurja počutijo povsem varne v krajih, kjer živijo – tabela 9.

Tabela 9:
***p*-vrednost**
***t*-testa razlike**
povprečij

	<i>t</i> -test					
	Vrednost = 4					
	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i> -vrednost (2-stransko)	Povprečje razlik	95 % Interval zaupanja	
					Spodnji	Zgornji
Občutek varnosti v kraju, kjer živite	7,425	419	,000	,414	,30	,52

Glede posameznih dejavnikov ogrožanja je bilo ugotovljeno, da izpraševance v Pomurju najbolj ogroža verjetnost prometne nesreče (povprečje v vzorcu 3,3), verjetnost, da bodo okradeni ter da jim bodo vlomili v stanovanje, hišo oz. vozilo (3,0); najmanj pa, da bodo deležni fizičnega nasilja (2,5) in vandalizma (2,6). Vse ocene so na lestvici od 1 – ne ogroža do 5 – zelo ogroža. Na sliki 5 so podani intervali zaupanja za povprečje ocene posameznega dejavnika ogrožanja ob tveganju 0,05.

Slika 5:
Intervali
zaupanja
povprečja ocene
posameznega
dejavnika
ogrožanja (z
gotovostjo 0,95)

Ocenjen je bil tudi delež ljudi v Pomurju, ki se počutijo ogrožene v morebitni udeležbi v prometni nesreči; ob tveganju 0,05 je delež ogroženih med 39,6 in 49 odstotki.

V raziskavi je bil preverjen tudi občutek varnosti prebivalcev v večjih krajih oz. mestih v primerjavi s prebivalci, ki živijo v podeželskih okoljih. Za primerjavo povprečnih vrednosti med skupinama je bila izvedena analiza variance. Iz tabele 10 razberemo, da ima skupina izpraševancev, ki živijo na podeželskem območju, višjo

povprečno vrednost (4,03) kot tisti, ki živijo v mestnih območjih (3,85), pri čemer pomeni 1 – s trditvijo se sploh ne strinjam, 5 – s trditvijo se povsem strinjam.

Opisna statistika								
Občutek varnosti v kraju, kjer živite								
	<i>n</i>	Povprečje	Standardni odklon	Std. napaka	95 % Interval zaupanja srednje vrednosti		Minimum	Maximum
					Spodnja meja	Zgornja meja		
Ruralno	316	4,03	,831	,047	3,94	4,12	1	5
Mestno	91	3,85	,842	,088	3,67	4,02	2	5
Skupaj	407	3,99	,836	,041	3,91	4,07	1	5

Tabela 10:
Opisna statistika

Rezultat Levenovega testa homogenosti varianc ni statistično značilen ($p = 0,427$), kar pomeni, da predpostavka o homogenosti varianc ni kršena in se Anovo lahko izvede – tabela 11.

ANOVA					
Občutek varnosti v kraju, kjer živite					
	Vsota kvadratov	<i>df</i>	Povprečje kvadratov	<i>F</i>	<i>p</i> -vrednost
Med skupinami	2,431	1	2,431	3,497	,062
V okviru skupine	281,530	405	,695		
Skupaj	283,961	406			

Tabela 11:
Anova spremenljivke »občutek varnosti v kraju, kjer živite«

p -vrednost je 0,062 in je večja od 0,05, zato velja sklep, da razlike med skupinama niso statistično značilne. Na podlagi vzorca se ne da potrditi, da sta spremenljivki občutek varnosti in kraj bivanja (podeželsko-mestno) med seboj povezani. Kraj bivanja torej statistično značilno ne vpliva na občutek varnosti prebivalcev Pomurja.

Z diskriminantno analizo je bilo preverjeno, ali glede na spol prihaja do statistično pomembnih razlik vrednosti spremenljivk zaupanja in zadovoljstva z delom policije. Testirana je bila ničelna hipoteza, da so povprečja enaka pri nasprotni hipotezi, da so si povprečja različna. Ker je p -vrednost pri obeh spremenljivkah (»V kolikšni meri vi osebno zaupate policiji na vašem območju« in »Ali ste osebno zadovoljni z delom Policije«), vključenih v analizo, večja od 0,05 ($p = 0,477$ oz. $p = 0,314$), je tudi Wilksova lambda 0,997, p -vrednost pa 0,601 (tabela 12), kar pomeni, da spremenljivki statistično značilno ne vplivata na diskriminantno funkcijo (Šifrer in Bren, 2011).

Tabela 12:
Diskriminantna
analiza
zaupanja po
spolu

Test funkcij	Wilksova lambda			
	Wilksova lambda	Hi-kvadrat	df	p-vrednost
1	,997	1,017	2	,601

To je osnova za sklep, da povprečja med skupinama niso različna. Zato pri stopnji tveganja 0,05 pri prebivalcih Pomurja spol ne vpliva na zaupanje in zadovoljstvo z delom policije.

4 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Tudi slovenska policija se vse bolj zaveda pomembnosti mnenja javnosti o uspešnosti in zadovoljstvu z njenim delom. Mnenje javnosti namreč predstavlja eno izmed oblik ocenjevanja policije in na ta način tudi oblikuje mnenje o delu policije. Čeprav mediji igrajo precejšnjo vlogo pri oblikovanju mnenja o delu policije in njeni javni podobi, pa so za javno podobo zelo pomembne tudi dejanske in neposredne izkušnje prebivalcev oz. občanov s policijo na določenem območju. Pozitivne izkušnje občanov s policijo oz. policisti pripomorejo tudi k lažjemu in uspešnejšemu delu policistov, saj je pri občanih s pozitivno izkušnjo pripravljenost za sodelovanje večja. Pomembno vlogo pri tem ima tudi medsebojno zaupanje.

Policija se uvršča med institucije z visoko stopnjo zaupanja med državljani Slovenije, kar so pokazale tudi predhodne javnomnenjske raziskave (FUDŠ, 2008; FUDŠ, 2009; FUDŠ, 2010; Toš et al., 2007).

Raziskava o zadovoljstvu in stališčih občanov do dela in uspešnosti pomurske policije, ki je bila opravljena v Pomurju je pokazala, da ljudje v Pomurju policiji zaupajo. Odgovori z vrednostjo štiri ali pet (zaupam ali popolnoma zaupam) so predstavljali merilo zaupanja v policijo. Na podlagi vzorčnih podatkov se delež ljudi v Pomurju, ki zaupajo pomurski policiji, nahaja med 60 in 69 odstotki. Tako je število prebivalcev, ki zaupajo pomurski policiji med 71.622 in 82.551; napoved je podana s tveganjem 0,05.

Nadalje je raziskava pokazala, da so ljudje v Pomurju zadovoljni z delom policije; delež prebivalcev, ki so osebno zadovoljni z delom pomurske policije (odgovori z vrednostjo štiri ali pet – zadovoljen ali zelo zadovoljen) je med 56,6 in 66 odstotki. Hkrati pa prebivalci ocenjujejo, da je pomurska policija bolj uspešna na področju opravljanja splošnih policijskih nalog kot pa na področju odkrivanja in preprečevanja kriminalitete.

Ali spol vpliva na zaupanje in osebno zadovoljstvo z delom policije, je bilo preverjeno s pomočjo diskriminantne analize in vprašanj »V kolikšni meri vi osebno zaupate policiji na vašem območju« in »Ali ste osebno zadovoljni z delom Policije«. Na podlagi vzorčnih podatkov ne moremo trditi, da je zaupanje v policijo in zadovoljstvo z delom policije v Pomurju različno glede na spol.

Občutek varnosti so izpraševanci na območju Pomurja v raziskavi ocenili zelo visoko, povprečje v vzorcu je 4,4 (odgovori na lestvici od 1 – ogroženo do 5 – varno), kar pomeni, da se počutijo zelo varne v kraju, kjer živijo. Kar 76,7

% izpraševancev se počuti povsem varne v krajih, kjer živijo, samo 5,9 % pa se sploh ne počuti varne. Hipoteza, da se prebivalci Pomurja počutijo povsem varne, je bila preverjena s *t*-testom in izbranim pogojem, da je povprečje občutka varnosti v populaciji večje od 4. Ker je povprečje v vzorcu 4,4, *p*-vrednost 0,000, je sprejet sklep, da se prebivalci Pomurja počutijo povsem varne.

Glede posameznih dejavnikov ogrožanja so izpraševanci mnenja, da jih najbolj ogroža možnost prometne nesreče, povprečje v vzorcu je 3,3 (odgovori na lestvici 1 – varno do 5 – ogroženo), verjetnost, da bodo okrajeni ter da jim bodo vlomili v stanovanje, hišo oz. vozilo (3,0). Najmanj pa, da bodo deležni fizičnega nasilja (2,5) in vandalizma (2,6). Za ugotavljanje ocene ogroženosti v prometni nesreči, odgovori z vrednostjo 4 in 5 (ogroženo ali zelo ogroženo) predstavljajo merilo stopnje ogroženosti. Na podlagi vzorčnih podatkov je interval zaupanja za delež ljudi v Pomurju, ki se počutijo ogrožene v morebitni udeležbi v prometni nesreči, nahaja med 39,6 in 49 odstotki oz. se število ljudi v Pomurju, ki se počutijo ogrožene v morebitni udeležbi v prometni nesreči, nahaja na intervalu od 47.130 do 58.433. Ocena je postavljena ob tveganju 0,05.

Podatki kažejo tudi, da je pri obeh skupinah (mestno, podeželsko) izrazita ogroženost, da bodo udeleženi v prometni nesreči. Na podlagi zbranih podatkov pa ne moremo zavrniti ničelne domneve o enakosti dojemanja ogroženosti podeželskega in mestnega prebivalstva, torej ne moremo trditi, da sta spremenljivki občutek varnosti in kraj bivanja med seboj povezani. Kraj bivanja ne vpliva na občutek varnosti izpraševancev. Te ugotovitve se ne skladajo z rezultati vseslovenske raziskave o strahu pred kriminaliteto, ki kažejo, da je strah pred kriminaliteto bolj tipičen za mestna okolja, kjer je tudi več nereda in prijavljene kriminalitete (Meško, Šifrer in Vošnjak, 2012). Verjetna razlaga je, da v Pomurju ni velikih mest, saj je Murska Sobota z 12.437 prebivalci (SURS, 2013) edino mesto Pomurja z več kot 10.000 prebivalci.

Glede sodelovanja pomurske policije z lokalnim okoljem se izpraševanci ne strinjajo s trditvijo »Policisti so dovolj prisotni na terenu v vašem kraju«. Zelo pomembno je povezovalno delovanje policistov oz. vodje policijskega okoliša v sodelovanju z lokalno skupnostjo, saj lahko samo na ta način vodja policijskega okoliša pridobi varnostno pomembne podatke in informacije, ki se nanašajo na samo lokalno skupnost. Pri tem je treba opozoriti tudi na napačno razumevanje vloge vodje policijskega okoliša v preteklosti in razporejanje vodje policijskih okolišev na opravljanje vseh drugih policijskih nalog. Prav tako je mogoče, da so območja policijskega okoliša prevelika (PU MS, 2011a). Saj lahko vodja policijskega okoliša le s podrobnim poznavanjem varnostne problematike odkriva vzroke za nastanek kaznivih dejanj, prekrškov ter drugih negativnih pojavov v svojem okolišu in jih preprečuje ter odstranjuje. Pomembna oblika partnerskega sodelovanja je obveščanje o varnostni problematiki v lokalni skupnosti, obveščanje o samem delu policije ter možnostih za preprečevanje kaznivih dejanj in drugih negativnih dejanj in pojavov, saj se na ta način bistveno vpliva na občutek varnosti. Ne nazadnje partnerstvo lahko vzpostavljamo tudi z opravljanjem javnomnenjskih raziskav.

Nekaj napotkov, ki naj bi pripomogli k še uspešnejšemu in učinkovitejšemu sodelovanju policije in lokalnega okolja v Pomurju:

- posvetiti večjo pozornost področju odkrivanja in preprečevanja gospodarske kriminalitete ter odkrivanju korupcije;
- nadaljevati delo na področjih, kjer je ocena ugodna (zaupanje policiji v Pomurju, osebno zadovoljstvo z delom, občutek varnosti);
- glede na slabše rezultate, ki se kažejo na področju sodelovanja pomurskih policistov z lokalnim okoljem, bi bilo potrebno policiste motivirati in usposobiti za proaktivno reševanje problemov v skupnosti ter na ta način okrepiti sodelovanje z lokalno skupnostjo;
- informiranje javnosti glede stanja prometni varnosti, predvsem obravnave prometnih nesreč in primerjave števila teh nesreč glede na pretekla leta;
- razmisliti o delitvi večjih policijskih okolišev na območju Policijske uprave na več manjših, da bi se okrepile vezi med policijo in posamezno lokalno skupnostjo in
- razvijati ter uveljaviti koncept prijazne policije.

Na koncu naj poudarimo, da je pri opravljanju javnomnenjskih raziskav, pri analizah podatkov in interpretacijah potrebno upoštevati vse, na kar smo v naši raziskavi opozorili. Torej izvajati raziskave, kjer bo vzorec dejansko dovolj velik in reprezentativen, za raziskavo uporabiti zanesljive, razumljive, kratke in nezahtevne vprašalnike. Kakor se je izkazalo v naši raziskavi, je tudi z relativno malo vprašanj mogoče opraviti vsebinsko bogato raziskavo. Upoštevati je treba tudi čas potreben za izvedbo raziskave in pa zagotoviti neodvisnost izvajalca.

LITERATURA

- Brvar, B. (2007). *Statistika*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Definitions of human security: United Nations definitions*. (n. d.). Pridobljeno na <http://www.gdrc.org/sustdev/husec/Definitions.pdf>
- Dobro je vedeti o Pomurju*. (n. d.). Murska Sobota: Pomurska gospodarska zbornica. Pridobljeno na http://www.pgz.si/si/o_nas/o_pomurju
- Fakulteta za uporabne družbene študije. (2008). *Javnomnenjska raziskava o ocenah in stališčih prebivalcev Republike Slovenije o delu policije za leto 2007*. Pridobljeno na http://www.mnz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/browse/205/article/5/5691/24d68fbf79325dd2f9bdfa59f14dd32e/
- Fakulteta za uporabne družbene študije. (2009). *Javnomnenjska raziskava o ocenah in stališčih prebivalcev Republike Slovenije o delu policije za leto 2008*. Pridobljeno na http://www.mnz.gov.si/si/medijsko_sredisce/novica/browse/141/article/12208/6240/f4f33881dc54aab20553c7fa73b0e2ee/
- Fakulteta za uporabne družbene študije. (2010). *Javnomnenjska raziskava o ocenah in stališčih prebivalcev Republike Slovenije o delu policije – 2009: poročilo*. Pridobljeno na <http://www.mnz.gov.si/fileadmin/mnz.gov.si/pageuploads/SOJ/word/JMraziskava.pdf>
- Goldsmith, A. (2005). *Police reform and the problem of trust*. Avstralija: Flinders University. Pridobljeno na <http://tcr.sagepub.com/content/9/4/443>

- Kurdija, S., Malnar, B., Uhan, S., Hafner Fink, M. in Štebe, J. (2012). *Slovensko javno mnenje 2010: Evropska družboslovna raziskava* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava]; Univerza v Ljubljani, Arhiv družboslovnih podatkov [distribucija]. Pridobljeno na <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/sjm10/>
- Luhmann, N. (1982). *Trust and power*. New Jersey: John Wiley and Sons.
- Mayer, R., Davis, J. in Schoorman, D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of Management Review*, 20(3), 709–734.
- Meško, G. in Lobnikar, B. (2005). Policijsko delo v skupnosti: razumevanje uvoženih idej, njihova, njihova kontekstualizacija in implementacija. V G. Meško, M. Pagon in B. Dobovšek. (ur.), *Izzivi sodobnega varstvoslovja* (str. 89–124). Ljubljana: Fakulteta za policijsko-varnostne vede.
- Meško, G., Fallshore, M. in Jevšek, A. (2007). Policija in strah pred kriminaliteto. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 58(4), 340–351.
- Meško, G., Šifrer, J. in Vošnjak, L. (2012). Strah pred kriminaliteto v mestnih in vaških okoljih v Sloveniji. *Varstvoslovje*, 14(3), 259–276.
- Mikulan, M. (2010). *Program izpopolnjevanja in usposabljanja za v skupnost usmerjeno policijsko delo*. Ljubljana: MNZ, Policija, Generalna policijska uprava.
- Policija. (2000). *Pravila policije*. Ljubljana: MNZ.
- Policija. (2007). *Srednjeročni razvoj policije 2008–2012*. Ljubljana: MNZ.
- Policija. (2011). *Zgodovinski razvoj v skupnost usmerjenega dela*. Ljubljana: MNZ. Pridobljeno na <http://www.policija.si/index.php/delovna-podroja/1088>
- Policijska uprava Murska Sobota. (2010). *Letni plan dela Policijske uprave Murska Sobota 2011*. Murska Sobota: Policijska uprava.
- Policijska uprava Murska Sobota. (2011a). *Informacijski sistem MFERAC, kadrovska evidenca*. Murska Sobota: Policijska uprava.
- Policijska uprava Murska Sobota. (2011b). *Raziskava o delu policije na področju posameznih policijskih enot na območju policijske uprave Murska Sobota*. Murska Sobota: Policijska uprava.
- Statistični urad Republike Slovenije. (2011a). *Po številu prebivalcev največja naselja v statističnih regijah*. Pridobljeno na http://www.stat.si/krajevnaimena/pregledi_naselja_regije_najvecja_prebivalci.asp
- Statistični urad Republike Slovenije. (2011b). *Število prebivalcev statistične regije*. Pridobljeno na http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/05_prebivalstvo/10_stevilo_preb/10_05C20_prebivalstvo_stat_regije/10_05C20_prebivalstvo_stat_regije.asp
- Statistični urad Republike Slovenije. (2013). *Največja naselja po številu prebivalcev – Murska Sobota*. Pridobljeno na http://www.stat.si/krajevnaimena/pregledi_naselja_najvecja_prebivalci.asp?tlst=off&txtlme=MURSKA%20SOBOTA&selNacin=celo&selTip=naselja&ID=2868
- Šifrer, J. in Bren, M. (2011). *SPSS – multivariatne metode v varstvoslovju*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Toš, N., Kurdija, S., Uhan, S., Vovk, T., Kovačič, M. in Bešter Falle, R. (2007). *Stališča slovenske javnosti o policiji* [datoteka podatkov]. Ljubljana: Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij [izdelava]; Arhiv družboslovnih

podatkov [distribucija]. Pridobljeno na: <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/polic06/>

O avtorjih:

Dr. Matevž Bren, izredni profesor na Fakulteti za varnostne vede Univerzi v Mariboru, kjer predava statistiko in metode raziskovanja, ter raziskovalec na Inštitutu za matematiko, fiziko in mehaniko Slovenije. Raziskuje na področju analize podatkov, matematične kemije, systemske dinamike, učinkovitosti v izobraževanju ter strahu pred kriminaliteto. E-mail: matevz.bren@fvv.uni-mb.si

Dejan Bagari, magister varstvoslovja, policijski inšpektor, Policijska uprava Murska Sobota. E-mail: dejan.bagari@policija.si

Omejevanje pojava rotirajočih vrat

VARSTVOSLOVJE,
let. 15
št. 1
str. 83–96

Daša Janja Banovec, Bojan Dobovšek

Namen prispevka:

V prispevku je predstavljen mehanizem nasprotja interesov, imenovan pojav rotirajočih vrat. Namen prispevka je podrobno definirati problematiko in povečati prepoznavnost pojava ter tako omogočiti splošni in strokovni javnosti, da se s problematiko pojava dobro seznani in pojav prepozna tudi v praksi. Prispevek hkrati predstavi reguliranje pojava rotirajočih vrat v Sloveniji in Belgiji.

Metode:

Osnova tega prispevka je analiza literature domačih in tujih avtorjev ter mednarodnih organizacij, ki se ukvarjajo s problematiko pojava rotirajočih vrat ter nacionalne zakonodaje s tega področja. Obstoječa spoznanja bodo z metodo klasifikacije, metodo deskripcije in metodo kompilacije prenesena na slovenski prostor.

Ugotovitve:

Sodelovanje in izmenjava položajev med javnim in zasebnim sektorjem ima lahko pozitivne učinke v smislu izboljšanja delovanja na različnih področjih v obeh sektorjih, a hkrati obstaja nevarnost različnih zlorab s strani posameznikov in organizacij, ki osebno korist postavijo pred javni interes. Ko govorimo o pojavu rotirajočih vrat, hitro trčimo ob dva nasprotujoča si interesa, in sicer osebni interes posameznika in/ali organizacije in splošni interes javnosti. Pojav rotirajočih vrat tako povečuje zaskrbljenost o poštenosti in integriteti javnih uslužbencev, predvsem zaradi nasprotja interesov, ki povzroča pristranskost pri javnem odločanju. Na ta način se znatno zmanjšuje zaupanje javnosti v državo in v delovanje njenih institucij. Razvoj in izvajanje učinkovitih ukrepov za preprečevanje negativnih oblik pojava rotirajočih vrat lahko pomaga ponovno vzpostaviti in ohraniti to zaupanje.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

V slovenskem prostoru ni analiz pojava rotirajočih vrat, kar še posebej velja za objave v strokovnih publikacijah. S tem prispevkom skušamo zapolniti to vrzel in opozoriti na problematiko pojava rotirajočih vrat ter obenem pozvati k učinkoviti regulaciji.

UDK: 347.275:343.352

Ključne besede: nasprotja interesov, pojav rotirajočih vrat, pred-zaposlovanje, post-javno zaposlovanje, reguliranje pojava rotirajočih vrat

Curbing Revolving Door

Purpose:

This paper presents a form for conflict of interest, the so-called revolving door phenomenon. The purpose of this paper is to increase this phenomenon's (problems) visibility and to define it in detail. Thus allowing for the general and professional public to acquaint with this issue and to recognize it in practice. Paper also presents how occurrences of this phenomenon are being managed in Slovenia and Belgium and also shows future possibilities for regulating this harmful social phenomenon.

Design/Methods/Approach:

Paper is based on the analysis of literature, written by domestic and foreign scholars and international organizations that deal with issues of revolving door phenomenon. National legislation in this field was also reviewed. Existing knowledge will be through the methods of classification, compilation and description applied to at the Slovenian space.

Findings:

Cooperation and exchange of positions between the public and private sectors can have positive effects in terms of improvement in various areas of both sectors, but at the same time there is a danger of abuse by the various individuals and organizations that put personal gain before the public interest. When speaking about the revolving door phenomenon, we encounter two conflicting interests that is a personal interest of the individual and / or organization and general public interest. Revolving door phenomenon increases concerns about the fairness and integrity of civil servants, mainly due to a conflict of interest that lead to a bias in decision-making of public sectors power holders. In this way, public confidence in the State and in its institutions is significantly reduced. Development and implementation of effective measures to prevent the occurrence of negative forms of revolving door can help to preserve and restore this trust.

Originality/Value:

In the Slovenian space there aren't any analyses of revolving door phenomenon, which is particularly true for publication in professional journals. In this paper we try to fill this gap and to draw attention to issues regarding revolving door phenomenon, and at the same time call for effective regulation.

UDC: 347.275:343.352

Keywords: conflict of interest, revolving door, pre-employment, post-public employment, regulation of revolving door

1 UVOD

Korupcija je kompleksen socialni, politični in ekonomski pojav, ki ima vpliv v vseh državah sveta. Ta pojav spodkopava demokratičnost institucij, upočasnjuje gospodarski razvoj in prispeva k vladni oz. državni nestabilnosti (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2011). V zadnjih letih je bilo na

področju korupcije (predvsem na področju korupcije v javnem sektorju) razvitih in oblikovanih veliko pravnih instrumentov, sprejete so bile različne politične odločitve ter podane številne pobude s strani Evropskega sveta in Organizacije za ekonomsko sodelovanje in razvoj (v nadaljevanju OECD) za boj proti korupciji, z namenom zajezi tovrstne deviacije. Oblikovane pobude in sprejeti pravni instrumenti so se osredotočali predvsem na eno obliko nasprotja interesov, in sicer na nezakonita dejanja korupcije; kar se je izkazalo za pomanjkljivost v protikorupcijski strategiji. Vande Walle je raziskala spreminjajoče se politično-ekonomska razmerja moči, predvsem vedno večji vpliv gospodarstva na politično odločanje. Raziskava je pripeljala do spoznanja, da korupcija ni več najbolj neposreden način vplivanja zasebnega sektorja na politično odločanje in da so spremenjena politično-ekonomska razmerja spodbudila razvoj in porast ostalih legalnih mehanizmov nasprotja interesov, kot so lobiranje, mreženje (neformalne mreže) in pojav rotirajočih vrat (Vande Walle, 2010). Ti legalni mehanizmi nasprotja interesov predstavljajo sivo področje političnega delovanja, ki sicer samo po sebi ni nezakonito, vendar je zaradi svoje legitimnosti prav tako problematično, kot je problematična korupcija. Lobiranje, mreženje in pojav rotirajočih vrat so legalni mehanizmi vplivanja na odločevalca in predstavljajo dejavnike tveganja zaradi spregledanosti potencialnih zlorab, ki jih omogočajo; kar je posledica pomanjkanja nadzora in regulacije na tem področju. Sklepamo lahko, da so prav zaradi spregledanosti in pomanjkanja nadzora legalni mehanizmi vplivanja postali privlačnejši v nasprotju z inkriminiranim dejanjem korupcije. Glede na to, da je o korupciji, lobiranju in mreženju z vidika nasprotja interesov kar nekaj napisanega, se bomo v pričujočem prispevku osredotočili na nekoliko manj poznan legalen mehanizem nasprotja interesov, imenovan pojav rotirajočih vrat.

V preteklosti so se posamezniki odločali med kariero v javnem ali zasebnem sektorju, vendar pa danes ni več tako, saj mnogi (višji) javni uslužbenci del svoje kariere preživijo tudi kot zaposleni v zasebnem sektorju. Številnim (visokim) javnim uslužbencem je ponujeno dobičkonosno in visoko pozicionirano delovno mesto v zasebnem sektorju. Funkcionarji takšno priložnost vidijo kot naraven karierni korak in tako zapustijo javni sektor, s čimer si zagotovijo visoko pozicionirano delovno mesto v zasebnem sektorju. Podobno se lahko zgodi, ko se zaposleni v zasebnem sektorju odločijo za delo v javnem sektorju, saj tu vidijo priložnost za pridobitev določenih strokovnih znanj in »dvig« svojega ugleda v javnosti in v zasebnem sektorju, s čimer si povečujejo možnosti za ponovno zaposlitev v zasebnem sektorju, in sicer na bolj plačanem oz. bolj dobičkonosnem, višjem položaju (Transparency International UK [TI UK], 2011). Takšnemu prehajanju zaposlenih med sektorji, ki lahko poteka v obe smeri (torej iz smeri javnega v zasebni in iz zasebnega v javni sektor) in lahko povzroča nastanek nasprotja interesov, imenujemo pojav rotirajočih vrat (Transparency International [TI], 2010). Praviloma naj bi imel javni sektor močno razvito kulturo izogibanja nasprotju interesov in dobro samoregulacijo, vendar pa je kultura, ki jo izpodbijajo spremembe razmerij med javnim in zasebnim sektorjem, te meje zabrisala (TI UK, 2011: 9).

Tveganja, ki jih predstavlja pojav rotirajočih vrat, so več-dimenzionalna dejanja, ki predstavljajo nasprotje interesov. Nasprotja interesov, povezana s pojavom rotirajočih vrat, se lahko pojavijo pred, po ali med zaposlitvijo v javnem

sektorju, s čimer ima korist posamezni zaposleni in/ali delodajalec zasebnega sektorja. Pojav rotirajočih vrat, kot mehanizem nasprotja interesov, lahko škoduje na različne načine, do pojava pa lahko pride bolj ali manj namerno.

Države OECD-ja, kamor sodita tudi Slovenija in Belgija, spodbujajo pretok kadrov med sektorji, s čimer naj bi podpirale dinamiko na trgu dela. V zadnjem času prihaja v državah OECD-ja do vse večje zaskrbljenosti zaradi suma o nepravilnostih pri pretoku kadrov med sektorji. Predvsem prihaja do zlorab notranjih informacij in nagrajevanja preteklih odločitev nekdanjih javnih uslužbencev, ki so v korist novim delodajalcem (Bertók, 2010). Z vidika boja proti korupciji predstavlja pojav rotirajočih vrat tveganje neupravičene prednosti in uporabo notranjih informacij na novem položaju oz. novem delovnem mestu v škodo javnega interesa. Hkrati lahko zaznavanje favoriziranja in suma pristranskosti zmanjšuje zaupanje javnosti v državo, kar je že postal problem v državah Evropske unije in ostalem razvitem delu sveta.

2 OPREDELITEV POJAVA ROTIRAJOČIH VRAT

Pojav rotirajočih vrat je mehanizem nasprotja interesov in predstavlja način vplivanja na (politične) odločitve. V strokovni literaturi se za izraz rotirajoča vrata uporablja tudi termin po-zaposlitveni konflikt, medtem ko ga v angleškem jeziku označujemo z izrazom »revolving door«. Izraz rotirajoča vrata je metafora, ki pomeni gibanje ljudi med položaji v javnem in zasebnem sektorju. Najpogosteje gre za prehajanje zaposlenih iz izvršilnih in regulativnih (državnih) organov v zasebni sektor ali obratno (Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation, 2011: 4). Tovrstno zaposlovanje ljudi je neločljivo povezano s tveganjem nasprotja interesov. Raziskovalna agencija Common Cause pojav rotirajočih vrat opisuje kot prakso, ko višji javni uradniki unovčijo svoje znanje, poznanstva in izkušnje, ki so jih pridobili tekom mandata v javni upravi, za pridobitev novega delovnega mesta na enakem področju v zasebnem sektorju pri podjetjih in organizacijah, s katerimi so za čas svojega mandata v javni upravi sodelovali (Martin, 2005). Takšno prehajanje zaposlenih med sektorji daje vtis, da lahko zasebni sektor »kupi« usluge (nekdanjih) uradnikov in si na ta način pridobi neke vrste privilegiran dostop in vpliv v državnih in/ali evropskih institucijah. Na področjih, kot so zdravstvo, kmetijstvo, finance, energetika in obramba, je pojav rotirajočih vrat še posebej prisoten (TI, 2010: 2).

Pojav rotirajočih vrat se najpogosteje dogaja na državni ravni (Vande Walle, 2010), vendar pa je pojav prisoten tudi na ravni Evropske unije (v nadaljevanju EU) in skupnostih drugih držav. Pri lobiranju na ravni EU je vsakodnevna praksa, da javni uslužbenci in komisariji (predvsem tisti, ki so delali na področju sprejemanja zakonodaje) zamenjajo delovno mesto in postanejo dobro plačani evropski lobisti, ki predvsem ščitijo interese skupin, s katerimi so v preteklosti sodelovali. Tovrstni »novopečeni« evropski lobisti imajo zaradi svojega privilegiranega dostopa do odločevalcev in svojega znanja ter izkušenj s področja evropske birokracije poseben pomen za svoje stranke. Situacije, kjer nekdanji poklicni lobisti, ki imajo strokovno znanje s konkretnega področja, le-tega uporabljajo na svojem novem položaju

evropskega javnega uslužbenca, so prav tako problematične, saj lahko delujejo v korist podjetja ali sektorja, za katerega so nekoč delali (Vande Walle, 2008).

Celotna situacija pa ni črno-bela. Medtem ko prehajanje zaposlenih med sektorji resnično predstavlja visoko stopnjo tveganja za nastanek nasprotja interesov in lahko vodi celo v korupcijo, ki slabi zaupanje v državo in delovanje njenih institucij, pa po drugi strani tovrstna »mobilnost« zaposlenih spodbuja razvoj znanj, spretnosti in kompetenc, spodbuja dinamiko trga dela in omogoča boljše razumevanje ter boljšo komunikacijo med javnim in zasebnim sektorjem, a le v primeru, da ob tem ne prihaja do prej opisanih deviacij.

2.1 Oblike pojava rotirajočih vrat

Poznamo dve obliki »izmenjave« delovne sile med javnim in zasebnim sektorjem. To sta prehod iz zasebnega sektorja v javni sektor in iz javnega sektorja v zasebni sektor. O **prehodu iz zasebnega v javni sektor** govorimo, kadar zasebni sektor izbere vodilne v podjetju in/ali (poslovne) lobiste, ki se nato zaposlijo v vladnih agencijah (institucijah), kar lahko opredelimo kot pred-zaposlitveni pojav rotirajočih vrat. Ta lahko privede do pristranskosti pri oblikovanju zakonov, kar pomeni, da so ti zakoni oblikovani tako, da ustrezajo zasebnemu sektorju (Revolving Door Working Group [RDWG], 2005). O **prehodu iz javnega v zasebni sektor** kot obliki pojava rotirajočih vrat pa govorimo, kadar uradniki oz. javni uslužbenci preidejo v (donosen) zasebni sektor, kjer lahko uporabijo poznanstva in izkušnje, ki so jih pridobili v času svojega službovanja v javnem sektorju ter tako prinašajo nepošteno prednost in korist novemu delodajalcu. Ta oblika pojava je znana tudi kot t. i. »post-javno zaposlovanje« (RDWG, 2005).

Obe obliki pretoka zaposlenih med sektorji lahko predstavljata nasprotja interesov, vendar glede na obstoječo literaturo lahko sklepamo, da se šteje prehajanje iz javnega sektorja v zasebni sektor za veliko bolj pereč problem kot prehajanje iz zasebnega sektorja v javni sektor. Posledica tega je večji poudarek na reguliranju post-javnega zaposlovanja in skopa regulacija pred-zaposlovanja, kar pa se že kaže kot pomanjkljivost pri upravljanju tovrstnih deviacij.

3 PROBLEMATIKA POJAVA ROTIRAJOČIH VRAT

Pojav rotirajočih vrat omogoča najrazličnejše zlorabe, ki vodijo v neupravičeno pridobivanje prednosti in v vsaj neetične, če ne nezakonite, načine vplivanja na javni sektor, njegovo delovanje in odločanje. Vse to ima negativen učinek na zaupanje javnosti v javni sektor in v državo nasploh. Prehajanje posameznikov med sektorji je sicer legalno in predstavlja temeljno pravico posameznika do gospodarske svobode oz. svobode dela, zaradi česar država samega prehajanja med sektorji ne more preprečiti, ga pa lahko podvrže dodatnemu nadzoru.

3.1 Problematika pred-zaposlovanja

Rotirajoča vrata pred-zaposlovanja so praksa usmerjanja korporativnih vodstvenih kadrov in poslovnih lobistov na pomembne funkcije v izvršilne veje oblasti, kjer ti lahko delujejo v korist nekdanjih delodajalcev zasebnega sektorja, ki v prihodnosti zelo verjetno postanejo tudi njihovi (ponovni) bodoči delodajalci (Mattera, 2005). Pred-zaposlitvena rotirajoča vrata porajajo resne pomisleke glede prekomernega vplivanja zasebnega sektorja na odločanje, politiko delovanja in regulativne naloge javnega sektorja. Uradnik, ki pričakuje zaposlitev oz. delovno mesto v zasebnem sektorju, lahko »manipulira« s pogodbami ali regulativnimi postopki v korist bodočega delodajalca. Dogaja se tudi, da uradniki, ki so nekdaj bili zaposleni v zasebnem sektorju, s svojo uradniško funkcijo delujejo ne le v korist svojih nekdanjih delodajalcev v zasebnem sektorju, pač pa so lahko tudi ideološko nagnjeni k oblikovanju politike, ki je na splošno nagnjena v korist zasebnega sektorja in ne v korist širše javnosti (Mattera, 2005: 14). Vidimo, da rotirajoča vrata pred-zaposlovanja niso primarno povezana z individualnimi interesi posameznika, pač pa predvsem z interesi zasebnega sektorja (Mattera, 2005). Mattera (ibid.) meni, da je na problem pred-zaposlovanja potrebno gledati z vidika vplivanja zasebnega sektorja na politiko in odločitve ter delovanje javnega sektorja in ga na takšen način tudi obravnavati. Zaveda se, da prepoved poslovnih vezi med predstavniki zasebnega sektorja z zaposlenimi v izvršilni veji oblasti ni mogoča, a izpostavi dva pomembna problema: Prvič, da se splošna regulativna politika zaradi trenutne prevlade »industrijskih veteranov« na ključnih položajih v javnem sektorju preveč nagiba k ugodnostim za zasebni sektor ter drugič, da obstoječa etična pravila niso dovolj »močna«, da se prepreči nasprotja interesov, ki lahko nastane pri posameznih višjih javnih uradnikih oz. pri njihovem delu, tj. sprejemanju zakonov, ki kakorkoli vplivajo na poslovanje njihovih nekdanjih delodajalcev (Mattera, 2005).

Določitev obsega, v katerem rotirajoča vrata pred-zaposlovanja dejansko izkrivlja javno politiko, je zahtevna naloga (Mattera, 2005: 25). Težko je dokazati, da je oseba, ki je prevzela javno funkcijo, sprejela določene odločitve v (poslovno) korist nekdanjega delodajalca zaradi svoje lojalnosti do njega ali zato, da si s tem poveča možnosti za bodočo zaposlitev. Potem, ko nekdo že prevzame javno funkcijo, je težko dokazati, da so bile določene sprejete odločitve, s katerimi je subjekt iz zasebnega sektorja karkoli pridobil, sprejete zaradi nekakšne zvestobe do nekdanjega ali bodočega delodajalca.

3.2 Problematika post-javnega zaposlovanja

V tem delu prispevka bomo predstavili pregled najbolj značilnih vrst kršitev post-javnega zaposlovanja. Pozornost bomo namenili problematičnim področjem oz. kršitvam, ki se pojavijo, preden uradnik zapusti javni sektor in problematičnim področjem, ki zajemajo javne uslužbence po tem, ko prenehajo službo v javnem sektorju ter problemih, ki so posledica zaposlovanja nekdanjih uradnikov oz. javnih funkcionarjev na enakem področju v zasebnem sektorju.

3.2.1 Iskanje prihodnje zaposlitve izven javnega sektorja

Posameznik, ki je zaposlen v javnem sektorju in od katerega se pričakuje, da deluje v javnem interesu, namesto tega lahko sprejema odločitve in ukrepe, s katerimi si izboljša možnosti za zaposlitev zunaj javnega sektorja, torej v zasebnem sektorju. Ta ravnanja se lahko kažejo v obliki dodeljenih pogodb, donacij, subvencij, ohlapnega izvrševanja pravil itd. Uradniki, ki opravljajo regulativne vloge, imajo še posebej dober položaj, da izkoristijo svojo funkcijo na tovrsten način. Pri tovrstnem pojavu, ki je imenovan »regulativna zloraba«, gre za dajanje prednosti lastnim interesom ali dajanje prednosti interesom zasebnega sektorja na področju, ki ga uradnik ureja, namesto dajanja prednosti javnemu interesu (TI UK, 2011). Za ustrezno upravljanje iskanja prihodnje zaposlitve izven javnega sektorja in s tem povezane problematike je potreben ustrezen nadzor nad pristranskostjo javnih uslužbenec, da se njihovo sodelovanje z zasebnim sektorjem ne bi sprevrglo v neupravičeno pristransko obravnavanje nekaterih subjektov iz zasebnega sektorja. Takšno početje je pogosto evidentno z zagotavljanjem določenih privilegijev, ki niso na voljo vsem strankam (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2010).

3.2.2 Post-javno zaposlitveno lobiranje

Pri post-javnemu zaposlovanju prihaja do nasprotja interesov, kadar uradnik zapusti javni sektor in začne lobirati v prid sebi ali novemu delodajalcu na področju, ki ga je kot nekdanji uradnik urejal. Posameznik s svojim vplivanjem na nekdanje kolege, ki so še vedno zaposleni v javnem sektorju, lahko vrši pritisk, hkrati pa se le-ti lahko čutijo dolžne ugoditi in prednostno obravnavati svojega nekdanjega sodelavca. Takšno ravnanje lahko privede do privilegiranega dostopa pri odločanju, zasebnega ali tajnega posvetovanja, nepooblaščenega dostopa do informacij in celo do pristranskih odločitev. Vse te »ugodnosti« pa niso na voljo lobistovi konkurenci oz. konkurenci lobistovega delodajalca, kar postavlja pod vprašaj poštenost in transparentnost sprejemanja vladnih odločitev (TI, 2010; TI UK, 2011).

Pri OECD (2009a) so mnenja, da bi bilo za preprečevanje ravnanj post-javnega zaposlitvenega lobiranja smiselno uvesti t. i. »obdobje za razmislek«, kar pomeni določeno časovno obdobje, v katerem nekdanji javni uslužbenci ne smejo oz. ne morejo sprejeti zaposlitve v nekaterih panogah in organizacijah zasebnega sektorja ali ne smejo oz. ne morejo zastopati nekaterih subjektov v poslovanju z dotičnim delom javnega sektorja, in sicer v primerih, kjer bi to pomenilo resnično in/ali očitno nasprotje interesov. Poleg tega pri OECD (2010) menijo, da bi bilo smiselno in primerno številnim nekdanjim javnim uslužbencem omejiti dostop do njihove nekdanje službe ali agencije, hkrati pa menijo, da bi bilo tovrstno omejevanje nujno potrebno, kadar gre za visoke funkcionarje, zlasti za ministre, ki imajo veliko stikov, informacij in vpliva. Z omejitvami bi lahko prepovedali tudi uporabo zaupnih informacij, ki so bile pridobljene v času javne funkcije, vse dokler le-te ne izgubijo statusa zaupno oz. niso kako drugače razkrite s strani zanje odgovorne osebe (OECD, 2010: 27–28).

3.2.3 »Menjava strani«

V okviru običajnega delovanja in poslovanja države so pogosti spori med uradniki in nevladnimi akterji, torej med javnim in zasebnim sektorjem. Ti spori med sektorji se najpogosteje pojavljajo v zadevah, kot so spoštovanje in izpolnjevanje predpisov in pravil, odločanje o odškodninskih zahtevkih, oddajanju naročil, dodeljevanju pogodb, podeljevanju nepovratnih sredstev ter subvencij ipd. (OECD, 2010). Problem post-javnega zaposlovanja nastane, ko se uradnik zaposli v zasebnem sektorju in s tem »zamenja stran«; ne le v smislu menjave sektorja, pač pa v smislu zastopanja interesov. Tako nekdanji javni uslužbenec zastopa svoje interese ali interese novega delodajalca iz zasebnega sektorja v teku postopkov in pogajanj o vprašanih oz. sporih, za katere je bil odgovoren za časa svoje zaposlitve v javnem sektorju. Takšna nasprotja interesov opozarjajo na očitno obliko post-javnega zaposlitvenega problema, ki ga imenujemo menjava strani (TI UK, 2011). Dejanja menjave strani so podobna, vendar ožja kakor problematika post-javnega zaposlitvenega lobiranja, zato ga je smiselno omejevati tako kot post-zaposlitveno lobiranje, torej z uvedbo t. i. obdobja za razmislek. Z uvedbo obdobja za razmislek bi torej preprečili, da nekdanji javni uslužbenci izkoriščajo menjavo strani, vendar pa mora biti časovno obdobje prepovedi vezano na življenjsko dobo obravnavane sporne zadeve (OECD, 2009b). To pomeni, da mora prepoved menjave strani veljati, dokler se zadeva ne izteče oz. se njena »življenjska doba« ne konča.

3.2.4 Uporaba notranjih informacij

Zloraba oz. uporaba notranjih informacij pomeni nasprotje interesov, kadar nekdanji javni uslužbenci nepošteno izkoriščajo zaupne informacije, ki so jih pridobili v času svojega službovanja v javnem sektorju in s katerimi se lahko okoriščajo tako, da informacije izkoristijo sami ali pa jih posredujejo novemu delodajalcu. Pojem »notranje informacije« je širok in se običajno uporablja tako za informacije, ki so običajno opredeljene kot zaupne, kot tudi za informacije, do katerih imajo javni funkcionarji oz. uradniki dostop zaradi svojega uradnega položaja in le-te širši javnosti niso dostopne (OECD, 2009b).

Pri OECD menijo, da bi države morale zlorabo notranjih informacij javnih uradnikov razlikovati med zakonito uporabo znanja in spretnosti, ki so si ga nekdanji uradniki pridobili z delovnimi izkušnjami v javnem sektorju. Menijo tudi, da je potrebno doseči ustrezno ravnovesje med proti-ukrepi, ki preprečujejo zlorabo notranjih informacij in zagotavljanjem (razumne) zaposlitvene svobode, tako za sedanje kot tudi za nekdanje zaposlene v javnem sektorju, s čimer bi si zagotovili nadaljnje privabljanje izkušenih, izobraženih in sposobnih delavcev. Smiselna bi bila tudi uvedba že prej omenjenega obdobja za razmislek, s čimer bi se preprečevala zloraba notranjih informacij. Ta prepoved bi veljala, dokler bi notranje informacije veljale za zaupne ali dokler ne bi bile izdane javnosti (OECD, 2010).

3.2.5 Post-javno zaposlovanje na enakem področju v zasebnem sektorju

Dejanje post-javnega zaposlovanja na enakem področju v zasebnem sektorju je še ena izmed oblik problematike post-javnega zaposlitvenega nasprotja interesov. Do tovrstnega nasprotja prihaja, kadar se nekdanji javni uslužbenec zaposli v zasebnem sektorju in tam opravlja enako delo, kot ga je opravljal, ko je bil zaposlen v javnem sektorju. Javni uslužbenci včasih opravljajo enako delo in enake naloge, kot so jih opravljali že predhodno v obeh sektorjih in se vrnejo v javni sektor kot pogodbeni svetovalci. Jasno je, da je ureditev, ki takšno ravnanje dopušča, v nekaterih okoliščinah ustrezna in potrebna. Ustreznost in nujnost takšne ureditve se lahko pokaže, ko se nekdanji javni uslužbenec, ki je med tem deloval na enakem področju v zasebnem sektorju, upokoji in ga je smotrno pogodbeno zaposliti nazaj v javni sektor zaradi nujne potrebe po njegovem strokovnem znanju in izkušnjah, ko javni sektor nima možnosti najti ustreznih kadrov s potrebnimi izkušnjami in znanjem (OECD, 2010).

Do nasprotja interesov lahko pride, ko tak uslužbenec ponovno pogodbeno opravlja storitve za javni sektor, še zlasti, kadar je ponovno najet za opravljanje enakega dela in nalog. Posledično lahko na njegovo ponovno delovanje v javnem sektorju vplivajo poznanstva in povezave z nekdanjimi sodelavci iz zasebnega sektorja. Zaradi vsega naštetega je bistvenega pomena ustrezno preprečevanje možnega ali dejanskega nasprotja interesov z ustreznimi konkurenčnimi in transparentnimi postopki zaposlovanja nekdanjih sodelavcev in s pravičnim procesom zaposlovanja, tako novih kot tudi nekdanjih sodelavcev (OECD, 2009b).

4 REGULIRANJE POJAVA ROTIRAJOČIH VRAT V SLOVENIJI IN BELGIJI

Ustrezno reguliranje pojava rotirajočih vrat je bistvenega pomena, ker je sam pojav neposredno povezan s korupcijo in nasprotjem interesov. Trenutna ureditev tega pojava je povsod po svetu pomanjkljiva, kljub prepoznavi tega pojava in njegovih oblik s strani stroke in javnosti. Reguliranje pojava vsekakor ni enostavna naloga, saj imamo na eni strani posameznikovo temeljno pravico do svobode dela in na drugi strani pravico, da smo pred zakonom vsi enaki in deležni nepristranske obravnave. Dejstvo je, da država samega prehajanja med sektorji ne more in ne sme preprečiti, vendar je pomembno, da država nadzira prehajanje posameznikov med sektorji ter s tem zagotovi nepristranskost pri javnem odločanju. Država na ta način ohrani zaupanje javnosti v svoje institucije in njihovo delovanje. Najpomembnejša naloga države pri reguliranju pojava rotirajočih vrat je iskanje ravnovesja med ohranjanjem dinamike in omejevanjem prehajanja oseb med sektorji.

4.1 Reguliranje pojava v Sloveniji

Slovenija do leta 2010 ni imela nobenega zakona, ki bi urejal ali vsaj obravnaval pojav rotirajočih vrat. Predpisi oz. uredbe s področja rotirajočih vrat so bili leta 2007 vključeni v osnutek Zakona o integriteti v javnem sektorju (v nadaljevanju ZIJS), vendar predlagani zakon ni bil sprejet. Predlagani zakon je v 33. členu predvideval, da »javni funkcionar, ki je prenehal s svojim mandatom, dve leti ne sme v nikakršni meri zastopati ali delovati v podjetju, ki kakorkoli sodeluje ali namerava sodelovati z oddelkom, kjer je bil funkcionar prej zaposlen« (Group of States against Corruption [GRECO], 2007: 14).

Leta 2009 je bil predstavljen nov predlog ZIJS, ki presega klasično pojmovanje preprečevanja korupcije in predstavlja osnovni okvir za sistemsko urejanje preventivne dejavnosti na področju upravljanja z nezaželenim vedenjem. Zakon hkrati udejanja spoznanja, da je preprečevanje koruptivnega vedenja in krepitve integritete veliko bolj učinkovito kot preiskovanje korupcije. Glavni cilj predlaganega zakona je aktivno preprečevanje korupcije, krepitev integritete in zagotavljanje sistemskih pogojev za pošteno in učinkovito delovanje javnega sektorja, njegovih uslužbencev in funkcionarjev ter oseb, ki za javni sektor oz. z javnim sektorjem poslovno sodelujejo (Lobnikar, 2009). Nekdanji državni sekretar na Ministrstvu za javno upravo dr. Lobnikar je v svoji predstavitvi ZIJS povedal, da je Zakon o integriteti v javnem sektorju v primerjavi z Zakonom o preprečevanju korupcije posodobljen, da ureja celovito sistemsko preprečevanje korupcije tako, da določa pristojnosti, metode in ukrepe Komisije za preprečevanje korupcije, hkrati pa krepi integriteto in transparentnost javnih funkcij pri izvrševanju javne oblasti (Lobnikar, 2009: 2).

Predlagani ZIJS kot tak sicer ni bil sprejet, je pa leta 2010 v nekoliko spremenjeni obliki, vendar s podobno vsebino, bil sprejet Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije ([ZIntPK], 2010). Na pojav rotirajočih vrat se ZIntPK najkonkretnje nanaša v 36. členu, ki prepoveduje, in v 77. členu, ki z globo (od 400 do 1.200 oz. 400 do 4.000 EUR) sankcionira poslovanja po prenehanju funkcije v javnem sektorju.

ZintPK (2010) v prvem odstavku 36. člena pravi, da funkcionar, v roku dveh let po prenehanju funkcije v razmerju do organa, pri katerem je opravljal svojo funkcijo, ne sme nastopiti kot predstavnik poslovnega subjekta, ki ima ali vzpostavlja poslovne stike s tem organom. V drugem odstavku 36. člena ZintPK (2010) pa je zapisano, da v roku enega leta po prenehanju funkcije, organ, v katerem je funkcionar opravljal svojo funkcije, ne sme poslovati s subjektom, v katerem je nekdanji funkcionar neposredno ali preko drugih pravnih oseb v več kot 5% udeležen pri ustanovitelskih pravicah, upravljanju ali kapitalu.

Vidimo, da zakon dejansko prepoveduje in kazensko sankcionira pojav rotirajočih vrat, s čimer sledi smernicam prava držav Evropske unije kot tudi prava ostalih razvitih držav sveta, hkrati pa dosega zahtevano prakso tako Sveta Evrope kot tudi OECD-ja. Kljub vsemu menimo, da so smernice Evropske unije in praksa Sveta Evrope ter OECD-ja pomanjkljive, saj ne težijo k celovitemu urejanju problematike pojava rotirajočih vrat. Osredotočajo se le na reguliranje ene oblike pojava, tj. problematike post-javnega zaposlovanja in zapostavljajo reguliranje problematike pred-zaposlovanja, kar lahko očitamo tudi naši zakonodaji. Hkrati

menimo, da so globe, ki jih predvideva ZintPK (2010) za kršitev prepovedi poslovanja po prenehanju funkcije v javnem sektorju, prenizke glede na višino koristi, ki jih udeležene stranke lahko pridobijo s takšnim delovanjem.

4.2 Reguliranje pojava v Belgiji

Primarna zakonodaja predstavlja glavni vir prepovedi in omejitev post-javnega zaposlovanja. V primarno zakonodajo, ki se ukvarja s post-javnim zaposlitvenim nasprotjem interesov in splošnim nasprotjem interesov, sodi belgijski Generalni statut za uradnike (OECD, 2006; OECD, 2010). Generalni statut za uradnike (v nadaljevanju Statut) ureja sistem in skupna načela javnih uslužbencev ter javne uprave. V Statutu so navedene prepovedi in omejitve o razpolaganju z notranjimi informacijami, vezanimi na državno varnost, javna naročila, medicinske skrivnosti, spoštovanje zasebnosti, človekove pravice in svoboščine ter pri postopkih priprave državnih odločitev. Javni uslužbenci so tako vezani na varovanje notranjih informacij tudi po prenehanju delovnega razmerja, saj prepovedi veljajo, dokler odločitve ne postanejo dokončne in informacije postanejo javne (OECD, 2006: 5).

V Belgiji so leta 2007 sprejeli Kodeks ravnanja zveznih javnih uslužbencev (v nadaljevanju Kodeks ravnanja; OECD, 2010). V Kodeksu ravnanja je mogoče najti dve določbi, ki se nanašata na pojav rotirajočih vrat. Prva določba obravnava problem stikov med zaposlenimi, ki so ostali, in tistimi, ki so odšli, ter s tem morebitnemu uhajanju in zlorabi notranjih informacij. Druga uredba pa pravi, da mora uradnik, ki ima namen zamenjati delovno mesto, kar najhitreje obvestiti svojega nadrejenega za preprečitev morebitnega nasprotja interesov. V tej določbi je tudi zapisano, da morajo uradniki svojemu nadrejenemu poročati o vsakršni situaciji in stikih, ki bi lahko predstavljali nasprotje interesov. Kodeks ravnanja sicer podrobneje ne ureja problematike pojava rotirajočih vrat, vendar pa je v nadaljnjih letih predvideno, da bo Urad za upravno in poklicno etiko (fr. Bureau d'éthique et de déontologie administratives) v svoj delovni načrt vključil problematiko pojava rotirajočih vrat in to področje podrobneje uredil (GRECO, 2007; OECD, 2010). Urad za upravno in poklicno etiko (v nadaljevanju Urad) je bil ustanovljen leta 2006 po vzoru različnih mednarodnih organizacij, kot so OECD, GRECO in podobne. Urad je bil ustanovljen z namenom vzpostavitve etičnega okvirja (Bureau d'éthique et de déontologie administratives, 2009) in je odgovoren za usklajeno izvajanje Kodeksa ravnanja, kateremu so zavezani zvezni javni uslužbenci, ter podajanju načelnih mnenj (OECD, 2010).

5 ZAKLJUČEK

Povečano medsebojno sodelovanje in prehajanje zaposlenih med javnim in zasebnim sektorjem omogoča razvijanje nezdravih odnosov med sektorjema, ki lahko temeljijo na podelitvi recipročnih ugodnosti med posamezniki, so v škodo javnosti in lahko vodijo v najrazličnejše zlorabe. Tako se povečuje možnost za nastanek korupcije in ostalih oblik nasprotja interesov.

Problem pojava rotirajočih vrat je zato kompleksen in težko obvladljiv. Velik napredek k obvladovanju pojava rotirajočih vrat pomeni že določitev same definicije in opis tega pojava. Tako je problem v praksi lahko prepoznala stroka in kar je pomembneje, tudi javnost. O problemu se tako vedno več govori in iščejo se možnosti za njegovo regulacijo. Pri reguliranju pojava pa se pojavijo nove težave. Pojav rotirajočih vrat je izredno težko ustrezno regulirati in nadzorovati, še težje popolnoma izkoreniniti.

Gibanje zaposlenih med javnim in zasebnim sektorjem oz. pojav rotirajočih vrat je po eni strani podprl dinamičnost trga dela, razvoj znanj, spretnosti in kompetenc, po drugi strani pa pojav povečuje tveganje za nastanek nasprotja interesov. Že sam prehod iz vplivne funkcije v javnem sektorju na nasprotno funkcijo v zasebnem sektorju je vsaj ne-higienično dejanje posameznika, ki je strani zamenjal. Te pravice mu ne smemo omejiti, ga pa lahko podvržemo dodatnemu nadzoru, hkrati pa z instrumenti, kot so etični kodeksi in načeli, gradimo na integriteti posameznika. Prehod med zasebnim in javnim sektorjem je, če pri tem ne pride do zlorab, dobrodošel, saj za dobro delovanje subjektov v obeh sektorjih potrebujemo sposobne in izkušene ljudi. Menimo, da mnogim pristojnim (snovalcem zakonodaje, političnim elitam in gospodarskim lobijem) niti ni v popolnem interesu, da se ta pojav in z njim povezane zlorabe sploh optimalno regulirajo, saj so mnogi med njimi imeli, imajo ali se nadejajo koristi pri takšnih deviacijah. Marsikje so celo zakoni pisani tako, da ustrezajo določenim interesnim skupinam, da le-te lahko delujejo na robu zakona. Sam človekov pohlep in njegova nagnjenost h koruptivnosti za lastno korist ob vsesplošnem izginjanju vrednot v družbi dodatno otežujejo boj proti tovrstnim deviacijam in korupciji nasploh. Ob vsem trenutnem dogajanju v svetu v prejšnjem stavku ne moremo uporabiti prijaznejše konotacije. V prispevku smo predstavili reguliranje pojava rotirajočih vrat v Sloveniji in Belgiji, kjer je sicer razvidno, da sta obe državi naredili začetni korak v smeri reguliranja tega pojava, a je ta regulacija še daleč od popolne.

Reguliranje pojava vsekakor ni enostavna naloga, saj imamo na eni strani posameznikovo temeljno pravico do svobode dela in na drugi strani pravico, da smo pred zakonom vsi enaki in deležni nepristranske obravnave. Dejstvo je, da država samega prehajanja med sektorji ne more in ne sme preprečiti, vendar je pomembno, da država nadzira prehajanje posameznikov med sektorji, s čimer zagotovi nepristranskost pri javnem odločanju in s tem ohrani zaupanje javnosti v svoje institucije in svoje delovanje. Pri reguliranju pojava rotirajočih vrat je najpomembnejša naloga države iskanje ravnovesja med ohranjanjem dinamike in omejevanjem pretoka oseb med sektorji.

Naj izpostavimo, da bi mehanizmi za regulacijo tega pojava morali biti del celovite proti-korupcijske strategije posamezne države, ki je na vseh nivojih skrbno načrtovana in sestavljena iz kreativno uporabljenih regulativnih mehanizmov na vseh ravneh, od primarne in sekundarne zakonodaje do etičnih kodeksov, načel in priporočil, ki pa skupaj ne smejo omejevati prostega pretoka zaposlenih med javnim in zasebnim sektorjem, kar je med drugim tudi temeljna pravica posameznika do gospodarske svobode. Zakonodaja in ostali mehanizmi reguliranja bi morali zajemati celotno področje problematike pojava rotirajočih vrat v smislu nadzora in urejanja pred- in post-zaposlovanja v javnem sektorju. Z uporabo mehanizmov

za reguliranje na vseh ravneh bi takšna regulacija morala omogočati sprotno enostavno, učinkovito in transparentno spreminjanje oz. prilagajanje pravil na razmere v praksi.

LITERATURA

- Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation. (2011). *Revolving door provides privileged access: Why the European Commission needs a stricter code of conduct*. Pridobljeno na http://www.alter-eu.org/sites/default/files/documents/revolving_door_provides_privileged_access.pdf
- Bertók, J. (2010). *Are governance arrangements adequate to prevent conflict of interest in post-public employment and lobbying?* Pridobljeno na <http://www.docstoc.com/docs/45425449/ARE-GOVERNANCE-ARRANGEMENTS-ADEQUATE-TO-PREVENT-CONFLICT-OF>
- Bureau d'éthique et de déontologie administratives. (2009). *Présentation du Bureau: Qui sommes-nous?* Pridobljeno na http://www.begroting.be/portal/page/portal/INTERNET_pagegroup/Internet_ethiek_voorstelling
- Group of States against Corruption. (2007). *Rules and guidelines regarding revolving door/pantouflage: Presentations and summary record*. Pridobljeno na [http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/meetings/Greco\(2007\)23E_TourdeTableGR34_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/meetings/Greco(2007)23E_TourdeTableGR34_en.pdf)
- Lobnikar, B. (2009). *Predstavitev Zakona o integriteti v javnem sektorju*. Pridobljeno na www.mju.gov.si/fileadmin/.../Predstavitev_ZIJS_s_strani_DS.doc
- Martin, S. (2005). *Revolving door*. V *Encyclopedia of white-collar and corporate crime* (vol. 2, str. 688–689). Thousand Oaks: Sage.
- Mattera, P. (2005). *The industry-to-government revolving door*. V *A matter of trust: How the revolving door undermines public confidence in government – and what to do about it* (str. 14–25). Pridobljeno na <http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/10857.pdf>
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2006). *Avoiding conflict of interest in post-public employment: Comparative overview of prohibitions, restrictions and implementing measures in OECD countries*. Pridobljeno na [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=GOV/PGC/ETH\(2006\)3&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=GOV/PGC/ETH(2006)3&docLanguage=En)
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2009a). *Lobbyists, government and public trust. Vol. 1: Increasing transparency through legislation*. OECD Publishing.
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2009b). *Post-public employment: Good practices for preventing conflict of interest: Global forum on public governance*. Pridobljeno na [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=GOV/PGC/GF\(2009\)3&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=GOV/PGC/GF(2009)3&docLanguage=En)
- Organisation for Economic Co-operation and Development. (2010). *Post-public employment: Good practices for preventing conflict of interest*. OECD Publishing.

- Revolving Door Working Group. (2005). *A matter of trust: How the revolving door undermines public confidence in government – and what to do about it*. Pridobljeno na <http://www.policyarchive.org/handle/10207/bitstreams/10857.pdf>
- Transparency International. (2010). *Regulating the revolving door: Working paper no. 6/2010*. Pridobljeno na http://www.transparency.org/publications/publications/working_papers/wp_6_2010_regulating_revolving_door
- Transparency International UK. (2011). *Cabs for hire? Fixing the revolving door between government and business*. Pridobljeno na http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/22_07_11_revolving-door-final.pdf
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2011). Pridobljeno na <http://www.unodc.org/unodc/en/corruption/index.html?ref=menuaside>
- Vande Walle, G. (2008). *Corruption in a continuum of state-corporate conflicts of interest*. Predstavljeno na EGPA Conference, September, 2008. Pridobljeno na <http://www.law.kuleuven.be/linc/integriteit/egpa/previous-egpa-conferences/rotterdam-2008/vandewalle.pdf>
- Vande Walle, G. (2010). The continuum of conflicts of interest: From corruption to clubbing and the underlying risks at victimisation. V M. Cools, B. De Ruyver, M. Easton, L. Pauwels, P. Ponsaers, G. Vande Walle et al. (ur.), *Safety, societal problems and citizens' perceptions: New empirical data, theories and analyses* (str. 203–219). Antwerpen: Maklu.
- Zakon o integriteti in preprečevanju korupcije. (2010). *Uradni list RS*, (45/10).

O avtorjih:

Daša Janja Banovec, magistra varstvoslovja, Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-mail: dasa.banovec@gmail.com

Dr. Bojan Dobovšek, izredni profesor in prodekan na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-mail: bojan.dobovsek@fvv.uni-mb.si

Moralnost mladih glede na njihovo samonaznanjeno prestopništvo – izsledki raziskave SPMAD¹ v Sloveniji

Eva Bertok, Gorazd Meško

Namen prispevka:

Namen prispevka je primerjava občutka sramu in krivde ob hipotetičnih situacijah pri srednješolcih, ki so leta 2011 sodelovali v raziskavi SPMAD, glede na to, ali so se v letu 2010 vedli prestopniško ali ne.

Metode:

Z diskriminantno analizo smo ugotavljali, ali obstajajo statistično značilne razlike med neprestopniško in prestopniško skupino dijakov. Dijake smo v skupini razdelili glede na njihovo samonaznanitev prestopniških dejanj. Z logističnimi regresijami smo poskušali ugotoviti, katere izmed spremenljivk o občutkih sramu in krivde vplivajo na določena prestopniška dejanja mladih.

Ugotovitve:

Med skupino srednješolcev, ki niso poročali o prestopniškem dejanju v preteklem letu, in skupino, ki je poročala o vsaj enem prestopniškem dejanju, so bile ugotovljene statistično značilne razlike v odgovorih na vprašanja glede občutkov sramu in krivde. Srednješolci, ki so storili vsaj eno prestopniško dejanje, so v povprečju poročali o manj izrazitih občutkih ob različnih prestopkih kot srednješolci, ki niso poročali o prestopniških dejanjih. Razlike v povprečjih odgovorov med skupinama so bile večje pri občutkih sramu kot pri občutkih krivde. S spremenljivkami, ki so merile občutke sramu in krivde, smo pojasnili največji delež variance pri prestopniškem dejanju tatvin v trgovinah.

Omejitve/uporabnost raziskave:

V raziskavi SPMAD je bilo število vprašanj, ki so podrobneje merili občutke sramu in krivde, omejeno. Za bolj temeljito analizo teh dveh občutkov bi bilo potrebno vsakemu prestopniškemu dejanju v vprašalniku dodati še vprašanje o občutku sramu in občutku krivde ob izvedbi tega dejanja.

1 Prispevek je nastal v okviru raziskave SPMAD (Study of Parental Monitoring and Adolescent Delinquency ali raziskava o spremljanju in nadzoru staršev ter mladoletnega prestopništva), ki poteka pod vodstvom P. O. Wikströma z Inštituta za kriminologijo pri Univerzi v Cambridgeu, Velika Britanija. Vodja slovenske študije je prof. dr. Gorazd Meško s Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek predstavlja analizo, ki v povezavi s samonaznanjenimi prestopniškimi dejanji v Sloveniji še ni bila opravljena.

UDK: 343.91-053.6

Ključne besede: mladoletniško prestopništvo, moralnost, sram, krivda

Young Peoples' Morality and Their Self-reported Delinquent Behaviour – SPMAD Study in Slovenia

Purpose:

The purpose of this paper is to compare the feeling of shame and guilt in hypothetical situations of secondary school students that have in the year 2011 participated in the SPMAD survey, depending on whether they have carried out delinquent act in the year 2010 or not.

Design/Methods/Approach:

The discriminant analysis was used to determine whether there are statistically relevant differences between non-delinquent group and the group of respondents who reported at least one delinquent act. With logistic regressions we tried to show which of the variables of feeling of shame and guilt are most related to specific delinquent acts.

Findings:

Between the two groups of secondary school students – the non-delinquent group and the group, which has reported at least one delinquent act, there were statistically relevant differences detected in the responses to questions about feelings of shame and guilt. Secondary school students that have committed at least one delinquent act have reported more subtle feeling of shame and guilt compared to non-delinquent secondary school students. The differences between the two groups were greater with feeling of shame than with the feeling of guilt. Variables that measured the feeling of shame and guilt explained the largest amount of variance in the delinquent act of shoplifting.

Research Limitations/Implications:

In the SPMAD study the number of questions which measured feelings of shame and guilt was severely limited. For a more thorough analysis of these feelings, each delinquent act in the questionnaire should be accompanied by questions about the feelings of shame and guilt, connected to this specific delinquent act.

Originality/Value:

The paper presents the analysis that hasn't been made yet in connection with self-reported delinquency acts in Slovenia.

UDC: 343.91-053.6

Keywords: juvenile delinquency, morality, shame, guilt

1 UVOD – TEORIJE MORALNEGA RAZVOJA POSAMEZNIKA

Kratek pregled o teorijah moralnega razvoja posameznika začnimo skozi prizmo psiholoških teorij. Freud (Langford, 1995: 13–24) je menil, da obstaja neskladje med potrebami družbe in potrebami posameznika; posameznik se razvija na moralnem področju, ko zmore potlačiti svoje sebične potrebe in jih nadomestiti z vrednotami pomembnih vršilcev socializacije, kot so na primer starši. Začetek razvoja moralnosti se prične v faličnem obdobju, od otrokovega tretjega do petega leta. Za to obdobje je značilen razvoj superega, ki služi kot moralni del osebnosti, za doseg tega pa se mora otrok poistovetiti z istospolnim staršem in ponotranjiti njegova moralna merila.

Erikson isto obdobje v otrokovem življenju (od treh do petih let) pojmuje kot obdobje iniciativnosti v nasprotju z občutki sramu. Predpostavlja, da otroci v želji po odobravanju staršev in strahu pred izgubo starševske ljubezni ponotranjijo moralna merila obeh staršev. Erikson poudarja pomen tako superega kot tudi ega; prvi določa ego merila obnašanja, slednji pa se mora s svojo močjo upreti željam (Langford, 1995: 24–30).

Kognitivno razvojni pristop k moralni vzgoji je na začetku dvajsetega stoletja prvi omenjal Dewey (Kohlberg, 1971); njegove stopnje je v tridesetih letih dvajsetega stoletja nadgradil Piaget, ki je menil, da je navezanost na ostale ključna za sprejemanje moralnih pravil. Sklepal je, da se posameznik uči preko svoje interakcije z okoljem; ob opazovanju otrok pri igri je ugotavljal njihovo upoštevanje pravil in na podlagi opazovanja sklenil, da je tudi moralnost razvojni proces (Piaget, 1965: 3–18). Poleg opazovanja otrokovega razumevanja pravil, ki se je skozi leta spreminjalo v bolj kompleksne oblike, je Piaget opravil intervjuje z otroci glede dejanj, kot so tatvina in laganje (Piaget, 1965: 116–120). Ugotovil je, da otroci začnejo s heteronomno stopnjo moralnega razmišljanja, za katero je značilno strogo upoštevanje pravil in dolžnosti kot tudi podrejenost avtoriteti; heteronomnost se pojavi po eni strani zaradi egocentričnosti otroka (Piaget, 1965: 26) – mladi otroci ne morejo simultano razmišljati o svojem pogledu na svet in hkrati upoštevati razmišljanja ostalih, kar vodi v preslikavo njihovih misli in želja na druge (Piaget, 1965: 399). Mlade otroke bolj skrbi izid dejanj kot namere, ki vodijo v dejanje. Drugi razlog za heteronomno stopnjo moralnega razmišljanja pri mladih otrocih je njihova odvisnost oziroma relativna nemoč v primerjavi z odraslimi (Piaget, 1965: 53). Skozi leta pa otroci ugotovijo, da ni mogoče v prav vseh situacijah upoštevati pravila, zato razvijejo bolj avtonomno stopnjo moralne presoje, ko posamezno pravilo kritično ocenijo in se naučijo ta pravila upoštevati glede na sodelovanje z ostalimi. Zgodi se premik iz egocentričnega razmišljanja k razmisleku o mnenju drugih in upoštevanju načela recipročnosti (Piaget, 1965: 184–194).

Kohlberg je nadalje razvil Piagetov razmislek o moralnem razvoju ter ga razširil na daljše časovno obdobje. Za vse tri omenjene avtorje kognitivnih teorij, tako Deweya, Piageta in Kohlberga je značilno, da so prepoznali stopnje v človekovem razvoju in dojemanju sebe in družbe; vsi trije so dojemali te stopnje kot privzemanje vlog kot tudi, da delovanje posameznika vodi k ravnovesju v interakciji med ljudmi; to ravnovesje je običajno razumljeno kot pravičnost (Kohlberg, 1971: 339–340). V doktorski nalogi je Kohlberg preučeval dečke starosti od deset do šestnajst let. Na

podlagi zgodb, v katerih je otrokom in mladostnikom predstavil moralne dileme in jih spraševal, kako bi dileme razrešili, je prepoznal šest stadijev moralnega razmišljanja, ki jih je združil v tri večje stopnje. Prvo stopnjo je poimenoval predmoralna ali predkonvencionalna stopnja, ki je značilna za predšolske otroke. Otroci v predmoralni stopnji upoštevajo socialna pravila zaradi koristi v obliki odobranja, pohval, nagrad; za to stopnjo je značilen egocentrizem in nezmožnost dojemanja perspektive drugih. Pri drugi, konvencionalni ali dogovorni stopnji, ki se pojavi ob otrokovem prehodu v šolo, se upošteva pragmatično vrednost določenega dejanja in recipročnost postane glavno vodilo. Povod za spoštovanje pravil na tej stopnji moralnega razvoja je priznanje pomembnih odraslih in socialne skupine. Tretje stopnje, poimenovane kot postkonvencionalni ali avtonomni stadij, pa po ugotovitvah Kohlberga ne dosežejo vsi posamezniki, temveč zgolj desetina odraslih. Ta stopnja pomeni zavračanje enostranskega upoštevanja pravil ali norm v vseh okoliščinah ter razvijanje svobodnega, kritičnega in odgovornega moralnega razsojanja, pri tem pa tudi spoštovanje pravic drugih posameznikov (Kohlberg, 1971: 342–344; Power, Higgins in Kohlberg, 1989: 8–9).

V zgodnjih sedemdesetih letih so longitudinalne raziskave, ki jih je opravila Kohlbergova raziskovalna skupina, opozorile na neskladja v stopnjah pri nekaterih posameznikih, kar so raziskovalci poizkušali premostiti s spremembami opisov določenih stopenj (Power, Higgins in Kohlberg, 1989). Nekateri znanstveniki so bili mnenja, da popravki opisov stopenj niso zadosti, temveč je potrebno prilagoditi temeljna izhodišča teorije. Turiel (1983) je razvil teorijo socialnih domen. Menil je, da je potrebno dodatno opredeliti, kako posamezniki skozi življenje razlikujejo med moralnimi koncepti (poštenost, enakopravnost, pravica), med družbenimi koncepti (pravila, delovanje skupine, tradicije) ter psihološkimi koncepti (osebne pravice). Analize teorije socialnih domen so v štiridesetih letih pokazale, da otroci in adolescenti razlikujejo med moralnimi ter socialno konvencionalnimi pravili na podlagi odzivov staršev, učiteljev in vrstnikov (Smetana, 1999) kot tudi, da v kompleksnih situacijah upoštevajo več kot eno socialno domeno.

Pomemben aspekt človekovega moralnega razvoja, na katerega so opozarjali kritiki kognitivnih teorij, so tudi razlike v vzgoji med spoloma, ki vodijo v različne odzive pri dečkih in deklicah. Gilligan (Zastrow in Kirst-Ashman, 2004: 262) je svojo teorijo moralnega razvoja pri ženskah utemeljila na predpostavki, da se ženske bolj osredotočajo na nego ter manj na pravičnost, kar velikokrat vodi v njihovo žrtvovanje svoje dobrobiti za koristi drugih. Na prvi stopnji so posameznice usmerjene zgolj na svoje preživetje (in v tem podobne moškim); njihovi interesi prevladajo pred interesi ostalih. Nato se zgodi prehod v drugo stopnjo, kjer postanejo pomembni ostali; posameznica jih začne vključevati v svojo moralno presojo. V drugi stopnji moralno obnašanje pomeni postavljanje potreb drugih pred svoje lastne potrebe. Ta stopnja velikokrat predstavlja konflikt za žensko, saj je ta postavljena pred prevzemanje odgovornosti za svoja dejanja in hkrati občuti pritiske od drugih. V drugem prehodu začnejo ženske analizirati situacije bolj subjektivno in se ne zanašajo na mnenja drugih. Pri presoji uporabljajo tako razmislek o potrebah bližnjih kot tudi o lastnih potrebah. V tretji stopnji posameznica razmišlja o posledicah svojih dejanj; ne skrbi je več toliko, kaj si mislijo ostali, temveč sprejme lastno odgovornost za dejanja (Zastrow in Kirst-Ashman, 2004: 263). Da deklice tudi

pri starosti enajstih let moralno presoja na drugačen način kot dečki, so ugotovile mnoge raziskave; deklice pri določenih moralnih zgodbah bolj skrbi izguba prijateljstva ali povzročanje čustvenega trpljenja, medtem ko dečke bolj zanimajo zgodbe, ki se tičejo dilem, s katerimi so se že srečali in obravnavajo problematiko, kot je izogibanje težavam (Zastrow in Kirst-Ashman, 2004: 263). Teorija moralnega razvoja pri ženskah je bila deležna dveh obširnejših kritik, in sicer, da stopnje v ženskem moralnem razvoju niso opredeljene kronološko oziroma da ni moč napovedovati, kdaj bo posameznica prešla iz ene stopnje na drugo ter da teorija ne upošteva kulturnega konteksta, saj je v določenih kulturah usmeritev žensk v negovanje in skrb za druge bolj poudarjena kot v drugih.

2 O MORALNIH ČUSTVIH

Moralo bi lahko opredelili kot zbir principov in idealov, ki opredeljujejo naše odnose z ostalimi. Te opredelitve se tičejo predvsem zaželenega in nezaželenega/prepovedanega vedenja. Moralni občutki nas vodijo pri odločanju glede našega vedenja, zato so močno povezani z moralnim obnašanjem (Tangney, Stuewig, Mashek in Hastings, 2011: 710).

Večina psihologov, ki se ukvarja z vprašanjem morale in prestopkov, ločuje med občutkoma krivde in sramu; občutek krivde je prisoten takrat, ko se ocenjuje predvsem obnašanje – “kako sem lahko jaz storil *ta prestopok*”, medtem ko je občutek sramu prisoten pri ocenjevanju osebe, ki je prestopok storila – “kako sem lahko *jaz* storil *ta prestopok*” (Tangney et al., 2011: 711). Če obrnemo definicijo: občutek sramu je povezan s posameznikovim strahom pred tem, da ostali opazijo in ocenjujejo njegovo napako (Wikan, 1984: 636), občutek krivde pa s posameznikovim strahom, da z dejanjem ne zadosti lastnim moralnim merilom (Kitayama, Markus in Matsumoto, 1995: 440). Pri tem velja opozoriti na dvoje; prvič, da se pri ocenjevanju osebe (v situacijah sramu) ocenjuje trajno lastnost, kar ima bolj daljnosežne posledice za posameznika kot ocenjevanje dejanja (se pravi, v situacijah, kjer posamezniki občutijo krivdo) ter drugič, da je dojemanje teh občutkov odvisno tudi od kulturnega konteksta, na kar opozarjata Wong in Tsai (2007: 212), kar je zelo očitno pri primerjavi zahodnjaške, na posameznika osredotočene kulture z azijsko (kitajsko, japonsko, korejsko ...), ki veliko bolj poudarja kolektivnost, medsebojno odvisnost – tudi pri prestopkih in njihovih posledicah.

Nekateri raziskovalci so opazili tudi podobnosti med občutkoma sramu in krivde: Shaver, Schwartz, Kirson in O'Connor (1987: 1081) so združili občutek sramu in krivde kot tudi obžalovanja pod skupno splošno oznako občutka žalosti. Pri tem seveda moramo opozoriti, da so avtorji primerjali kar 135 čustev, zato se ne gre čuditi, da so opazili podobnost med občutkom sramu in krivde.

Občutki krivde so bili v raziskavah (Lutwak in Ferrari, 1996; Svensson, 2004; Tangney, 1996) povezani z boljšim izidom, saj se pri osredotočanju na neprimerno obnašanje ne ustvarja sodb glede posameznika, ki je dejanje storil, zato te osebe ohranijo občutek identitete. Naloga osebe, ki ji je bila dokazana krivda, je, da popravi obnašanje in/ali posledice obnašanja, ta naloga pa je bolj obvladljiva kot

pri občutku sramu. Ko ljudje čutijo občutek sramu glede določenega prestopka, se spremeni tudi njihovo dožemanje samega sebe – počutijo se male, nepomembne, ob tem pa tudi poskušajo oceniti, kako jih zaradi prestopka dojema okolica (Tangney et al., 2011: 711).

Razlika med pojmom krivde in sramu se odraža tudi v delovanju na podlagi teh dveh občutkov²; študije kažejo, da služita občutka sramu in krivde kot spodbujevalca za različno vedenje (Lutwak in Ferrari, 1996; Tangney, 1996). Občutek krivde spodbuja aktivnost, ki povrne stanje, kakršno je bilo pred prestopkom; "krivda vodi k izpovedi, kesarju, spravi in reparaciji" (Erzar in Torkar, 2007: 90). Sram spodbuja zanižanje krivde, skrivanje ali beg (Stuewig, Tangney, Heigel, Harty in McCloskey, 2010). Boljše dožemanje krivde je bilo v raziskavah pozitivno povezano z empatijo, medtem ko je bilo dožemanje sramu nepovezano (Stuewig et al., 2010: 10). Nagnjenost k občutku krivde je pomenilo tudi boljše upravljanje z jezo; posamezniki, ki so bolj občutili krivdo, so problem reševali s pogovori ali s takojšnjim ukrepanjem, ne pa z nasiljem (Stuewig et al., 2010: 10). Posamezniki, ki so bili bolj nagnjeni k občutku sramu, so večkrat poročali o sovražnosti, zvrčanju krivde na druge. Da bi pobegnili bolečim občutkom sramote, so obrambno odvrnili očitke krivde in jeze na druge osebe (Tangney et al., 2011: 714).

Instrument TOSCA-3, ki sta ga razvila Tangney in Dearing, sta v slovenskem prostoru uporabila Erzar in Torkar (2007); vsebuje 16 različnih situacij, anketiranec izbira med petimi možnimi reakcijami, ki predstavljajo pet faktorjev – sram, krivdo, eksternalizacijo, odcepitev, alfa ponos in beta ponos (Erzar in Torkar, 2007: 98). Rezultati so pokazali, da sta bila na ta način merjena občutka sramu in krivde izrazito ločena (Erzar in Torkar, 2007: 100).

Avtor situacijskoakcijske teorije, Per-Olof Wikström, ki je tudi vodja raziskave PADS+, operacionalizira pojem sramu kot »ko se oseba počuti slabo v odnosu do drugih« in pojem krivde »ko se oseba počuti slabo v odnosu do sebe« (Wikström, Oberwittler, Treiber in Hardie, 2012: 14).

3 MORALNOST V SITUACIJSKOAKCIJSKI TEORIJ

Wikström (2006; 2010) v situacijskoakcijski teoriji predpostavlja, da sta prav občutek sramu in krivde osnovni dimenziji tako imenovanega »moralnega filtra« – se pravi, da so priložnosti za prestopništvo ocenjene preko posameznikovih moralnih vrednot in čustev.

Preden pridemo do koncepta moralnega filtra, opredelimo nekaj najbolj pomembnih konceptov situacijskoakcijske teorije. Začnimo pri *moralnem delovanju*; ko pojasnjujemo prestopniška dejanja, je najpomembnejše dejstvo to, da obravnavamo moralno delovanje – delovanje, ki ga usmerjajo pravila o tem, kaj je prav ali narobe v določenih okoliščinah. Dejanja prestopništva od ostalih moralnih delovanj ne ločujejo neki osnovni procesi, ki pripravijo ljudi, da sodelujejo v prestopništvu, temveč moralna pravila, ki so pomembna zgolj za to delovanje.

2 Poudariti moramo, da je od posameznikovega osebnostnega razvoja, od kulturnega konteksta, od religije itd. odvisno, kako močno – če sploh – bo posameznik občutil sram ob določenem dejanju.

Moralna pravila v določenih okoliščinah omogočajo dojemanje prestopniškega dejanja kot možnosti za delovanje v določenih okoliščinah (Wikström, 2006).

Ker obstaja več oblik prestopniškega vedenja, obstajajo tudi precejšnje razlike v moralnih pravilih, ki urejajo različne vrste prestopniškega vedenja v različnih okoljih. Posebej pomembna oblika moralnih predpisov, ki urejajo prestopniško vedenje, so zakoni, saj so pravila ravnanja, ki povedo ljudem, kaj smejo storiti in česar ne smejo. Moralna pravila pojasnjujejo ljudem, katera delovanja so pravilna ali napačna v določenih okoliščinah, toda ljudje jim ne sledijo vedno; tu pa pride v poštev nadzor, ki predstavlja dodatno vzročno moč, ko se ljudje odločajo o tem, ali naj sledijo moralnim pravilom. Nadzor so procesi, ki podpirajo spoštovanje moralnih pravil. Učinkovit nadzor pomeni tako uveljavljanje, ki pripravi ljudi, da delujejo v skladu z moralnimi pravili, ki so jih načrtovali kršiti (Wikström, 2006).

Obstajata dve glavni vrsti uveljavljanja moralnega pravila: tista vrsta, ki izvira iz notranjosti osebe (samonadzor), in tista, ki izvira izven osebe (zastraševanje). *Samonadzor* bi lahko opredelili kot »preprečitev dojemanja alternativ delovanja ali prekinitev poteka delovanja, ki je v nasprotju z moralnostjo osebe«; drugače rečeno, samonadzor se sproži ob zaznanem neskladju med motivacijo za ukrepanje neke osebe, in njeno moralnostjo. Zmožnost samonadzora bo odvisna od dejavnikov, kot so sposobnost za obdelavo podatkov ali potlačitve čustev, pa tudi trenutnih vplivov, kot so stopnja stresa ali omamljenosti (Wikström in Treiber, 2007).

Zastraševanje je glavni vzročni mehanizem, prek katerega vpliva formalen in neformalen družbeni nadzor (zunanje posredovanje) na moralno delovanje; pojem lahko opredelimo kot »občutek skrbi ali strahu pred posledicami, ko razmišljamo o prekršitvi moralnega pravila ali storitvi kriminalnega dejanja«. Nadzor je pomemben zgolj v primeru, ko obstaja neskladje ali konflikt glede uporabe moralnih pravil.

Na to, ali določena motivacija vodi do prestopniškega dejanja ali ne, bistveno vpliva preplet med moralnostjo osebe in moralnimi predpisi okoliščin, kar deluje kot *moralni filter* za vrste dejavnosti, ki jih oseba motri, in ko je pomembno (tj., ko oseba presoja o uporabi moralnega pravila pri izbiri dejavnosti), vpliva na moč nadzora v določeni okoliščini. Motivacija je torej nujen, toda ne samozadosten dejavnik v obrazložitvi moralnega delovanja (Wikström, 2006).

Ponotranjenje moralnih pravil služi kot dodaten vir možnega kaznovanja kot grožnja občutkov sramu in krivde ob dejanjih, ki se zdijo posamezniku moralno sporna. Ko posameznik razmišlja o temu, ali bo prestopniško dejanje izvršil, razmišlja tudi o tem, ali bo ob izvršitvi dejanja občutil sramoto in pri tem upošteva tudi učinek, ki ga bi tako dejanje imelo na njegovo samopodobo. Bolj, ko bo posameznik ocenjeval neko dejanje kot dejanje, zaradi katerega bo občutil sramoto, manj je verjetno, da bo dejanje izvedel (Grasmick in Bursik, 1990: 840). Ravno ponotranjenje moralnih pravil, ki naj bi se odvijalo v primarni socializaciji znotraj družine, ter posledično različno močni občutki sramu med spoloma lahko morda pojasnijo, zakaj še vedno prihaja do razlik v številčnosti prestopniških dejanj dečkov in deklic, na kar opozarja Svensson (2004: 479).

Raziskava SPAN (Svensson, Weerman, Pauwels, Bruinsma in Bernasco, 2013: 32), ki so jo v šolskem letu 2010/2011 izvedli na Nizozemskem, temelji na raziskavi PADS+ (Wikström et al., 2012), longitudinalni raziskavi, ki jo je med leti 2002 in

2012 izvajala skupina raziskovalcev pod vodstvom Per-Olofa Wikströma (raziskava PADS+ je osnova tudi za raziskavo SPMAD). Raziskovalci so med drugim merili tudi občutke sramu in krivde pri neprestopnikih in prestopnikih (Svensson et al., 2013) in ugotovili, da sta oba koncepta vplivala na prestopništvo. Mladi, ki so poročali o prestopniških dejanjih, so izražali nižjo stopnjo občutkov sramu in krivde (Svensson et al., 2013: 32).

Na osnovi zapisanega predvidevamo, da se bodo močnejši občutki krivde in sramu odražali na zmanjšanem obsegu prestopništva v srednješolski populaciji oziroma da bo prihajalo do razlik v odgovorih na vprašanja o občutku sramu in krivde med skupinama mladih, ki so poročali o vsaj enem prestopku v preteklem letu ter skupino mladih, ki o prestopkih niso poročali.

4 METODE

4.1 Vzorec

Raziskavo SPMAD smo izvedli v letu 2011. Opravili smo anketiranje na vzorcu 818 učencev v osnovnih in srednjih šolah v Ljubljani. V vzorec je bilo zajetih 409 učencev šestega razreda osnovne šole in 409 dijakov drugih letnikov srednjih šol v Ljubljani. Sodelovalo je trinajst ljubljanskih osnovnih in devet srednjih šol. Anketiranje je potekalo v aprilu in maju 2011.

Vzorec 409 srednješolcev predstavlja 2 % celotne slovenske populacije dijakov drugih letnikov srednješolskih programov (v Sloveniji je v letu 2010 novo šolsko leto začelo 20.220 dijakov drugega letnika). Podatki za ljubljansko občino niso na voljo. V Sloveniji se izobražuje 95 % mladostnikov, starih od 15 do 19 let.

V srednješolski vzorec je bilo zajetih 200 srednješolcev (48,9 %) in 209 srednješolk (51,1 %). Povprečna starost srednješolcev obeh spolov je bila šestnajst let.

Anketiranje je potekalo v šolah med rednim poukom. Razred sodelujočih smo razdelili na več manjših skupin (odvisno od številčnosti razreda), ker smo tako lahko zagotovili disciplino, hkrati pa smo sodelujoče lahko presedli tako, da ni bilo mogoče prebrati odgovorov ostalih. Vsak sodelujoči je dobil unikatno kodo, s katero smo povezali njihove intervjuje in ankete. Z uporabo manjših skupin in kod, kot tudi z odslovitvijo učiteljev iz razreda, smo zagotovili anonimnost anketirancev.

4.2 Opis vprašalnika

Vprašalnik za srednješolce predstavlja eno različico vprašalnikov longitudinalne raziskave PADS+. Za preverjanje istovetnosti smo vprašalnik iz slovenščine prevedli nazaj v angleščino in predhodno pilotsko preizkusili pri skupini mladih, starih od 12 do 16 let. Z njimi smo v stik prišli preko mladinskega centra, v katerega so zahajali. Poizkušali smo ustvariti pogoje v učilnici z ureditvijo prostora v mladinskem centru. Udeležencem ($n = 31$) smo razdelili vprašalnike in kode ter jim dali na voljo 45 minut časa.

S šolami v Ljubljani smo navezali stik glede na njihove programe, saj smo želeli vključiti tako poklicne srednje šole, gimnazije kot tudi šole, ki imajo mešane poklicne in gimnazijske programe. Večina šol je sodelovala z vsemi paralelkami drugega letnika.

Ob izpolnjevanju vprašalnikov je bil vedno navzoč raziskovalec s pomočniki. Šole smo prosili, da so nam omogočile izpolnjevanje brez prisotnosti učiteljev, saj smo želeli spodbuditi občutek anonimnosti sodelujočih. Anketiranje je potekalo med poukom; večinoma so nam za ta namen razredniki odstopili razredne ure. Ob pričetku izpolnjevanja je bilo anketirancem na kratko razloženo, v kakšen namen se zbirajo podatki kot tudi čas izpolnjevanja in način popravljanja odgovorov.

Spremenljivke, ki so merile občutke krivde in sramu, so: »Če bi te zalotili, da kradeš v trgovini, in bi tvoj najboljši prijatelj/najboljša prijateljica to izvedel/izvedela, bi te bilo sram?«; »Če bi te zalotili, da kradeš v trgovini, in bi tvoji učitelji to izvedeli, bi te bilo sram?«; »Če bi te zalotili, da vlamljaš v avto, in bi tvoj najboljši prijatelj/najboljša prijateljica to izvedel/izvedela, bi te bilo sram?«; »Če bi te zalotili, da vlamljaš v avto, in bi tvoji učitelji to izvedeli, bi te bilo sram?«; »Bi se počutil krivega, če bi naredil nekaj, kar so ti tvoji starši (krušni starši) popolnoma prepovedali?«; »Bi se počutil krivega, če bi te zalotili, da goljufaš med kontrolno nalogo?«; »Bi se počutil krivega, če bi drugega učenca privedel do joka z norčevanjem iz njega/nje?«; »Bi se počutil krivega, če bi nekaj ukradel v trgovini?«; »Bi se počutil krivega, če bi udaril učenca/učenko, ki je izrekel/izrekla nekaj grdega o tebi?«. Zaradi nenormalne porazdelitve smo izločili tri spremenljivke, in sicer: »Če bi te zalotili, da kradeš v trgovini, in bi tvoja starša to izvedela, bi te bilo sram?«; »Če bi te zalotili, da vlamljaš v avto, in bi tvoja starša to izvedela, bi te bilo sram?« ter »Bi se počutil krivega, če bi vlomil v avto in nekaj ukradel?«³. Možne vrednosti odgovorov so bile za oba niza vprašanj 1 = »ne, sploh ne«; 2 = »da, malo« ter 3 = »da, zelo«. Za vseh devet spremenljivk občutkov krivde in sramu je znašal Cronbachov alfa $\alpha = 0,844$, kar kaže na visoko zanesljivost vprašalnika⁴.

4.3 Analize

Opravili smo faktorsko analizo (metoda glavnih osi s poševno rotacijo oblimin), da potrdimo ločenost konceptov sramu in krivde.

Skupino mladih, ki niso poročali o prestopniških dejanjih, in mladih, ki so v preteklem letu poročali o vsaj enem izvršenem prestopniškem dejanju, smo med sabo primerjali glede na povprečja odgovorov glede občutkov sramu in krivde pri posameznikih znotraj skupine z diskriminantno analizo.

3 Zaradi hipotetične narave spremenljivk je mogoče, da so vprašanja delovala sugestivno na mladostnike, četudi moramo pri tem opomniti, da so bili anketiranci že srednješolci, v povprečju stari 16 let. Veliko truda je bilo vložene v to, da se je pri anketirancih vzbudil občutek anonimnosti, da bi čimbolj zmanjšali socialno zaželeno odgovore.

4 Če Cronbachov α zavzame vrednosti nad 0,8 pravimo, da je to znak visoke zanesljivosti vprašalnika (Šifrer in Bren, 2011: 34–37). Vrednosti Cronbachovega alfa so znašale nad 0,8 tudi pri ostalih dveh daljših nizih vprašanj o osebnostnih lastnostih (16 spremenljivk) in o tem, kako narobe je storiti določen prestop (16 spremenljivk), kar kaže na zanesljivost vprašalnika.

Opravili smo tudi osem ločenih logističnih regresij; štiri, ki so za napovedne spremenljivke jemale občutke sramu (odvisne spremenljivke posamičnih logističnih regresij so bile: tatvine v trgovini, kraja stvari drugim osebam, uničevanje tuje lastnine, pretepanje drugih) ter štiri, ki so za napovedne spremenljivke jemale občutke krivde (odvisne spremenljivke so bile enake).

5 REZULTATI

V nadaljevanju predstavljamo rezultate primerjav med skupino srednješolcev, ki ni poročala o prestopniških dejanjih v letu 2010 ($n = 319$), in skupino, ki je poročala o vsaj enem primeru prestopniškega dejanja ($n = 90$).

Da bi preverili, ali sta dimenziji občutka sramu in občutka krivde v resnici ločeni, smo opravili faktorsko analizo (izbrana je bila metoda glavnih komponent) devetih spremenljivk občutkov krivde in sramu. Kaiser-Meyer-Olkinova mera primernosti vzorca ali KMO je znašala 0,819, kar pomeni, da je ustreznost vzorca za faktorsko analizo optimalna⁵. Ekstrahirane komunalitete spremenljivk so bile večje od 0,3, kar pomeni, da so vse spremenljivke merile pojav. Dobili smo dva faktorja, ki sta pojasnjevala 60,4 % variance. Rotirana faktorska matrika je pokazala, da so v prvi faktor sodile vse spremenljivke občutka sramu ter spremenljivka občutka krivde zaradi tatvine v trgovini, v drugi faktor pa so sodile preostale spremenljivke občutka krivde (nasilje nad sošolcem, norčevanje iz sošolca, goljufanje med kontrolno nalogo, početje stvari, ki jih starši prepovedujejo).

5.1 Diskriminantna analiza – spremenljivke sramu in krivde

Diskriminantna analiza s spremenljivkami, ki so merile občutek sramu, je pokazala na statistično značilne razlike v odgovorih skupin srednješolcev, ki so poročali o prestopniškem dejanju, in tistih, ki niso poročali o prestopniškem dejanju (tabela 1). Povprečja odgovorov so se v povprečju razlikovala za 0,5 ocene (vrednosti 1 = »ne, sploh ne«; 2 = »da, malo«; 3 = »da, zelo«); neprestopniška skupina je imela višje vrednosti. Anketiranci so menili, da bi jih bilo najbolj sram, če bi jih zalotili, da vlamljajo v avto in bi njihovi učitelji to izvedeli (povprečje pri neprestopnikih 2,77, pri prestopnikih 2,38), najmanj pa bi jih bilo sram, če bi jih zalotili, da kradejo v trgovini, in bi njihov najboljši prijatelj/ prijateljica izvedel/ izvedela za to (povprečje pri neprestopnikih 2,56, pri prestopnikih 1,98).

5 Kaiser-Meyer-Olkinova mera primernosti vzorca (KMO) pokaže, ali so podatki ustrezni za izvedbo faktorske analize – višja kot je, bolje je – optimalno je, da znaša KMO nad 0,8 (Šifer in Bren, 2011: 52–56).

	Povprečje odgovorov nedelinkventna skupina/ delinkventna skupina	Standardni odklon nedelinkventna skupina/ delinkventna skupina	Vrednost Wilksove lambde pri posamičnem vprašanju
Če bi te zalotili, da kradeš v trgovini, in bi tvoj najboljši prijatelj/najboljša prijateljica to izvedel/izvedela, bi te bilo sram?	2,56/1,98	0,631/0,762	0,882**
Če bi te zalotili, da kradeš v trgovini, in bi tvoji učiteljji to izvedeli, bi te bilo sram?	2,76/2,26	0,518/0,801	0,887**
Če bi te zalotili, da vlamljaš v avto, in bi tvoj najboljši prijatelj/najboljša prijateljica to izvedel/izvedela, bi te bilo sram?	2,62/2,09	0,606/0,802	0,897**
Če bi te zalotili, da vlamljaš v avto, in bi tvoji učiteljji to izvedeli, bi te bilo sram?	2,77/2,38	0,502/0,773	0,925**

Tabela 1:
Diskriminantna
analiza
občutkov sramu
– povprečja
odgovorov,
standardni
odkloni in
vrednost
Wilksove
lambde

** $p < 0,01$

Druga diskriminantna analiza je primerjala odgovore na pet spremenljivk o občutku krivde in jih primerjala glede na sodelovanje v prestopniških dejanjih. Razlike so bile tudi pri teh odgovorih statistično značilne (tabela 2). Povprečja odgovorov so se v tem sklopu manj razlikovala, v povprečju okoli 0,3 ocene (vrednosti 1 = »ne, sploh ne«; 2 = »da, malo«; 3 = »da, zelo«). Anketiranci so menili, da bi najbolj občutili krivdo, če bi ukradli nekaj v trgovini (povprečje pri neprestopnikih 2,71, pri prestopnikih 2,19), najmanj pa, če bi jih zalotili, da goljufajo med kontrolno nalogo v šoli (povprečje pri neprestopnikih 1,64, pri prestopnikih 1,36).

Tabela 2:
Diskriminantna
analiza
občutkov
krivde –
povprečja
odgovorov,
standardni
odkloni in
vrednost
Wilksove
lambde

	Povprečje odgovorov nedelinkventna skupina/ delinkventna skupina	Standardni odklon nedelinkventna skupina/ delinkventna skupina	Vrednost Wilksove lambde pri posamičnem vprašanju
Bi se počutil krivega, če bi naredil nekaj, kar so ti tvoji starši (krušni starši) popolnoma prepovedali?	2,39/2,10	0,603/0,619	0,963**
Bi se počutil krivega, če bi te zalotili, da goljufaš med kontrolno nalogo?	1,64/1,36	0,666/0,587	0,967**
Bi se počutil krivega, če bi drugega učenca privedel do joka z norčevanjem iz njega/nje?	2,55/2,30	0,590/0,726	0,972**
Bi se počutil krivega, če bi nekaj ukradel v trgovini?	2,71/2,19	0,555/0,806	0,891**
Bi se počutil krivega, če bi udaril učenca/učenko, ki je izrekel/izrekla nekaj grdega o tebi?	2,14/1,84	0,727/0,686	0,972**

** $p < 0,01$

Tabela 3:
Vrednosti
hi-kvadrata,
skupnega
koeficienta
Wilksove
lambde in
kanonične
korelacije
za obe
diskriminantni
analizi⁶

	Hi-kvadrat	Koeficient Wilksove lambde	Koeficient kanonične korelacije
Občutki sramu	63,520**	0,855**	0,381
Občutki krivde	54,282**	0,874**	0,354

** $p < 0,01$

5.2 Logistične regresije spremenljivk občutka sramu ter prestopniških dejanj

Z logističnimi regresijami smo želeli preveriti, ali spremenljivke občutka sramu in krivde napovedo prestopništvo anketirancev in v kakšnem obsegu jih za napoved prestopništva lahko uporabimo. Uporabili smo različne odvisne spremenljivke, ki so merile, ali je anketiranec v preteklem letu (letu 2010) storil določeno dejanje (merjene dihotomno z odgovori da ali ne).

6 Za vrednost hi-kvadrata je bistveno, da je vrednost signifikance nižja od 0,05 kar kaže na to, da je Wilksova lambda značilna in da je model statistično značilen. Koeficient kanonične korelacije kaže, kakšna je moč povezave med diskriminantno funkcijo in skupinama; primerno je, da je vrednost tega koeficienta nad 0,3 (Šifrer in Bren, 2011: 66–70).

Pri prvi logistični analizi smo za odvisno spremenljivko izbrali tatvine v trgovini, štiri napovedne spremenljivke pa merijo občutke občutka sramu. Delež pravilno napovedanih prestopnikov znaša 91,4 %. Spremenljivke občutka sramu pojasnijo od 9,9 do 22,5 % tatvin v trgovini⁷. Napovedni spremenljivki sta: »Če bi te zalotili, da kradeš v trgovini, in bi tvoj najboljši prijatelj/najboljša prijateljica to izvedel/izvedela, bi te bilo sram?« ($B = 0,446$) ter »Če bi te zalotili, da kradeš v trgovini, in bi tvoji učitelji to izvedeli, bi te bilo sram?« ($B = 0,300$).

Pri drugi logistični regresiji smo za odvisno spremenljivko uporabljali tatvino stvari/denarja drugim osebam, napovedne spremenljivke so bile spremenljivke, ki so merile občutek sramu. Spremenljivke občutka sramu pravilno napovedo 97,3 % prestopnikov in pojasnijo do 17,3 % variance odvisne spremenljivke kraje drugim osebam. Nobena izmed napovednih spremenljivk nima neposrednega statistično značilnega vpliva na odvisno spremenljivko.

Odvisna spremenljivka, ki smo jo uporabili pri tretji logistični regresiji, je uničevanje tuje lastnine, napovedne spremenljivke so bile ponovno štiri spremenljivke občutka sramu. S spremenljivkami občutka sramu lahko pravilno napovemo 90,5 % mladih, ki so ali niso uničevali tujo lastnino, pojasnijo pa le majhen delež variance, in sicer do 8,7 % variance odvisne spremenljivke uničevanja tuje lastnine. Nobena izmed napovednih spremenljivk nima neposrednega statistično značilnega vpliva na odvisno spremenljivko.

Četrta in zadnja logistična regresija z napovednimi spremenljivkami občutka sramu je bila opravljena z odvisno spremenljivko pretepanjem drugih. Preko odgovorov na spremenljivke občutka sramu lahko pravilno napovemo 93,2 % mladih, ki so ali niso pretepali druge. Te spremenljivke pojasnijo do 11,3 % variance odvisne spremenljivke pretepanja. Nobena izmed napovednih spremenljivk nima neposrednega statistično značilnega vpliva na odvisno spremenljivko.

Vrednosti skupnega hi-kvadrat testa (tabela 4) ter Hosmer-Lemeshow testa (tabela 5) kažejo, da so vsi štirje modeli logističnih regresij napovednih spremenljivk občutka sramu statistično značilni in primerni⁸.

Odvisne spremenljivke	Hi-kvadrat
Tatvine v trgovini	42,847**
Kraja denarja/stvari drugim osebam	15,780**
Uničevanje tuje lastnine	16,902**
Pretepanje drugih	18,499**

** $p < 0,01$

Tabela 4:
Vrednosti
skupnega hi-
kvadrat testa
– logistične
regresije z
napovednimi
spremenljiv-
kami občutka
sramu

7 Preko vrednosti Cox & Snell R Square in Nagelkerke R Square smo napovedovali delež variance, ki smo jo pojasnili pri logistični regresiji. Vpliv na različne odvisne spremenljivke smo merili preko ocene regresijskih koeficientov in njihove statistične značilnosti; izbrali smo spremenljivke, katerih signifikanca v tej analizi je bila manjša od 0,05 (Šifr in Bren, 2011: 96–98).

8 Vrednost signifikance Hosmer-Lemeshow testa mora biti večja od 0,05, da potrdimo primernost modela (Šifr in Bren, 2011: 96–98).

Tabela 5:
Vrednosti
signifikance
Hosmer-
Lemeshow testa
– logistične
regresije z
napovednimi
spremenljiv-
kami občutka
sramu

Odvisne spremenljivke	Vrednost signifikance Hosmer-Lemeshow testa
Tatvine v trgovini	0,452
Kraja denarja/stvari drugim osebam	0,840
Uničevanje tuje lastnine	0,328
Pretepanje drugih	0,724

5.3 Logistične regresije spremenljivk občutka krivde ter prestopniških dejanj

Ponovno smo za odvisno spremenljivko uporabili tatvine v trgovini, tokrat pa smo za napovedne spremenljivke uporabili pet spremenljivk, ki so merile občutek krivde. Napovedne spremenljivke nam omogočajo pravilno napovedati tatvine v trgovini v 91,9 % primerov. Spremenljivke občutka krivde so pojasnile do 25,1 % primerov poročenih tatvin v trgovini. Napovedna spremenljivka je bila: »Bi se počutil krivega, če bi nekaj ukradel v trgovini?« ($B = 0,194$).

Pri drugi logistični regresiji smo za odvisno spremenljivko uporabili tatvino stvari/denarja od drugih oseb. Preko napovednih spremenljivk občutka krivde lahko pravilno napovemo 97,3 % mladih, ki so ali niso izvedli tatvine stvari/denar od drugih. Te spremenljivke so nam pojasnile do 18,2 % variance odvisne spremenljivke. Napovedna spremenljivka je bila ponovno: »Bi se počutil krivega, če bi nekaj ukradel v trgovini?« ($B = 0,292$).

Odvisna spremenljivka, ki smo jo uporabili za tretjo logistično regresijo, je bila uničevanje tuje lastnine. Preko napovednih spremenljivk občutka krivde lahko pravilno napovemo 90,5 % prestopnikov in pojasnimo do 15,1 % variance odvisne spremenljivke uničevanja tuje lastnine. Napovedni spremenljivki, ki sta imeli neposreden vpliv na odvisno spremenljivko, sta bili: »Bi se počutil krivega, če bi naredil nekaj, kar so ti tvoji starši (krušni starši) popolnoma prepovedali?« ($B = 0,421$) ter »Bi se počutil krivega, če bi te zalotili, da goljufaš med kontrolno nalogo?« ($B = 0,467$).

Pri četrti in zadnji logistični regresiji smo za odvisno spremenljivko uporabili pretepanje drugih. Napovedne spremenljivke občutka sramu so pravilno napovedale 93,2 % mladih, ki so ali niso pretepali druge, pojasnile pa so do 15,1 % variance odvisne spremenljivke pretepanja drugih. Napovedni spremenljivki sta bili: »Bi se počutil krivega, če bi naredil nekaj, kar so ti tvoji starši (krušni starši) popolnoma prepovedali?« ($B = 0,410$) ter »Bi se počutil krivega, če bi nekaj ukradel v trgovini?« ($B = 0,529$).

Vrednosti skupnega hi-kvadrat testa (tabela 6) in Hosmer-Lemeshow testa (tabela 7) kažejo, da so vsi štirje modeli logističnih regresij napovednih spremenljivk občutka krivde statistično značilni in primerni.

Odvisne spremenljivke	Hi-kvadrat
Tatvine v trgovini	48,258**
Tatvina denarja/stvari drugim osebam	16,615**
Uničevanje tuje lastnine	29,942**
Pretepanje drugih	24,983**

** $p < 0,01$

Tabela 6:
Vrednosti
skupnega hi-
kvadrat testa
– logistične
regresije z
napovednimi
spremenljiv-
kami občutka
krivde

Odvisne spremenljivke	Vrednost signifikance Hosmer-Lemeshow testa
Tatvine v trgovini	0,996
Kraja denarja/stvari drugim osebam	0,746
Uničevanje tuje lastnine	0,572
Pretepanje drugih	0,572

Tabela 7:
Vrednosti
signifikance
Hosmer-
Lemeshow testa
– logistične
regresije z
napovednimi
spremenljiv-
kami občutka
sramu

6 RAZPRAVA

Prispevek je uvodni pregled literature in empirično testiranje pomembnega vprašanja s področja mladostniškega prestopništva kot tudi prestopništva na splošno; *kakšen je vpliv mladostnikove moralnosti na izvrševanje prestopniških dejanj?* V prispevku smo moralnost opredelili z dvema najbolj značilnima občutkoma, ki jih z moralnostjo povezujemo – občutkoma krivde in sramu.

Sodelujoče srednješolce – če upoštevamo v uvodu omenjena avtorja Piageta in Kohlberga – bi lahko glede na njihovo starost že opredelili kot posameznike, ki so dosegli avtonomno stopnjo moralne presoje (posamezno pravilo kritično ocenijo, pravila upoštevajo glede na ostale posameznike okoli njih) po Piagetu oziroma kot posameznike, ki so dosegli konvencionalni ali dogovorni stadij po Kohlbergu (posameznik upošteva pragmatično vrednost določenega dejanja).

Wikström (2010) tako v svojih delih s področja situacijskoakcijske teorije govori o »moralnem filtru«, skozi katerega posameznik tehta določena dejanja, predno jih izvrši. V primeru, da si človek predstavlja, da bo ob izvedbi določenega dejanja občutil močna čustva krivde in/ali sramu, ga bo strah pred doživljanjem tako neprijetnih čustev (poleg drugih dejavnikov, kot so moč motivacije, ki jo doživlja, strah pred posledicami – zadrego, izključenostjo, obravnavo na policiji, kaznijo) odvrnil od prestopka.

Rezultati diskriminantne analize kažejo, da sta si skupini mladih, ki niso poročali o prestopkih, in tistih, ki so poročali o vsaj enem prestopku, med seboj (statistično značilno) različni glede na odgovore o občutkih sramu in krivde.

Mladi so – ne glede na pripadnost skupini – poročali o močnejših občutkih sramu. Najmanj bi bilo mlade sram, če bi jih zalotili ob tatvini v trgovini in bi njihovi prijatelji to izvedeli, sledi sram, da bi jih zalotili med vlomom v avtomobil in bi za ta prestopki izvedeli njihovi prijatelji, nato sram ob tem, da bi jih zalotili med tatvino v trgovini in bi učitelji izvedeli, najbolj pa bi bilo udeležence sram, če bi jih zalotili pri vlovu v avtomobil in bi njihovi učitelji to izvedeli. Za vse našteje

prestopke so mladi menili, da bi jih bilo v teh situacijah vsaj malo sram. Zaradi nenormalne porazdelitve smo izločili dve spremenljivki glede občutja sramu ob tem, da bi starši izvedeli za prestopka tatvine v trgovini in vloma v avtomobil.

Občutki krivde so imeli precej nižje povprečne vrednosti odgovorov kar lahko deloma pripišemo tudi manjši resnosti prestopkov; pri vprašanjih o občutkih sramu sta bili navedeni *dve kaznivi dejanji* – tatvina v trgovini in vlom v avtomobil, medtem ko so vprašanja o občutkih krivde vsebovala predvsem *lažje prestopke*: »nekaj, kar so ti tvoji starši (krušni starši) popolnoma prepovedali«, goljufanje med kontrolno nalogo, norčevanje iz sošolca, tatvina v trgovini, nasilno vedenje do sošolca. Občutki krivde so bili v povprečju najnižji pri goljufanju pri kontrolni nalogi, kjer so bili anketiranci točno na sredini med odgovoroma da ne bi imeli občutka krivde ob tem dejanju in da bi doživljali malo občutka krivde. Precej višje povprečje odgovorov smo izmerili pri občutku krivde pri nasilju nad sošolcem – v povprečju bi anketiranci občutili vsaj malo krivde ob prestopku. Še nekoliko več občutka krivde so pripisovali dejanjema norčevanju iz sošolca in početju nečesa, kar so starši prepovedali. Najmočnejši občutek krivde bi anketiranci doživeli ob tatvinah v trgovini, kjer je več anketirancev dejalo, da bi zelo občutili krivdo, kot da bi malo občutili krivdo.

Občutki sramu ob tatvinah v trgovini so bili najboljši napovedovalec tatvin v trgovini, občutki sramu zaradi vloma v avto niso imeli neposredno izmerjenega vpliva na katero od spremenljivk prestopniškega vedenja.

Občutki krivde zaradi tatvine v trgovini so bili – prav tako kot pri občutkih sramu – najboljši napovedovalec tatvin v trgovini, zanimivo pa je, da je ta napovedna spremenljivka pojasnila tudi velik delež variance pri prestopniškem dejanju tatvine stvari/denarja. Občutki krivde ob početju nečesa, kar so starši prepovedali in ob goljufanju med kontrolno nalogo so imeli statistično pomemben vpliv na uničevanje tuje lastnine, kar bi lahko pojasnjevali s sprejemanjem avtoritete pri mladih, medtem ko sta na prestopniška dejanja pretepanja drugih imeli najbolj močan vpliv spremenljivki občutka krivde ob početju nečesa, kar so starši prepovedali in ob tatvinah v trgovini.

V skladu z obstoječimi raziskavami na področju moralnosti ter občutkov sramu in krivde (Lutwak in Ferrari, 1996; Svensson, 2004; Svensson et al., 2013; Tangney, 1996; Tangney et al., 2011) smo ugotovili, da sta bila občutka sramu in krivde v naši raziskavi ločena. Lahko bi dejali, da je do ločitve prišlo na podlagi tega, ker sta si občutka sramu in krivde med seboj različna in so mladi prepoznali občutek sramu kot bolj negativen, bolj škodljiv kot občutek krivde, vendarle pa ne smemo pozabiti, da je vprašalnik PADS+ (SPMAD) vseboval dve kaznivi dejanja pri spremenljivkah o občutkih sramu in štiri lažje prestopke in eno kaznivo dejanje pri spremenljivkah o občutkih krivde. Ravno to kaznivo dejanje je v faktorski analizi pokazalo znake pripadnosti tako sklopu občutkov sramu kot sklopu občutkov krivde, kar nakazuje na to, da so mladi različno odgovarjali tudi zaradi različne stopnje resnosti prekrška.

Omejitve raziskave nam omogočajo vpogled zgolj v razmislek o moralnosti pri dijakih drugih letnikov ljubljanskih srednjih šol. Zanimivo bi bilo primerjati to starostno skupino z mlajšimi in starejšimi posamezniki. V prihodnosti bi bilo poleg tega smotno v raziskave s področja mladostniškega prestopništva vključiti sklop

o občutkih sramu in krivde, ki bi se navezoval na prijavljena prestopniška dejanja. Smiselno bi bilo, da bi bila vsebovana tako dejanja premoženjske kriminalitete kot nasilniška dejanja. Tako bi lahko povezali odgovor glede izvedbe določenega dejanja z občutki sramu in krivde, ki jih oseba pripisuje takemu dejanju, in bi prišli do bolj natančne ocene, kako dejavnik »moralnega filtra« v resnici deluje na posameznikovo prestopniško delovanje. Morda bi bilo primerno namesto vprašanj mladim postaviti vprašanja na podlagi različnih scenarijev, da bi se izločilo nejasnosti glede resnosti prestopniškega dejanja in glede morebitne kazni, ki bi takemu dejanju sledila (kot npr. v raziskavi Tangney, 1996 ter Tangney et al., 2011). Pristop na podlagi scenarijev je zanimiv tudi zaradi tega, ker se lahko po opisu situacije našteje nekaj možnih odgovorov – »Mislil bi si, da sem nagnusna oseba«, »Poskušal bi razumeti, kaj sem naredil narobe«, »Menil bi, da se mi želi oseba maščevati« – vsak od teh odgovorov predstavlja različne dimenzije moralnosti (najprej sram, nato krivda, tretja je pozunanjanje težav). Na ta način bi se lahko izognili nasilnemu ločevanju med občutkom sramu in občutkom krivde in na podlagi tega, kateri izmed občutkov je pri osebi bolj prevladujoč, morda prišli do bolj zanesljivih izsledkov glede vpliva moralnosti na prestopništvo. Ker je »problem« srednješolskega vzorca raziskave SPMAD med drugim tudi ta, da je bilo v celotni populaciji mladostnikov le nekaj oseb, ki so prijavile določeno prestopniško dejanje, kar onemogoči interpretacijo povezav med občutki in prestopništvom, bi bilo morda v prihodnosti bolje primerjati populaciji srednješolcev ter mladostnikov, ki so že bili obravnavani zaradi prestopniških dejanj. Zanimivo področje, ki se bi ga bilo v prihodnosti vredno dotakniti, je tudi občutek krivde in sramu, vezan na spol. Tudi pri raziskovanju tega pojava bi bilo najbolj smotno uporabiti scenarije.

LITERATURA

- Erzar, T. in Torkar, M. (2007). Razlikovanje med sramom in krivdo ter povezava s stresom, tesnobo in depresivnostjo. *Psihološka obzorja*, 16(3), 89–104.
- Grasmick, H. G. in Bursik, R. J. (1990). Conscience, significant others, and rational choice: Extending the deterrence model. *Law and Society Review*, 24(3), 837–861.
- Kitayama, S., Markus, H. R. in Matsumoto, H. (1995). Culture, self, and emotion: A cultural perspective on "self-conscious" emotions. V J. P. Tangney in K. W. Fischer (ur.), *Self-conscious emotions: The psychology of shame, guilt, embarrassment, and pride* (str. 439–464). New York: Guilford Press.
- Kohlberg, L. (1971). Cognitive-developmental theory and the practice of collective moral education. V M. Wolins in M. Gottesmann (ur.), *Group care: The educational path of youth aliyah* (str. 342–371). New York: Gordon & Breach.
- Langford, P. E. (1995). *Approaches to the development of moral reasoning*. Trowbridge: Redood Books.
- Lutwak, N. in Ferrari, J. R. (1996). Moral affect and cognitive processes: Differentiating shame from guilt among men and women. *Personality and Individual Differences*, 21(6), 891–896.
- Piaget, J. (1965). *The moral judgement of the child*. Illinois: The Free Press.

- Power, C. F., Higgins, A. in Kohlberg, L. (1989). *Lawrence Kohlberg's approach to moral education*. New York: Columbia University Press.
- Shaver, P. R., Schwartz, J., Kirson, D. in O'Connor, C. (1987). Emotion knowledge: Further exploration of a prototype approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(6), 1061–1086.
- Smetana, J. G. (1999). The role of parents in moral development: A social domain analysis. *Journal of Moral Education*, 28(3), 311–321.
- Stuewig, J., Tangney, J. P., Heigel, C., Harty, L. in McCloskey, L. (2010). Shaming, blaming and maiming: Functional links among the moral emotions, externalization of blame, and aggression. *Journal of Research in Personality*, 44(1), 91–102.
- Svensson, R. (2004). Shame as a consequence of the parent-child relationship. *European Journal of Criminology*, 1(4), 477–504.
- Svensson, R., Weerman, F. M., Pauwels, L. J. R., Bruinsma, G. J. N. in Bernasco, W. (2013). Moral emotions and offending: Do feelings of anticipated shame and guilt mediate the effect of socialization on offending? *European Journal of Criminology*, 10(1), 22–39.
- Šifrer, J. in Bren, M. (2011). *SPSS – multivariatne metode v varstvoslovju*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Tangney, J. P. (1996). Conceptual and methodological issues in the assessment of shame and guilt. *Behaviour Research and Therapy*, 34(9), 741–754.
- Tangney, J. P., Stuewig, J., Mashek, D. in Hastings, M. (2011). Assessing jail inmates' proneness to shame and guilt: Feeling bad about the behavior or the self? *Criminal Justice and Behavior*, 38(7), 710–734.
- Turiel, E. (1983). *The development of social knowledge: Morality and convention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wikan, U. (1984). Shame and honour: A contestable pair. *Man*, 19, 635–652.
- Wikström, P. O. H. (2006). Individuals, settings, and acts of crime: Situational mechanisms and the explanation of crime. V P. O. H. Wikström in R. J. Sampson (ur.), *The explanation of crime: Context, mechanisms and development* (str. 61–107). New York in Cambridge: Cambridge University Press.
- Wikström, P. O. H. in Treiber, K. (2007). The role of self-control in crime causation: Beyond Gottfredson and Hirschi's general theory of crime. *European Journal of Criminology*, 4(2), 237–264.
- Wikström, P. O. H. (2010). Situational Action Theory. V F. Cullen in P. Wilcox (ur.), *Encyclopedia of criminological theory* (str. 1001–1008). London: SAGE.
- Wikström, P. O. H., Oberwittler, D., Treiber, K. in Hardie, B. (2012). *Breaking rules: The social and situational dynamics of young people's urban crime*. Oxford: Oxford University Press.
- Wong, Y. in Tsai, J. (2007). Cultural models of shame and guilt. V J. Tracy, R. Robins in J. Tangney (ur.), *Handbook of self-conscious emotions* (str. 209–223). New York: Guilford Press.
- Zastrow, C. H. in Kirst-Ashman, K. K. (2004). *Understanding human behavior and the social environment*. Bemont: Brooks/Cole-Thomson Learning.

O avtorjih:

Eva Bertok je doktorska študentka na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-mail: eva.bertok@ymail.com

Dr. Gorazd Meško, redni profesor za kriminologijo in dekan Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-mail: gorazd.mesko@fvv.uni-mb.si

Ponaredki blagovnih znamk višjega cenovnega razreda

Sara Trstenjak, Bojan Dobovšek

Namen prispevka:

Namen prispevka je opredelitev problematike ponarejanja na eni strani in odnos ljudi do nakupa blagovnih znamk višjega cenovnega razreda na drugi. Prispevek naj bi v bralcu vzbudil zanimanje za izvor izdelkov, ki jih ponujajo na trgu, prav tako naj bi ga tema pritegnila k razmišljanju in razumevanju problematike ponarejanja.

Metode:

Avtorja v delu uporabita deskriptivno metodo. V tem okviru na podlagi izbrane domače in tuje literature uporabita še metodo analize in interpretacije vsebine pisnih in internetnih virov. Drugi del prispevka je namenjen empirični metodi. Z uporabo kvantitativne tehnike analizirata stanje in odnos ljudi do ponaredkov v Sloveniji. V ta namen uporabita spletno anketo, sestavljeno iz vprašanj zaprtega tipa. Nadaljujeta z nestandardiziranim intervjujem predstavnika vodilne slovenske oblačilne verige. Pridobljene podatke obdelata kvantitativno in kvalitativno.

Ugotovitve:

Večina ponarejenih izdelkov prihaja iz Kitajske (Shanghai – Science and Technology Museum oziroma Underground Market, Tao Bao City, Qipo Road Market; Guangzhou), Italije (Neapelj), Turčije (Carigrad) in območja bivše Jugoslavije (Novi Pazar). Dokazovanje, da gre za ponaredek na trgu, je najpogostejše prepuščeno kar imetniku zaščitene blagovne znamke. Ker tržni inšpektorat ni ustrezno usposobljen za dokazovanje, da gre za ponaredek, mora dokaze o tem predložiti imetnik zaščitene blagovne znamke. Kršitve intelektualne lastnine so opredeljene kot kaznivo dejanje, kadar gre za naklepno dejanje, storjeno v komercialno korist.

Omejitve/uporabnost raziskave:

Zaradi načina zbiranja podatkov in vzorca raziskava odraža značilnosti potrošnikov in njihov odnos do te problematike.

Praktična uporabnost:

Izsledki članka nam dajejo osnovo za nadaljnje raziskovanje problematike ponarejanja, hkrati pa nakazujejo na možne rešitve obravnavanega problema na regionalni, nacionalni in globalni ravni.

Izvirnost/pomembnost prispevka:

Prispevek analizira mnenje o odnosu do nakupa ponaredkov blagovnih znamk višjega cenovnega razreda in pogled pooblaščenih ponudnikov izdelkov blagovnih znamk na problematiko ponarejanja v Sloveniji. Avtorja ugotovitve aplicirata na slovenski trg ter predlagata rešitve na represivnem in preventivnem področju.

UDK: 343.533

Ključne besede: organizirana kriminaliteta, ponaredki, blagovne znamke, intelektualna lastnina, kršitve zakona o intelektualni lastnini

Counterfeit Luxury Brands

Purpose:

The purpose of this paper is to define the problem of counterfeiting on the one hand and the standpoint of people to buy the higher price bracket brands on the other. The paper should make the reader interested in the origin of the products offered in the market, and also to make him thinking and understanding the problem of counterfeiting.

Design/Methods/Approach:

The authors used the descriptive method. In this context, on the basis of domestic and foreign literature selected, they also used the method of analyze and interpretation of the written and internet sources. The second part of the paper used the empirical method. Using quantitative techniques, they analyze the situation and attitude of people towards counterfeits in Slovenia. For this purpose, they used online poll with the closed-ended questions. They continued with the unstandardized interview of the leading Slovenian clothing chain representative. Resulting data are processed quantitatively and qualitatively.

Findings:

Most of the counterfeit products come from China (Shanghai – Science and Technology Museum resp. Underground Market, Tao Bao City, Qipo Road Market; Guangzhou), Italy (Naples), Turkey (Istanbul), territory of the former Yugoslavia (Novi Pazar). Proving that it is counterfeit product on the market is usually left to the holder of the trademark. Since the market inspectorate is not adequately trained to demonstrate that a product is a counterfeit, the evidence should be submitted by the holder of the trademark. Violations of intellectual property are defined as a crime in the case of intentional act, committed for the commercial benefit.

Research limitations/implications:

Due to the mode of data and sample collection, the survey reflects the characteristics of consumers and their attitude towards this issue.

Practical implications:

The article results provide us with a basis for further counterfeiting problem research, and also suggest possible solutions for the presented problem on a regional, national and global level.

Originality/Value:

The paper analyzes the opinion of the standpoint on purchasing higher price bracket brand counterfeits and the view of authorized providers of branded products on the counterfeiting problem in Slovenia. The authors apply their findings to the Slovenian market, and propose solutions on the repressive and preventive field.

UDC: 343.533

Keywords: organized crime, counterfeit, brands, intellectual property, breaches of intellectual property law

1 UVOD

Ponarejanje izdelkov je kompleksen pojav, ki predstavlja eno izmed devetih najpogostejših oblik¹ organizirane kriminalitete (United Nations Office on Drugs and Crime [UNODC], 2010). Gre za posel mafijskih združb, ki se vedno bolj širi in postaja danes celo privlačnejši od trgovanja z drogo, saj je v času recesije donosnejši in ob odkritju milejše kaznovan. Iz poročila Evropske komisije je razvidno, da se število zaseženih pošilk s ponarejenimi izdelki na območju EU iz leta v leto povečuje. Po ocenah Komisije naj bi vrednost blaga, za katero obstaja sum kršenja intelektualne lastnine, v letu 2010 znašala okoli 1 milijardo evrov. Zadnji podatki kažejo, da so cariniki EU v letu 2011 zasegli 91.000 pošilk, kar predstavlja 15 % več kakor leto prej. Večina ponarejenih izdelkov, ki jih zasežejo na zunanjih mejah EU, izvira iz Kitajske (85 %), sledijo Indija, Turčija, Tajska in Hongkong (European Commission, Taxation and Customs Union, 2011).

Europol v svojih poročilih opredeljuje največja pristanišča EU kot glavne vstopne in distribucijske točke ponaredkov na območje EU. Količinsko največ ponaredkov vstopi skozi Rotterdam, Hamburg in Bremen (UNODC, 2010). Sloveniji najbližja obmorska država Italija beleži največji vnos ponarejenega blaga (predvsem tekstila) skozi neapeljsko pristanišče. Nemoten ilegalni vnos blaga prek italijanskih pristanišč pripisujejo vzajemnemu sodelovanju kitajskih in italijanskih mafijskih združb (Saviano, 2009).

Slovenska zakonodaja je za urejanje te problematike iz pravnega reda Evropske unije prevzela direktive in uredbe, ki so neposredno obvezujoče. Poleg mednarodnih (www.wipo.int) in evropskih (Inventa International, 2012) predpisov urejajo pravice intelektualne lastnine v Sloveniji še trije zakoni: Zakon o industrijski lastnini (2006), Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (2007, 2008, 2010) ter Zakon o varstvu topografije polprevodniških vezij (1995, 2002, 2003, 2006). V Sloveniji so po podatkih Carinske uprave RS v letu 2011 zasegli 18.905.522 izdelkov različnega ponarejenega blaga, leta 2008 pa le 128.701, torej gre za močno rast števila ponaredkov na trgu (Carinska uprava RS, 2012). V preteklih letih so prevladovali ponaredki športne obutve znamke Adidas in Nike, v zadnjem času pa je v trendu različno ponarejeno blago, kot so cigarete, prazni CD-ji in DVD-ji, zdravila, igrače, modni dodatki in oblačila višjega cenovnega razreda (www.carina.gov.si). Kadar se na slovenskem trgu pojavijo ponaredki, ukrepata tržni inšpektorat in policija. Ponarejanje se šteje kot prekršek, za katerega Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (2007, 2008, 2010) določa denarne kazni, ali kot kaznivo dejanje zoper človekove

1 UNODC - *Transnational Organized Crime Threat Assessment* (2010) izpostavlja devet najpogostejših pojavnih oblik organizirane kriminalitete za leto 2010: trgovino z ljudmi, tihotapljenje migrantov, trgovino s kokainom, trgovino s heroinom, trgovino s strelnim orožjem, trgovino z naračnimi viri (divje živali in les), ponarejanje izdelkov, pomorsko piratstvo in kibernetško kriminaliteto.

pravice in svoboščine, za katero se kršitelj po veljavnem slovenskem Kazenskem zakoniku RS (2012) kaznuje z zaporom do treh let ali več (največ osem).

2 PONAREJANJE BLAGOVNIH ZNAMK

Izdelki, za katere je značilno veliko povpraševanje, se lahko proizvajajo na podlagi enakih ali podobnih modelov, ki so pogosto pakirani in označeni tako, da jih ni mogoče razlikovati od originalov. Gre za organizirano dejavnost skupine ljudi, katerih cilj je vedno dobiček. Ponarejevalski posel je v razcvetu, njegova letna vrednost se giblje okoli 9,8 milijarde dolarjev (UNODC, 2010).

Kadar govorimo o ponarejanju², imamo v mislih resen svetovni izziv, ki ga omogočata globalizacija in poceni delovna sila. Hkrati pa so posledice svetovne gospodarske krize pripeljale do zmanjšanja kupne moči, kar močno vpliva na socialno toleranco do nakupa ponaredkov. Kjer postane razlikovanje med originalom in ponaredkom nemogoče, ponaredki uničujejo ugled kopirane blagovne znamke, kar neizogibno pripelje do prevlade cenejšega blaga.

Rast ponarejanja spodbuja dejstvo, da živijo oblikovalci in proizvajalci na različnih celinah. Ponarejanje je privlačna alternativa zakonitemu trgovanju, saj zmanjšuje stroške proizvodnje, prevoza in distribucije, hkrati pa ni stroškov, povezanih z raziskavami, oblikovanjem in trženjem. Ponarejevalci nimajo odgovornosti in interesa za ustvarjanje ugleda blagovnih znamk, zato stroške zmanjšajo že v proizvodni fazi z zaposlovanjem slabo plačane delovne sile, delovanjem v okolju nevarnih proizvodnih procesov in uporabo materialov slabše kakovosti. Dobiček pa ob tem dodatno povečujejo z izogibanjem plačilu davkov, ker uvoznih dajatev ne plačajo zaradi carinskih goljufij ali tihotapljenja. Davkov od prodaje ne plačajo zaradi neformalne prodaje na drobno, ki pogosto vključuje slabo plačano delo nezakonitih priseljencev. Čeprav je cena ponaredka zelo nizka v primerjavi s ceno originala, kljub temu ustvarja velik dobiček (UNODC, 2010).

2.1 Kitajska kot vir ponarejenih izdelkov

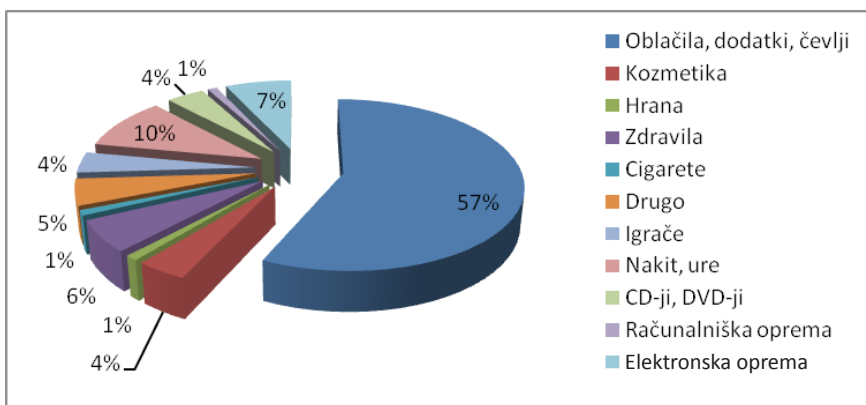
Čeprav problem ponarejanja ni omejen zgolj na Kitajsko, je kitajska vlada sprejela obsežne ukrepe za odpravo te problematike. Leta 2009 je kitajska generalna uprava za kakovost nadzora, inšpekcijo in karanteno obravnavala 200.000 primerov ponarejenih ali podstandardnih izdelkov. Nadzor kakovosti je izvajalo dva milijona inšpektorjev, ki so zasegli blago v vrednosti 490 milijonov ameriških dolarjev. Znano je, da kitajska carina vsako leto zaseže za več kakor 10 milijonov ameriških dolarjev ponaredkov, namenjenih izvozu. Obsojenim kršiteljem grozijo stroge kazni: leta 2009 je bil vodja operacije programskega piratstva obsojen na sedem

2 Ponarejanje se pojavlja v vseh sektorjih, ki vključujejo naslednje proizvode (Europol, 2011b): tobak, alkohol in živilske izdelke, oblačila priznanih blagovnih znamk, ure in vse druge modne dodatke, zdravila, kemikalije in pesticide, parfume in druge kozmetične izdelke, CD-je, DVD-je, programsko opremo in igre, vozila in njihove rezervne dele, izdelke visoke tehnologije in belo tehniko (gospodinjski aparati).

let zapora. Tudi kitajski javnosti se zdi problem ponarejanja zaskrbljujoč, kar je pokazala nedavna javnomnenjska raziskava. Kitajci menijo, da poleg korupcije ponarejanje in podstandardno blago najbolj škodujejo kitajskemu nacionalnemu ugledu (UNODC, 2010).

Po statističnih podatkih Svetovne carinske organizacije, ameriške vlade in Evropske komisije je mogoče večino ponarejenih izdelkov na svetu izslediti tja do Kitajske. V poslovnem letu 2009 so v Združenih državah Amerike zasegli za kar 205 milijonov ameriških dolarjev ponarejenega blaga, katerega izvor je celinska Kitajska. Omenjeni znesek predstavlja kar 79 % vrednosti vseh zaseženih ponaredkov v omenjenem letu. Če upoštevamo še izvor ponaredkov iz Hongkonga (10 %) in Tajvana (1 %), lahko ugotovimo, da je kar 90 % ponaredkov, ki so jih zasegli v ZDA, prišlo iz Kitajske. Ob tem je zaskrbljujoč podatek, da predstavlja število zasegov v ZDA (okoli 15.000 v letu 2008) manj kakor eno tretjino registriranih primerov na mejah EU.

Graf 1:
Vrste
ponaredkov,
zaseženih na
meji EU v letu
2008 (glede
na število
incidentov)
(Vir: UNODC,
2010)

Število zaseženih ponaredkov se je v zadnjih desetih letih povečalo za desetkrat bodisi zaradi večje razsežnosti ali povečanega nadzora. V letu 2008 je bilo odkritih skoraj 200 milijonov ponarejenih izdelkov. Iz grafa 1 je razvidno, da gre večinoma za oblačila in dodatke (57 %), sledijo nakit in ure (10 %) ter električna oprema (7 %). Leta 2008 so kar dve tretjini vseh zaseženih ponaredkov na svetu zasegli na mejah EU. Večina teh izdelkov je bila v celoti izdelana na Kitajskem, prevladovala pa so oblačila, CD-ji in DVD-ji, električna in tehnološka oprema ter igrače. Poudariti je treba, da je Kitajska tudi vodilni ponudnik zakonitih dobaviteljev teh proizvodov. Tako dejansko v vsakem posameznem sektorju število zaseženih ponaredkov občasno zasenči zakoniti uvoz (UNODC, 2010).

2.1.1 Proizvodnja in transport

Model kitajske decentralizirane proizvodnje pomeni, da se lahko skoraj vsak izdelek proizvaja v neskončnih kombinacijah pri sicer nepovezanih dobaviteljih.

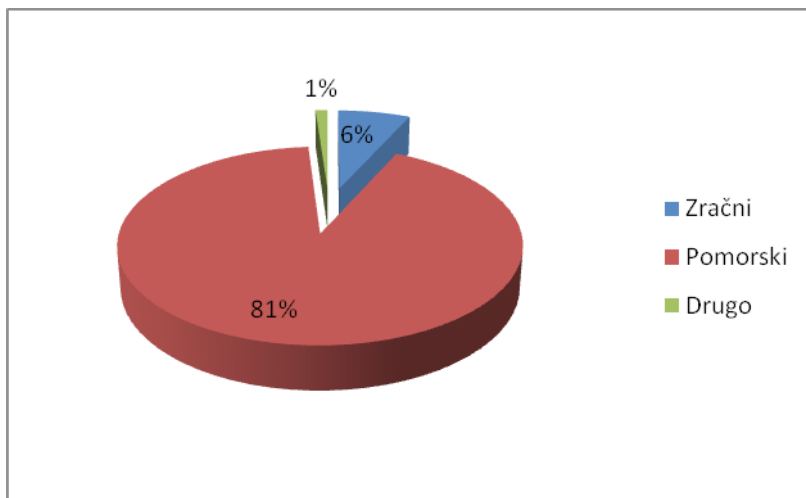
Iskanje izvora ponarejenega izdelka je v takšnem labirintu delnih dobaviteljev in izdelovalcev zahtevna naloga, saj spodbude za izdelavo prihajajo iz številnih virov. Na kitajskih trgih na debelo je ponarejeno blago vrednoteno na podlagi stopnje podobnosti z originalnim izdelkom. Blagovni razred A se lahko proizvaja v tovarnah, ki imajo licenco za proizvodnjo avtentičnega blaga, in to se skoraj ne razlikuje od originalnega. Ti proizvodi štejejo za luksuzne in imajo temu primerne cene. Pri nižjih blagovnih razredih gre preprosto lahko za tovarniške napake ali za izdelke, ki se proizvajajo v delavnicah, kjer uporabljajo materiale slabše kakovosti. Za vse priljubljene izdelke navadno obstaja več različnih razredov posnemanja (UNODC, 2010).

Videti je, da večina ponaredkov, namenjenih na evropske trge, potuje po morju. Ladijski promet zabojnikov se navadno uporablja za prevažanje na dolge razdalje. Kakor velja za številne druge oblike na videz zakonitega prevažanja blaga, se tudi za ponarejeno blago na poti iz vzhodne Azije v Evropo pogosto uporabljajo tranzitne poti po brezcarinskih območjih, npr. prek pristanišča Jebel Ali pri Dubaju ali prek drugih brezcarinskih območij v Združenih arabskih emiratih. Tako prikrijejo izvor blaga, izdelke, na katerih pa še ni oznak blagovnih znamk, pa opremijo z ustreznimi logotipi šele takrat, ko so v bližini ciljnega trga. Združeni arabski emirati so drugi največji vir ponaredkov blaga, zaseženih na mejah EU. Mnogo teh izdelkov temelji na »surovem« blagu oziroma blagu brez blagovne znamke iz vzhodne Azije. Opaziti je, da se za razpečevanje ponarejenega blaga povečujeta poštni in cestni promet (European Commission, Taxation and Customs Union, 2008).

Po poročilu UNODC iz leta 2010 vstopijo ponaredki v Evropo na vseh večjih pristaniščih. Morski promet predstavlja večinsko obliko transporta ponarejenih izdelkov v Evropi, tako ni presenetljivo, da je Nizozemska z največjim pristaniščem v Evropi (Rotterdam) odkrila največ ponaredkov, sledi ji Nemčija s pristaniščema Hamburg in Bremen. V Španiji je Valencia vstopna točka za ponarejeni tekstil, Allgenciras in Barcelona pa sta vstopni točki za večino vseh drugih ponaredkov. V Franciji so odkrili, da največ ponarejenih izdelkov vstopi v državo prek zračnega transporta. Potem ko blago preide carinski nadzor, ga običajno odpeljejo v območna skladišča, kjer ga shranijo, pakirajo in od koder ga distribuirajo. V Španiji je znan primer takega območja Cobo Calleja³ v bližini Madrida. Pred kratkim ga je razkrila policija in zasegla več kakor 1,5 milijona ponarejenih kosov. Nekatera območja na Zahodnem Balkanu so uporabljali za skladiščenje ponarejenega blaga, namenjenega v EU. Predvsem gre za izdelke blagovnih znamk, katerih proizvodnja poteka na Kitajskem in v Turčiji, na trg EU pa pridejo prek Črnega in Jonskega morja ter jadranskih pristanišč. V Italiji ima izredno pomembno vlogo neapeljsko pristanišče, kjer sta Comorra in Ndrangheta prevzeli nadzor nad uvozom in distribucijo ponaredkov (Europol, 2011a).

3 Na območju, ki obsega dva milijona kvadratnih metrov in je lokalno znano pod imenom »mercachina«, je več kakor tristo kitajskih distribucijskih podjetij.

Graf 2:
Najpogostejše
uporabljene
transportne
poti zaseženega
ponarejenega
blaga ob
vstopu v EU za
leto 2008 (Vir:
UNODC, 2010).

Blago, ki med prevozom ni opremljeno z blagovno znamko, se obdeluje v ciljnih državah ali druge v EU. Danes se za trženje nekaterih izdelkov, kot so ure, parfumi in druge, t. i. »lifestyle« droge, vse pogosteje uporablja internet. Slovenija je ena tistih držav, ki predstavlja pomembno prometno povezavo za prenos ponarejenega (nedovoljenega) blaga med Romunijo, Moldavijo, Ukrajino in drugimi državami na vzhodu ter Italijo na zahodu (Cvjetović, 2011). Zaradi pomembnosti neapeljskega pristanišča pri vstopu ponarejenih izdelkov v EU, smo v nadaljevanju to problematiko izpostavili.

2.2 Neapeljsko pristanišče

Neapeljsko pristanišče, ki je eno največjih v južni Evropi oziroma Sredozemlju, predstavlja središče sveta, od koder pride vse, kar je proizvedeno na Daljnem vzhodu. V Evropi skoraj ni tekstila, igrač, čevljev, ur in izdelkov kitajskega porekla, ki ne bi prišli na trg prek tega pristanišča. Vsak dan gre skozi to pristanišče na tone blaga oziroma okoli 150.000 zabojnikov⁴. Premišljen prevoz blaga in razvrščanje v slabe blagovne kategorije občutno znižata stroške in prometni davek ter omogočata hitro skladiščenje brez pravega nadzora. Blago skladišči v stanovanjskih blokih nasproti pristanišča, v katerih so nekatera stanovanja polna škatel s ponarejenim blagom. Skoraj lahko rečemo, da se v Neaplju iztovarja samo še blago kitajskega izvora, kar 1.600.000 ton letno. Vsaj milijon ton blaga se izogne carini in za seboj ne pusti nobene sledi. Cariniki ocenjujejo, da se 60 % blaga, ki prispe v skladišče, izmuzne njihovem nadzoru, od tega 20 % odpravnic ni dosledno preverjenih in med njimi je kar petdeset tisoč ponarejenih. Od teh je 99 % kitajskega porekla

⁴ Po navedbah Saviana (2009), predstavlja neapeljsko pristanišče okoli 20 % vrednosti uvoza tekstila iz Kitajske, a vendar več kakor 70 % količine blaga. Razlog za to se skriva v proizvodih, ki so dragi za stranke in imajo majhno vrednost za davkarjo.

in izračuni kažejo, da je blaga, ki se vsako leto izogne carinskemu nadzoru, za 400 milijonov evrov davčnih dajatev. V prve vrste postavljajo zabojnike, ki naj bi izginili, še preden so pregledani. Zabojniki so navadno pravilno označeni, vendar jih je veliko z isto številko. Iztovorjeno blago potrebuje le tri do štiri dni, preden se pojavi v izložbah v Bonnu, Münchnu ali Genovi (Saviano, 2009).

Zanimivo je, da se velike italijanske modne hiše niso nikoli pred razkritjem protimafijskih enot uprle mafijskemu klanu. Vzrokov za to je gotovo več. Če bi razkrile njihovo delovanje, bi zanje stroški distribucije silovito narasli, saj izvirajo zastopniki, distribucija in prevozniki iz camorrinih družin. Prav tako bi jim zaprli dostop do tekstilnih tovarn na območju Neaplja in otežili stike s podjetji na Kitajskem. Za vedno pa bi se morale odpovedati poceni delovni sili v Kampanji in Apuliji. Klani s svojim poslom niso kvarili ugleda priznanih blagovnih znamk, temveč so zgolj izkoriščali njihovo simbolično karizmo. Nekako so promovirali določene blagovne znamke in z donosnejšimi cenami celo razširjali izdelke. Poslanstvo klanov je nakup trgovskih središč, kjer svoje ponaredke pomešajo med izvirnike tako, da ni videti razlik.

2.3 Trgovci s ponaredki

Združbe ponarejanja se v vzhodni Aziji zelo razlikujejo po velikosti in prefinjenosti. Tiste, katerih glavna naloga je oskrba s presežki ali izdelki s tovarniškimi napakami, uporabljajo enako infrastrukturo kakor licenčni proizvajalci. Na splošno je proizvodnja ponarejanja decentralizirana v enaki meri, kot so decentralizirani drugi vidiki proizvodnje.

Skupine organizirane kriminalitete, ki danes proizvajajo ponaredke na Kitajskem, so ustanovili ali vsaj financirali poslovneži iz Hongkonga, Kitajske in Tajvana. Pobude za proizvodnjo ponaredkov se pojavijo vedno, kadar povpraševanje po novem izdelku zahteva nove dobavne verige. V verigo ponarejanja izdelkov so lahko vključeni tudi posamezniki, ki sploh ne vedo, da so vpleteni v kakršne koli nezakonite posle. Odzivajo se zgolj na nova naročila izdelkov in opravljanja storitev na zelo zapletenem odprtem trgu. Ker se za prevoz ponarejenega blaga uporabljajo splošno razširjene prevozne poti, se lahko zgodi, da mednarodni prevozniki ne vedo, da prek njih poteka nezakonita narava pošiljk. Kadar gre za izdelke, ki dobijo lažne blagovne oznake na preusmerjenih območjih ali na samem cilju, so ti med prevozom dejansko povsem zakoniti. Tisti, ki zavestno izvajajo kazniva dejanja, so kaznovani v državah, ki so ciljni kraj ponaredkov. Vse kaže, da imajo kitajski priseljenci s stalnim prebivališčem v Evropi pomembno vlogo pri sprejemanju in predelavi blaga (UNODC, 2010).

Nekateri ponarejeni proizvodi gredo v zakonite maloprodajne *outlet* trgovine. Čeprav trgovci niso povsem seznanjeni z naravo izdelkov, se zdi, da deloma poznajo poreklo najugodnejšega blaga. Ne glede na vlogo zakonitih trgovcev na drobno je videti, da večji del trgovine teče prek neformalnih trgov in ulične prodaje. Na to kaže nekoč razvpiti Stadium Market v Varšavi in desetina občinskih boljših trgov v Veliki Britaniji, kjer na tisoče mladih podjetnikov oglašuje ponarejeno trgovsko blago. Ulične prodajalce, ki so večinoma ilegalni migranti iz Afrike in Azije, silijo

k prodaji ponaredkov ilegalni tihotapci. Problematika je podobna tisti s trgovino z ljudmi iz zahodne Afrike v Evropo za namen spolnega izkoriščanja (UNODC, 2010).

Kadar dolg priseljencev postane tako velik, da se ne morejo upreti pokrovitelju, so prisiljeni sodelovati v nezakonitem poslu. Vpletene so tudi tradicionalno organizirane kriminalne združbe, kakršna je na primer neapeljska mafajska organizacija comorra, ki je vrsto let preprodajala ponaredke izdelkov zelo znanih oblikovalcev, ki so jih izdelovali isti obrtniki, ki so izdelovali tudi originale. Comorra še danes prek legalnih tržnih poti prodaja izdelke azijskega porekla.

2.4 Problematika ponarejanja

Problematika ponarejanja ni le ustvarjanje neobdavčenega dobička, kar negativno vpliva na državo in družbo, ampak lahko nevarni ponarejeni izdelki resno ogrozijo okolje in zdravje ljudi. Ponarejeno blago je zaradi cenovne ugodnosti pogosto skušnjava. Mnogi potrošniki se ne zavedajo, da so ponarejeni izdelki zelo slabe kakovosti in ne zadostujejo evropskim in drugim standardom kakovosti, to pomeni, da niso laboratorijsko pregledani in ustrezno preskušeni glede varnosti uporabe in kakovosti, kar zagotavlja varno in zdravju neškodljivo uporabo. V najslabšem primeru so lahko posledice uporabe takšnih izdelkov tudi smrtne. Ob nakupu ponaredka nismo upravičeni do garancije, pa tudi rezervnih delov navadno ni (Europol, 2011b).

Proizvajalcev ponarejenih igrac ne skrbi nevarnost zadušitve z deli igrac ali strupen učinek barve na njej, ponarejeni avtomobilski deli niso podvrženi strogim varnostnim testom, ki jih sicer po zakonu zagotavljajo pooblaščen proizvajalci. Zaradi cenejših materialov in nepravilnega načina izdelave obstaja pri ponarejenih baterijah in cigaretih vžigalnikih velika nevarnost za nastanek eksplozije. Izredno zaskrbljujoče je ponarejanje zdravil, pri tem gre problematika celo tako daleč, da ti ponaredki vsebujejo nezadostno količino zdravilne učinkovine, njihov dejanski zdravilni učinek pa je sploh vprašljiv. Širjenje tovrstnih ponaredkov po svetu ima lahko resne in škodljive posledice na zdravje ljudi po vsem svetu⁵.

Ponarejenih izdelkov je vse več in predstavljajo vedno večji problem. Najpogosteje se ponarejajo elektronski izdelki, povečuje pa se tudi ponarejanje farmacevtskih izdelkov (Ritbagroup, 2012). Kot ponaredki blagovnih znamk se najpogosteje pojavljajo oblačila, dodatki in obutev. Nevarnost tveganja pri ponarejenih dizajnerskih torbicah je manj očitna, kakor je na primer razredčeni penicilin, vendar vsi ponaredki ogrožajo nacionalna in globalna prizadevanja, da bi bila trgovina usmerjena v skupno dobro. Značilnost ponarejenih izdelkov je, da so pretihotapljeni, s čimer se izognejo inšpekcijskim pregledom ter uvoznim

⁵ Strup v otroških oblačilih je najnovejše tveganje pri nakupu takih izdelkov neznanega izvora. Nedavna preiskava je namreč pokazala formaldehid v volnenih in bombažnih oblačilih, vsebnost je bila kar 500-krat večja od dovoljene. Formaldehid je vodotopen brezbarven plin ostrega vonja, ki je za človeka alergen, strupen in rakotvoren. Pri otrocih, ki so pogosto izpostavljeni tej kemikaliji, je mogoče zaznati draženje oči, spremembe na koži, nahod, težave z dihanjem in tudi astmo (Europol, 2011b).

davkom in dajatvam. Ker gre za neredno prodajo na drobno in neplačevanje davkov od prodaje, govorimo o sivi ekonomiji. Davčne utaje omogočajo, da so cene ponarejenega blaga na trgu zelo konkurenčne in za trgovce zelo dobičkonosne. Ponarejeni izdelki, ki izpodrivajo zakonito prodajo drugih izdelkov, ne predstavljajo škode samo za države prejemnice ponaredkov na trgu, temveč posledice občutijo tudi države proizvajalke. Povsod, kjer mednarodna skupnost poskuša vzpostaviti standarde dobre industrijske prakse, jim ponarejevalci to onemogočajo.

Negativne vplive ponarejanja je zelo težko meriti. Najbolj objektivne ocene temeljijo na izgubi prihodkov in prav zato je ponarejanje pogosto omejeno na vprašanje prihodkov, čeprav gre za veliko več. Ker je velik del zunanjih pogodbenih proizvajalcev ponaredkov v Aziji, izhaja velik delež zaseženih ponarejenih izdelkov na svetu prav od tam.

2.5 Kršitve zakona o intelektualni lastnini

Nakup ponaredka priznane blagovne znamke ni nedolžno dejanje, saj z njim spodbujamo in pospešujemo razvoj organizirane kriminalitete. Vsi ponarejevalci imajo nekaj skupnega, tj. kršitev zakonov o intelektualni lastnini⁶. Gre za zelo dobičkonosen posel, ki ne zahteva dragih in zapletenih postopkov izdelave in preverjanja, ob odkritju pa so kazni mile in večinoma sploh niso izrečene. Ponaredki, ki so stalnica modne industrije, lastnikom blagovnih znamk zmanjšujejo vrednost njihovih izdelkov in omejujejo razsežnost prodaje. Po drugi strani trgovina s ponaredki znatno zmanjšuje davčne prihodke, kar znižuje prilive v državni proračun in posledično vodi do raznih drugih negativnih gospodarskih in socialnih stanj v družbi, tudi do izgube delovnih mest.

2.5.1 Ukrepi ob kršitvah

Urad RS za intelektualno lastnino [UIL] (2013) opredeljuje, da je kršitev pravic podana, ko nekdo uporablja predmet varstva pravice intelektualne lastnine brez soglasja imetnika te pravice, razen kadar zakonodaja izrecno dovoljuje takšno uporabo. Zadnja leta so najbolj pereče oblike nelegalne reprodukcije ponarejanje blagovnih znamk, računalniško piratstvo, avdio in avdiovizualno piratstvo ter televizijsko in radijsko piratstvo.

Ker UIL nima pristojnosti za izvajanje ukrepov v zvezi z uveljavljanjem pravic intelektualne lastnine, sodeluje z drugimi pristojnimi organi. Od vsakega primera posebej oziroma načina kršitve je odvisno, kateri organ bo v okviru svojih pristojnosti pomagal imetniku pravic. Imetniki pravic intelektualne lastnine se

⁶ 42. člen Zakona o industrijski lastnini (2006) opredeljuje blagovno ali storitveno znamko kot pravno zavarovan znak ali kakršno koli kombinacijo znakov, ki omogočajo razlikovanje blaga ali storitev enega podjetja od blaga in storitev drugega podjetja. Gre za znake, ki jih je mogoče grafično prikazati in jih sestavljajo besede, tudi osebna imena, črke, številke, figurativni elementi, tridimenzionalne podobe, vključno z obliko blaga ali njihove embalaže in kombinacije barv kakor tudi kakršna koli kombinacija takšnih znakov.

lahko ob kršitvah obrnejo po pomoč in informacije o možnih ukrepih na naslednje državne organe:

- Tržni inšpektorat RS,
- Carinsko upravo RS (Generalni carinski urad, Sektor za carinske in davčne postopke – Oddelek za prepovedi in omejitve),
- Generalno policijsko upravo (Uprava kriminalistične policije – Sektor za gospodarsko kriminaliteto),
- Urad RS za intelektualno lastnino.

Kadar so imetniku pravic intelektualne lastnine kršene pravice, lahko izbira med uporabo ukrepov civilne, kazenske in upravne narave (UIL, 2013).

2.5.2 Zasegi carinske uprave v Republiki Sloveniji

Carinska uprava RS deluje v sestavi Ministrstva za finance in predstavlja sodobno evropsko carinsko upravo, ki na območju Evropske unije preprečuje in zatira ilegalen uvoz izdelkov in snovi ter s tem ščiti zakonite gospodarske tokove. S celovitim pregledom mednarodne dobavne verige ter uvozom in izvozom v slovenski prostor povečuje konkurenčnost gospodarstva in ohranja ravnovesje finančnih interesov, zaščite in varnosti Slovenije ter Evropske unije (<http://www.carina.gov.si>).

Po poročilu Carinske uprave RS pride večina ponarejenih izdelkov na območje Slovenije v zabojnikih z ladjami (izpostava Luka Koper) ali s poštnim prometom (izpostava Pošta Ljubljana). Največji pretok beležijo v koprskem pristanišču, vendar pa v zadnjem času ponaredke odkrivajo tudi na drugih lokacijah, kar kaže, da se tihotapske poti nenehno prilagajajo in spreminjajo. V Sloveniji zaseženo blago je lahko namenjeno slovenskemu trgu ali pa le potuje prek našega ozemlja v Srbijo, Bosno in Hercegovino ali v druge države EU (Avstrija, Madžarska, Češka, Slovaška).

Poleg CD-jev, DVD-jev, parfumov, modnih dodatkov in igrač je v trendu ponarejanje zdravil. V Sloveniji se pojavljajo predvsem zdravila indijskega porekla za zdravljenje erektilnih motenj, kot so Viagra, Cialis, Levitra.

Carinski oddelek za analizo in kontrolo železniškega prometa je avgusta 2011 na postaji Kontejnerskega terminala Ljubljana zasegel tri zabojnike, v katerih je bilo 24.478 kilogramov neprijavljenega ponarejenega blaga znanih blagovnih znamk turškega porekla, namenjenega v Francijo in na Nizozemsko. Prevladovala so oblačila, obutev in parfumi, tržna vrednost vseh izdelkov bi na trgu EU znašala okoli pet milijonov evrov (Carinska uprava RS, 2011).

Iz tabele 1 je razvidno, da obseg zaseženih ponarejenih izdelkov v Sloveniji narašča, prav tako se zasegi vsako leto povečujejo drugod po Evropi. Razlog za to je v poostrenem carinskem nadzoru in svetovni gospodarski krizi, ki sili ponarejevalce v vedno večjo produkcijo, s čimer se povečuje tudi število ponaredkov. Poročilo Evropske komisije iz leta 2010 izpostavlja Nemčijo kot državo z največ primeri zaseženih ponarejenih izdelkov ter Grčijo kot količinsko najuspešnejšo. Slovenija naj bi bila nekje v zlati sredini tako po odstotkih odkritih kršitev intelektualne lastnine kot po količini zaseženih ponarejenih izdelkov (Huš, 2010).

	2008	2009	2010	2011
Ponarejeni izdelki	128.701	1.120.178	1.589.227	18.905.522

Tabela 1:
Začasno
zadržani
ponarejeni
izdelki na
slovenski meji
v obdobju
2008 do 2011 (v
kosih)
 (Vir: Carinska
 uprava RS, 2011)

2.5.3 Mednarodno sodelovanje

Evropski urad za usklajevanje na notranjem trgu (*Office of Harmonization in the Internal Market – OHIM*) (<http://oami.europa.eu>)

Urad je specializirana ustanova Evropske skupnosti, pristojna za registracijo znamk in modelov, ki od leta 2006 izvaja postopke za blagovne znamke Evropske skupnosti in od leta 2003 za registrirane modele Evropske skupnosti (www.oami.europa.eu). Ker te pravice intelektualne lastnine veljajo v vseh državah EU, sta blagovna znamka Evropske skupnosti in registriran model Evropske skupnosti vrata do notranjega trga. Rezultat harmonizacije na notranjem trgu EU so zagotovo nižji stroški v primerjavi s celotnimi stroški nacionalnih registracij v vseh državah EU (Evropska unija, n. d.).

Sporazum o sodelovanju Urada RS za intelektualno lastnino in OHIM je bil sklenjen leta 2000.

Svetovna organizacija za intelektualno lastnino (*World Intellectual Property Organisation – WIPO*)

WIPO je specializirana agencija, ki deluje v okviru Organizacije združenih narodov. Ustanovljena je bila leta 1967 in ima sedež v Ženevi. Njen glavni cilj je zagotavljanje in učinkovito uveljavljanje varstva pravic intelektualne lastnine na podlagi sodelovanja med državami (www.wipo.int).

Svetovna organizacija za intelektualno lastnino skrbi za izvajanje 23 mednarodnih pogodb⁷ s področja zaščite intelektualne lastnine.

Republika Slovenija je leta 1992 notificirala večino pogodb, ki jih upravlja WIPO in katerih pogodbenica je bila nekdanja Jugoslavija.

Evropska patentna organizacija (*European Patent Organisation – EPO*)

EPO je bila ustanovljena leta 1977 in ima sedež v Münchnu. Je osrednja evropska ustanova, katere glavna naloga je podeljevanje evropskih patentov (www.epo.org). Z EPO je Slovenija leta 1993 sklenila dva sporazuma: sporazum o sodelovanju na področju patentov in »razširitveni sporazum«, ki je omogočil razširitev veljavnosti evropskih patentov tudi v Republiki Sloveniji. Leta 2002 je Slovenija postala polnopravna članica EPO in s tem dobila možnost sodelovanja pri oblikovanju evropskega patentnega sistema.

⁷ Najbolj znane so (Stalno predstavništvo RS pri Uradu združenih narodov, 2012): Pariška konvencija o varstvu intelektualne storitve, Pogodba o pravu blagovnih znamk, Pogodba WIPO o izvedbah in fonogramih, Pogodba WIPO o avtorskem pravu, Washingtonska pogodba o intelektualni lastnini glede integriranih vezij, Pogodba o patentnem pravu, Bernska konvencija za varstvo književnih in umetniških del, Madridski sporazum o preprečevanju lažnih in varljivih označb izvora blaga.

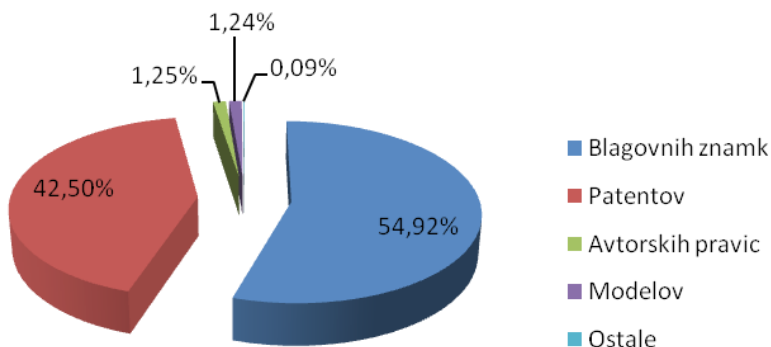
2.5.4 Vrednost zaseženega ponarejenega blaga na svetovni ravni

EU ne beleži finančne vrednosti zaseženega ponarejenega blaga, v ZDA pa se številke za leto 2009 ob 14.841 zasegih gibljejo okoli 261 milijonov ameriških dolarjev. Vrsta zaseženega blaga je v EU in ZDA podobna, prevladujejo (okoli 60 %) oblačila, obutev in modni dodatki.

Glede na raziskave v Španiji in Veliki Britaniji naj bi prebivalci EU porabili letno med 6–66 evrov za nakup ponaredkov. Povedano drugače, če vseh 500 milijonov državljanov EU letno porabi med 6–60 evrov za ponaredke in če je vir teh ponaredkov enak kakor vir zaseženih ponaredkov na meji, bi državljani EU za uvožene kitajske ponaredke letno porabili med 2 in 20 milijardami evrov. To kaže, da je stopnja prestrežanja ponarejenih izdelkov med 3 % in 30 %, čeprav je težko verjeti, da bi stopnja prestrežanja znašala do 30 %. Te številke kažejo verjetni obseg, zanesljive pa se le toliko, kolikor so zanesljive predpostavke, na katerih temeljijo (UNODC, 2010).

Graf 3 ponazarja raziskavo Evropske komisije iz leta 2008 (European Commission, Taxation and Customs Union, 2008) o stanju kršitev pravic intelektualne lastnine. Raziskava je pokazala, da se države članice EU najpogosteje srečujejo s problematiko kršitve zlorabe blagovnih znamk (54,92 %), sledijo kršitve patentov (42,5 %), kršitve avtorskih pravic (1,25 %), kršitve modelov (1,24 %), preostalih 0,09 % pa pripada kršitvam drugih pravic intelektualne lastnine.

Graf 3:
Najpogostejše
kršitve pravic
intelektualne
lastnine (Vir:
European
Commission,
Taxation and
Customs Union,
2008)

Industrija ponarejanja ni zločin brez žrtev, saj se za na videz neškodljivo dejavnostjo skriva organizirana kriminaliteta. Z dobičkom od prodaje ponarejene dizajnerske torbice ali sončnih očal se napajajo kriminalne združbe, ki se ukvarjajo z izsiljevanjem, tihotapljenjem imigrantov, prostitucijo, trgovino z drogo in celo terorizmom. Njihova glavna naloga je čim hitrejša in čim cenejša proizvodnja najbolj zaželenih izdelkov, pri čemer slaba kakovost in potencialno nevarne sestavine niso pomembni. Cilj je dobiček, posledice niso pomembne (Europol, 2011b).

3 RAZISKAVA

3.1 Odnos kupcev do nakupa ponaredkov blagovne znamke višjega cenovnega razreda

3.1.1 Opredelitev problema

Kupovanje ponaredkov je v obdobju krize vse pogostejši problem. Menimo, da problematika ponarejanja ne pozna meja, saj gre za ilegalne posle brez pravih pravnih posledic. Vsekakor pa je treba potrošnike ozaveščati o škodi, ki jo povzročajo z majhnimi in na videz nedolžnimi nakupi. Le malo ljudi se zaveda, da se veliko kriminalnih združb napaja s prihodki, pridobljenimi prav s tem poslom, in da z nakupom tudi sami postanejo del verige organizirane kriminalitete.

3.1.2 Namen in cilji

Z raziskavo želimo prikazati večinski odnos družbe do ponaredkov, vpliv mesečnega dohodka kot največjega dejavnika spodbujanja nakupov ponaredkov ter primerjati ženski in moški pogled na obravnavano problematiko.

3.1.3 Raziskovalne metode

Za namene raziskave uporabljamo metodo anketiranja s spletnim anketnim vprašalnikom. Spletno anketiranje smo izvajali novembra in decembra 2011, ciljna skupina so bile osebe, starejše od 20 let s stalnim prebivališčem v Sloveniji. Dobljene podatke smo analizirali z uporabo statističnega programa za analizo podatkov – SPSS.

Opis vprašalnika in vzorca

Vzorčenje je potekalo na podlagi naključno izbranih populacijskih enot ($n = 95$). Natančneje vzorec zajema vse tiste posameznike, ki jim je bila spletna anketa posredovana posredno ali neposredno in so želeli v njej sodelovati. Na vprašalnik je odgovarjalo 95 anketirancev, od tega 60 % žensk in 40 % moških. Večji del anketirancev (82 %) je starih od 20 do 50 let, visoko izobraženih je 55 %, njihov mesečni dohodek pa znaša manj kakor 1000 evrov (47 %).

Anketni vprašalnik je obsegal 15 vprašanj: od tega je prvih deset vprašanj temeljilo na splošni problematiki ponarejanja, drugi del vprašalnika pa je bil namenjen pridobitvi osnovnih demografskih podatkov. Zasnovali smo ga po področjih, ki so se nam zdela zanimiva za nadaljnjo obravnavo. Na začetku smo izpostavili pogostost nakupa določenih izdelkov blagovnih znamk višjega cenovnega razreda (modni dodatki, oblačila, tehnični pripomočki ...), sledijo vprašanja, pri katerih anketirani določijo stopnjo strinjanja s trditvami v zvezi s problematiko ponarejanja, odnosom do cene, kakovosti in nakupa prek spleta, proti koncu prvega dela pa smo se osredotočili na konkretna vprašanja o pogostosti

nakupa ponaredkov in možnosti soočenja s to problematiko. Vprašalnik zaključujejo demografski podatki o anketirancih.

S statistično obdelavo podatkov v računalniškem programu SPSS smo dobili rezultate, ki jih predstavljamo v nadaljevanju.

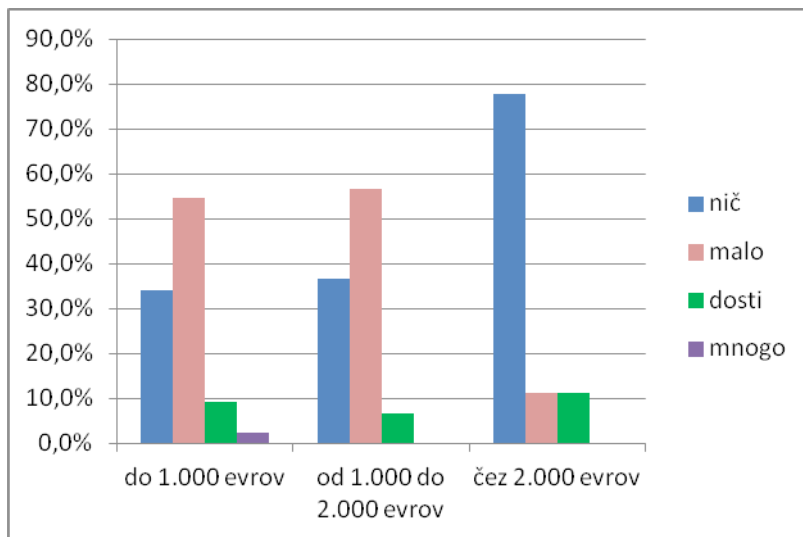
3.2 Ugotovitve

Na podlagi raziskave na temo Zakaj kupujemo ponaredke oziroma zakaj jih ne kupujemo in interpretacije rezultatov⁸ ugotavljamo, da je moškim v primerjavi z ženskami pomembnejša kakovost, cena in blagovna znamka ter da je povpraševanje po blagovnih znamkah cenovno neelastično za potrošnike z visokim mesečnim dohodkom. Rezultati kažejo, da so moški dovzetnejši za nakup bolj kakovostnih izdelkov priznanih blagovnih znamk. Če ugotovitev primerjamo z vsakdanjim življenjem povprečnega potrošnika, lahko rečemo, da dajo ženske veliko več na pestrost izbire v naših omarah, zato večina žensk posega po cenovno dostopnejših izdelkih, da si omogoči količinsko obsežnejše nakupe. Moški pa se večinoma zadovoljijo z nakupom enega ali dveh kosov višje kakovosti. Vsekakor pa je treba poudariti, da na odločanje pri nakupovanju bistveno vpliva finančna zmožnost potrošnika, ki razpolaga s povprečnim mesečnim dohodkom. Prav tako ugotavljamo, da je pri ljudeh z visokim mesečnim prihodkom povpraševanje po blagovnih znamkah cenovno neelastično kar pomeni, da se obseg povpraševanja po originalnih izdelkih v pooblaščenih trgovinah glede na potrošnike, katerih mesečni dohodek je nadpovprečno visok, ne spremeni, če se cena izdelka zviša. Do enake ugotovitve pridemo tudi na podlagi analize pisnih virov in drugih informacij, iz katerih je razvidno, da modne hiše in lastniki blagovnih znamk višjega cenovnega razreda namerno ne ukrepajo proti kršiteljem intelektualne lastnine. S takim ravnanjem si zagotavljajo globalno prepoznavnost njihovih imen in povpraševanje na trgu, saj vedo, da njihovi zvesti kupci ne posegajo po ponarejenih izdelkih, ker je zanje cena nepomembna, kakovost pa jim lahko zagotovijo le oni.

Z analizo anketnih vprašalnikov smo prišli do naslednjih ugotovitev:

- Veliko ljudi meni, da si z nakupom blagovnih znamk višjega cenovnega razreda zvišujejo ugled v družbi.
- Najpogosteje se s ponaredki srečamo na potovanjih. Tam postanemo v tujem okolju, kjer nas nihče ne pozna, del verige ilegalne reprodukcije, počitnikovanje in sproščeno preživljanje prostega časa pa spodbuja naše nepremišljene nakupe.
- Po ponarejenih izdelkih zavestno največkrat posežejo ljudje z nizkim mesečnim prihodkom. Graf 4 prikazuje, da število ponaredkov pri anketirancih doma korelira z njihovim dohodkom.

⁸ Več o rezultatih raziskave (opisni statistiki, faktorski analizi, diskriminantni analizi glede na spol in mesečni dohodek) najdete v Hudarin (2012).

Graf 4:
Korelacija
števíla
ponaredkov in
dohodka

Stolpci se po višini močno razlikujejo, kar že na prvi pogled potrjuje obstoj znatnih razlik.

Ob koncu je treba poudariti, da težko priznamo dejanja, ki veljajo za neetična. V vprašalniku smo anketirancem, zato da bi primerjali njihovo istovetnost, postavili dve vprašanji: prvo se je nanašalo na zavesten nakup ponaredkov, drugo pa na zavesten nakup ponaredkov njihovih znancev. Ker je pri zadnjem očitno več pritrilnih odgovorov, sklepamo, da so vprašani le tokrat odgovorili pošteno in se izrazili v vlogi svojih znancev.

3.3 Intervju o problematiki ponaredkov blagovnih znamk višjega cenovnega razreda

Kakor kažejo rezultati zgoraj predstavljene raziskave, ljudje neradi govorijo o problematiki ponarejanja, zlasti ne takrat, ko bi jim to lahko vzbudilo slabo vest, zato smo imeli pri iskanju intervjuvancev kar nekaj težav. Opraviti smo ga želeli z več ponudniki blagovnih znamk na domačem trgu, vendar smo bili kljub vztrajnosti in prijaznemu nagovarjanju pogosto zavrnjeni. Uspelo nam je opraviti intervju z enim ponudnikom, in sicer z lastnikom oziroma vodstvom maloprodajnih trgovin, katerih distribucija zajema čez osemdeset svetovno znanih blagovnih znamk vseh cenovnih razredov. Povabilo k sodelovanju so sprejeli naklonjeno, saj zagovarjajo spremembe na področju zakonodaje intelektualne lastnine, predvsem glede odzivnosti pristojnih organov v primeru kršitev, ter ozaveščanje potrošnikov o problematiki ponarejanja. Intervju, ki je bil opravljen prek elektronske pošte julija 2012, smo zastavili tako, da bi od vodilnega distributerja blagovnih znamk v jugovzhodni Evropi dobili splošno mnenje o problematiki ponarejanja. Z

intervjujem želimo, na podlagi domačih in tujih pisnih virov, izpostaviti ključno problematiko obravnavane teme⁹.

Na podlagi intervjuja ugotavljamo, da je zakonodaja na področju intelektualne lastnine v Sloveniji ustrezno urejena, vendar pa so postopki, ki bi v razumnem času privedli do kaznovanja storilcev, predolgi in na kršitelje nimajo pravega kaznovalnega učinka. Čeprav je Slovenija zaradi svojega geografskega položaja ena glavnih tranzitnih držav ilegalne reprodukcije na območju EU, vodilni distributer tekstila na slovenskem trgu ne zaznava večjih kršitev ponarejanja. Iz tega lahko sklepamo, da gre za dva vzporedna trga. Legalni poteka prek pooblaščenih trgovin s tekstilom, njihovi prodajalci so s problematiko ponarejanja dobro seznanjeni in ob kršitvah ustrezno ukrepajo. Drugi oziroma ilegalni trg pa je usmerjen v ulično prodajo in prodajo v nepooblaščenih trgovinah. Vsekakor lahko prihaja do mešanja teh dveh trgov, iz česar izhajajo tudi primeri kršitev, s katerimi se je srečal intervjuvanec na njegovem trgu delovanja.

Po mnenju vodstva specializiranih modnih trgovin naj bi bila nizka cena za prestižnost kupljene blagovne znamke glavni potrošnikov motiv za nakup ponaredek. Iz odgovorov lahko povzamemo, da vprašani štejejo ponarejanje kot eno od oblik organizirane kriminalitete, da se zavedajo njene razsežnosti in so seznanjeni z negativnimi posledicam. Če zaznajo kršitev, nemudoma ukrepajo. Vendar pa so potrošniki na tem področju šibki in o tem slabo obveščeni. Z izvorom kupljenega izdelka se ne obremenjujejo. Na podlagi analize uporabljenih virov, raziskave in intervjuja navajamo nekaj smernic ali predlogov, na kaj vse moramo biti pozorni pri nakupu izdelka višjega cenovnega razreda, zlasti kadar dvomimo o njegovem legalnem poreklu.

Najočitnejši znak, da gre verjetno za ponaredek, je zagotovo mamljivo nizka cena. Vsak izdelek, ki se prodaja tudi po več kakor polovični ceni od običajno pričakovane, je zelo verjetno ponaredek.

- Če nakupujemo v neznanem okolju, bodimo pozorni na lokacije, kjer prodajajo najcenejše izdelke. Prodajalci ponaredkov se namreč izogibajo prodaji na večjih ulicah, zanje so primernejše manjše, zakotnejše ulice ter tržnice in sejmi, kjer jih je težje opaziti in razkrinkati.
- Pred nakupom prek spleta preverimo ocene in povratne informacije predhodnih kupcev. Prav tako je smiselno, da na uradnih spletnih straneh ponudnikov nekega izdelka preverimo logotipe in oznake, značilne za neki izdelek.
- Večina ponaredkov je na otip drugačnih, tudi vonj teh izdelkov je drugačen, industrijski, moteč, logotipi so slabše kakovosti in oznake napačno zapisane. Zato vedno preverimo te elemente, kadar podvomimo o njihovem izvoru in kakovosti izdelka, in se izogibamo izdelkov slabše kakovosti.
- Kadar nismo prepričani o poreklu izdelka, postavimo prodajalcu več vprašanj. Prodajalci ponaredkov so pogosto nejasni glede izvora njihovih izdelkov in se na vso moč trudijo upravičiti razliko v ceni ali videzu z izgovorom, da gre za posebne pošiljke iz tujine.
- Bodimo pozorni na vrsto plačila, saj prodajalec pogosto zahteva gotovinsko plačilo ali ponudi možnost prodaje brez računa.

⁹ Več o intervjuju (vprašanja in odgovori) v Hudarin (2012).

4 ZAKLJUČEK

Modne hiše in lastniki blagovnih znamk se vse pogostejše srečujejo s problematiko ponarejanja njihovih izdelkov. Sodobne gospodarske družbe so stalno podvržene najrazličnejšim oblikam ogrožanja njihove dejavnosti, spremljajo pa jih tudi različna tveganja, ki pomembno vplivajo na uspešnost in kakovost poslovanja. Ponaredki njihovih izdelkov jim škodijo na več ravneh, saj znižujejo ceno njihovih izdelkov, ugled na trgu in med kupci, povzročajo jim gospodarsko škodo in negativne posledice, ki jo ta sproža. Danes modne hiše in lastniki znanih modnih znamk posvečajo področju varnosti veliko pozornosti. To še zdaleč ne obsega več le klasičnega fizičnega varovanja, pač pa tudi zaščito in varovanje industrijske ter intelektualne lastnine, prepoznavanje industrijskega in ekonomskega vohunjenja, varovanje poslovnih tajnosti, obvladovanje konkurence in podobno. Varnostni interes je eden od ključnih interesov podjetij, s katerim obvladujejo motnje pri doseganju njihovih ciljev. Kljub vsemu pa ponarejeni izdelki ne predstavljajo vedno motenj, celo nasprotno, do neke mere so te »potrebne« z vidika blagovnih znamk višjega cenovnega razreda. Cenovno dostopnejši ponaredki omogočajo obstanek na trgu in ohranjajo imena svetovno znanih blagovnih znamk. Ljudje, ki spoštujejo blagovne znamke, ne posegajo po ponaredkih in tega se vodilni modni oblikovalci dobro zavedajo.

Ugotavljamo, da večina ponarejenih izdelkov prihaja iz Kitajske (Shanghai – Science and Technology Museum oziroma Underground Market, Tao Bao City, Qipo Road Market; Guangzhou), Italije (Neapelj), Turčije (Carigrad), območja bivše Jugoslavije (Novi Pazar). Kriminalne združbe, bodisi mafija ali lobiji, ta območja izkoriščajo za ustvarjanje ilegalnega dobička. Izdelki, ki so bili kupljeni za 20 evrov na neapeljskih tržnicah, se na milanskih ulicah prodajajo po 100 evrov, v pooblaščenih trgovinah pa bi za original odšteli tudi do 1000 evrov.

Dokazovanje, da gre za ponaredek na trgu, je najpogostejše prepuščeno kar imetniku zaščitene blagovne znamke. Ker tržni inšpektorat ni ustrezno usposobljen za dokazovanje, da gre za ponaredek, mora dokazati o tem predložiti imetnik zaščitene blagovne znamke. Kršitve intelektualne lastnine so opredeljene kot kaznivo dejanje, kadar gre za naklepno dejanje, storjeno v komercialno korist. To izključuje piratstvo za osebne in nedobičkonosne namene. Najvišja kazen za kršitev naj bi znašala 300.000 evrov ali štiri leta zapora. Prav tako se kot kaznivo dejanje šteje vsakršna pomoč in spodbujanje h kršitvi intelektualne lastnine.

V Sloveniji so se v zadnjih petih letih najpogostejše pojavljali ponaredki tekstilnih izdelkov in obutve naslednjih tujih blagovnih znamk: Adidas, Big Star, Helly Hansen, Boss, Fishbone, Caterpillar, Lacoste, Replay, Versace, Tava, Dsquared, Louis Vuitton (Tržni inšpektorat RS, 2011).

Če se v Sloveniji odločite za nakup ponaredka, imate več možnosti. Trenutno najpopularnejšo, najcenejšo in najhitrejšo pot ponuja Facebook pod naslovom High-Fashion Slovenia in Prodaja Ljubljana. Na teh straneh ponujajo ponarejeno blago, cene izdelkov se gibljejo od 10 evrov naprej. Ponarejeni izdelki so tukaj tudi petnajstkrat cenejši od njihovih izvirnikov v pooblaščenih trgovinah. Po ponaredke se lahko odpravite tudi čez mejo. Slovenci se za nakup ponaredka največkrat odločijo na počitnicah, nam najbližji po ponaredkih znani počitniški destinaciji sta

Novigrad in Umag. Seveda so priljubljeni tudi nakupi v Bosni. Znani sta predvsem dve lokaciji, Pijaca Trnovi v Veliki Kladuši in Pijaca Arizona v Orašju. Slednja je namenjena grosistični prodaji, cena kavbojk ponarejenih znamk višjega cenovnega razreda turškega porekla je okoli 15 evrov, majice 13 evrov in torbice 25 evrov.

Ponaredke pa lahko kupite tudi prek številnih spletnih strani, kjer ponujajo blago vseh razredov iz raznih krajev na svetu, največkrat je po poreklu iz Kitajske ali Turčije. Nujno pa je treba ob teh navedbah poudariti, da potrošniki na teh straneh velikokrat niso seznanjeni z izvorom blaga in nevede kupujejo ponaredke pod pretvezo, da gre za nakup originalnega izdelka.

Ponaredke ponujajo tudi v več trgovinah po Sloveniji. Nekaj jih je v središču Ljubljane, v dveh trgovinah v trgovskem centru Murgle prodajajo ponaredke tekstila, parfumov in druge kozmetike, ponaredke lahko kupite tudi v trgovinah nakupovalnega središča BTC City v Ljubljani. Kljub temu, da v Sloveniji ne poznamo t. i. uličnih preprodajalcev, katerim smo priča v drugih evropskih državah, nas ponaredki spremljajo na vsakem koraku in so lahko dostopni. Zavedati se moramo, da lahko ponaredek takoj ali čez čas povzroči tudi resne zdravstvene težave, saj taki izdelki niso laboratorijsko preizkušeni in lahko vsebujejo zdravju škodljive snovi.

Za preprečevanje goljufij mora biti jasno določena meja med »pravimi« izdelki in izdelki nižje kakovosti. Ena od rešitev je industrijska embalaža in druge zaščitne oznake, ki jih je težko ponarediti ali posnemati. Ustrezna rešitev je tudi v ozaveščanju potrošnikov o tej problematiki in seznanjanju z vsemi posledicami, ekonomskimi, socialnimi in zdravstvenimi, povezanimi z nakupovanjem ponarejenega blaga. Prav tako je pomembno ozaveščanje in seznanjanje potrošnikov z zaščitnimi oznakami, po katerih lahko prepoznajo ponaredek. Boj proti trgovanju s ponaredki bi bil seveda najbolj učinkovit z izvajanjem zakonodaje in skrbnim inšpekcijskim nadzorom ne samo na regionalni in nacionalni ravni, pač pa tudi na svetovni, s čimer bi preprečevali distribucijo in prodajo ponaredkov, preden ti vstopijo v maloprodajno verigo.

V Sloveniji in drugje zakonodaja na tem področju predpisuje osnovne smernice glede zaščite in varnosti izdelkov. Gospodarske družbe pa morajo v številnih primerih same vzpostaviti sistem nadzora varnostno relevantnih pojavov za zagotavljanje nadstandardne varnosti in zaščite svojih izdelkov, ki sta potrebni za uspešno dejavnost in konkurenčnost na trgu. Vsekakor je koristno in potrebno ozaveščanje potrošnikov o škodi, ki jo povzročajo z majhnimi in na videz nedolžnimi nakupi. Le malo ljudi se zaveda, da se veliko kriminalnih združb napaja s prihodki, pridobljenimi prav s tem poslom, in da z nakupom tudi sami postanejo del verige organizirane kriminalitete. Nemogoče je preprečiti, da potrošniki ne bi kupovali poceni blaga, vendar pa bi se morali vsaj zavedati, da za malo denarja ne morejo kupiti izdelka vrhunske kvalitete. Kakovost še nikoli ni bila poceni.

LITERATURA

- Carinska uprava RS. (2012). *Slovenska carina v letu 2011*. Pridobljeno na http://www.carina.gov.si/fileadmin/curs.gov.si/internet/Publikacije/Letno_porocilo_2011_SLO.pdf
- Cvjetović, S. (24. 1. 2011). Ustvarjalnost tihotapcev je brezmejna. *Planet siol.net*. Pridobljeno na http://www.siol.net/novice/slovenija/2011/01/cvjetovic_ustvarjalnost_tihotapcev_je_brezmejna.aspx
- European Comission, Taxation and Customs Union. (2008). *Report on EU customs enforcement of intellectual property rights: Results at the European border – 2008*. Pridobljeno na http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/customs/customs_controls/counterfeit_piracy/statistics/2009_statistics_for_2008_full_report_en.pdf
- European Commission, Taxation and Customs Union. (2011). *Counterfeit piracy: Facts and figures*. Pridobljeno na http://ec.europa.eu/taxation_customs/customs_controls/counterfeit_piracy/statistics/index_en.htm
- Europol. (2011a). *OCTA 2011: EU organised crime threat assessment*. Hague: Europol.
- Europol. (2011b). *Counterfeit products: Why buying fakes can be bad for your health (and more)*. Pridobljeno na <https://www.europol.europa.eu/content/publication/counterfeit-products-why-buying-fakes-can-be-bad-your-health-and-more-1421>
- Evropska unija. (n. d.). *Urad za usklajevanje na notranjem trgu (znamke in modeli)*. Pridobljeno na http://europa.eu/agencies/regulatory_agencies_bodies/policy_agencies/ohim/index_sl.htm
- Hudarin, S. (2012). *Ponaredki blagovnih znamk višjega cenovnega razreda* (Magistrsko delo). Ljubljana: Univerza v Mariboru, Fakulteta za varnostne vede.
- Huš, M. (23. 7. 2010). Večina ponaredkov iz Kitajske, naročanje prek interneta cveti. *Slotech*. Pridobljeno na <https://slo-tech.com/novice/t424542>
- Inventa International. (2012). *OHIM - Community trademarks and industrial designs*. Pridobljeno na http://www.inventa-international.com/european_union
- Kazenski zakonik RS. (2012). *Uradni list RS*, (50/12).
- Ritbagroup. (5. 10. 2012). US agencies seize 686 websites accused of selling fake drugs. *Wordpress.com*. Pridobljeno na <http://ritbagroup.wordpress.com/2012/10/05/us-agencies-seize-686-websites-accused-of-selling-fake-drugs/>
- Saviano, R. (2009). *Gomora*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Stalno predstavništvo RS pri Uradu združenih narodov RS. (n. d.). *Svetovna organizacija za intelektualno lastnino*. Pridobljeno na <http://zeneva.predstavnistvo.si/index.php?id=2488>
- Tržni inšpektorat RS. (2011). *Ponarejene blagovne znamke*. Pridobljeno na <http://www.ti.gov.si/fileadmin/ti.gov.si/pageuploads/dokumenti/PonarejeneBlagovneZnamke.pdf>
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2010). *The globalization of crime: A transnational crime threat assessment*. Pridobljeno na http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/TOCTA_Report_2010_low_res.pdf

Urad RS za intelektualno lastnino. (2013). *O intelektualni lastnini*. Pridobljeno na <http://www.uil-sipo.si/uil/urad/o-intelektualni-lastnini>
Zakon o avtorski in sorodnih pravicah. (2007, 2008, 2010). *Uradni list RS*, (16/07, 68/08, 85/10).
Zakon o industrijski lastnini. (2006). *Uradni list RS*, (51/06).
Zakon o varstvu topografije polprevodniških vezij. (1995, 2002, 2003, 2006). *Uradni list RS*, (21/95, 96/02, 7/03, 60/06, 81/06).

O avtorjih:

Sara Trstenjak, magistra varstvoslovja, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, zaposlena na Šolskem centru Ljubljana.

Dr. Bojan Dobovšek, izredni profesor in prodekan na Fakulteti za varnostne vede Univerze v Mariboru. E-mail: bojan.dobovsek@fvv.uni-mb.si

**Elke Devroe, Paul Ponsaers,
Lodewijk Gunther Moor, Jack
Greene, Layla Skinns, Lieselot
Bisschop, Antoinette Verhage
in Matthew Bacon (ur.):
Tides and currents in police
theories. Journal of Police
Studies, 4 (25)
(Maklu, Antwerpen –
Apeldoorn – Portland, 2012,
298 strani)**

V uvodniku uredniki zapišejo, da je petindvajseta izdaja revije *Journal of Police Studies* posvečena plimovanju in tokovom teorij o policijskem delu, kar lahko razberemo že iz naslova. Raziskave o policijskem delu so razdrobljene in razpršene, poskusi temeljite teoretične utemeljitve policijskega dela pa so redki. Temelji za nastanek petindvajsete izdaje revije *Journal of Police Studies* segajo v leto 2010, ko se je v Gentu sestala delovna skupina za področje policijske dejavnosti Evropskega kriminološkega združenja (*European Society of Criminology*). Osrednje misli srečanja je povzel Jack R. Green in jih zapisal v prispevku z naslovom *The Tides and Currents, Eddies and Whirlpools and Riptides of Modern Policing: Connecting Thoughts*. Prav ta prispevek, ki je tudi objavljen v obravnavani izdaji revije, je služil ostalim avtorjem kot provokativno izhodišče za diskusijo.

Petindvajseta izdaja revije *Journal of Police Studies* je razdeljena na pet poglavij - Metafore in teorije (*Metaphors and Theories*), Politika in policija (*Politics and Police*), Teorija in raziskovanje (*Theory nad Research*), Policijsko delo in specifične nacionalne okoliščine (*Policing in specific national circumstances*) ter Globalizacija in policijsko delo (*Globalization and Policing*).

Poglavje Metafore in teorije pričneta Kees van der Vijver in Lodewijk Gunther Moor s prispevkom *Theories of policing*, v katerem preko pregleda zgodovine

raziskovanja policijske dejavnosti in razprave o vlogi teorij policijskega dela v preteklosti postavita okvir za razumevanje ostalih prispevkov. Za zaključek predstavita pet tem, za katere menita, da bodo imele v prihodnje pomembno vlogo pri teoretiziranju policijskega dela in pri policijskem delu samem: vpliv družbenega razvoja na policijsko delo, vpliv tehnološkega razvoja na policijsko delo, organizacijski razvoj znotraj policijskih organizacij, vprašanje pripravljenosti ljudi za sodelovanje s policijo in prilagajanje policijskih strategij potrebam družbe.

Jack R. Green v svojem provokativnem prispevku, ki je služil kot izhodišče ostalim avtorjem, predstavi morje kot metaforo za policijsko dejavnost, pri čemer vidi vzporednice med dinamiko morja in dinamiko policijske dejavnosti. Podobno kot morje je tudi policijska dejavnost mogočna in vpliva na oblikovanje družbe, hkrati pa je sama podvržena vplivu zunanjih dejavnikov; je kompleksna in spreminjajoča, tvorijo jo različne ravni in povezave, ki ji dajejo globino, širino ter razgibanost. Za konec avtor opozori na razkorak med aktivnostmi policije, za katere policisti verjamejo, da so njihova prioriteta (boj proti kriminaliteti) in prioritetenimi nalogami policije, kot jih zaznava javnost (vzdrževanje reda). Bolj, ko se razkorak povečuje, bolj se policija odtuja od skupnosti, kar zmanjšuje njeno legitimnost in zaupanje javnosti, slednje pa je večinoma povezano še z izgubo zaupanja policije javnosti.

James Sheptycki v svojem prispevku *Policing Theory and Research – What's in a metaphor?* predstavi pomanjkljivost Greenove prispevke morja, ki po njegovem mnenju zanemari pomembno človeško vlogo pri nastanku in razvoju policijske dejavnosti. Green namreč zapiše, da se je policijska dejavnost »pojaviła« v zahodnih družbah kot mehanizem zagotavljanja družbenega reda in kontrole, Sheptycki pa meni, da je pomembno poudariti, kako je policijska dejavnost produkt širokega spektra demografskih, ekonomskih in tehnoloških razvojnih trendov ter procesov urbanizacije, industrializacije in preseljevanja. V pomoč pri analizi policijske dejavnosti razdeli na tri ravni – mikro, mezo in makro. Na mikro ravni se loti proučevanja in analiziranja policijske dejavnosti na točki, kjer se ta sreča z javnostjo, na mezo ravni obravnava organizacijske vidike policijskega dela in varnosti, makro raven pa se nanaša na odločevalce s področja policijske dejavnosti in varnosti.

Peter Manning se v prispevku *Metaphors and Modern Policing* naveže na »vrtince«, kot Greene metaforično imenuje reforme policijske dejavnosti. Podobno kot tudi drugi avtorji ugotavlja, da večina anglo-ameriških (poskusov) reform, kot so na primer kriminalitetna analiza, reševanje problemov in policijsko delo v skupnosti, v zadnjih dvajsetih letih ni prinesla dejanskih sprememb – govorimo lahko o programih, ki niso bistveno posegli v strukturo ali delovanje policije.

Bob Hoogenboom v prispevku *Lost in the flood* poudari, da so današnje raziskave o policijski dejavnosti usmerjene v specifična področja, kot so policijsko delo v skupnosti, organizirana kriminaliteta, obveščevalno vodena policijska dejavnost in druga, pri tem pa se izgublja širša slika zgodovinskega, političnega in sociološkega konteksta policijske dejavnosti. Področje raziskovanja policijske dejavnosti je tako po njegovem »izgubljeno v poplavi« in zaznamovano s pomanjkanjem akademske vedoželjnosti.

Robert Reiner v prispevku *Policing and Social Democracy: Resuscitating a Lost Perspective* analizira spremembe v problematiki raziskovanja, ki se pojavljajo od devetdesetih let dalje in so prinesle premik od kritičnih in teoretičnih perspektiv k iskanju praktičnih rešitev trenutnih težav policijske dejavnosti. Po njegovem mnenju je treba vnesti elemente politične ekonomije in etične kritike nazaj v akademsko razpravo o policijski dejavnosti. Podobno kot Bob Hoogenboom v prejšnjem prispevku tudi Robert Reiner opazuje, da se kritična dela v zadnjem obdobju dotikajo predvsem (sicer pomembnih) specifičnih vprašanj s področja policijske dejavnosti, temeljna odprta vprašanja pa se zanemarjajo.

Poleg prispevkov Boba Hoogenbooma in Roberta Reinerja poglavje Politika in policija sestavlja še *On how failing government creates an intrusive police force*, delo Paula Ponsaersa in Elke Devroe. Avtorja se v prispevku ukvarjata z razmerjem med policijo in politiko, pri čemer opazata, da so se pričakovanja političnega razreda do policije v zadnjih treh desetletjih popolnoma spremenila. Avtorja poskušata poiskati vzroke za te spremembe, ki se nanašajo predvsem na naraščajoče poudarjanje boja proti kriminaliteti.

Tretje poglavje, Teorija in raziskovanje, se začne s prispevkom Wesleya G. Skogana z naslovom *Collective Action, Structural Disadvantage and Crime*, kjer avtor primerja dva tipa odzivanja skupnosti na kriminaliteto – od spodaj navzgor (*bottom up*) in od zgoraj navzdol (*top down*). Odzivi skupnosti od spodaj navzgor zajemajo mehanizme, kot so neformalno družbeno nadzorstvo, kolektivna učinkovitost in mobilizacija skupnosti. Avtor jih primerja z mehanizmi odzivanja na kriminaliteto od zgoraj navzdol, ki jih vpelje državna ali lokalna oblast – natančneje predstavi chicaške sestanke policijskih okolišev (*beat meetings*), ki jih od leta 1993 naprej organizira policija in so namenjeni vključevanju prebivalcev v policijsko delo v skupnosti. Znano je, da raznovrstni pristopi k izboljšanju varnosti v skupnosti, ki temeljijo na prostovoljnem vključevanju prebivalstva, zaživijo predvsem v premožnih soseskah, kjer so tovrstni programi še najmanj potrebni in je sodelovanje s policijo že tako na zadovoljivi ravni. Glavno vprašanje, ki si ga avtor zastavlja, je, ali lahko projekti, ki temeljijo na pristopih od spodaj navzgor ali od zgoraj navzdol, zaživijo tudi v revnejših in bolj problematičnih soseskah.

Tim Hope v prispevku *What's what? Evaluating the mechanisms of crime reduction projects* utemelji, kako je sodobna paradigma »kaj deluje« združila kriminološke raziskovalce v njihovih prizadevanjih, da postanejo »korisni« za politiko in prakso policijske dejavnosti. Na primeru evalvacije iniciative britanskega notranjega ministrstva, ki se nanaša na zmanjšanje števila vlomov (Home Office Reducing Burglary Initiative), predstavi protislovja in težave paradigme »kaj deluje«.

V četrtem poglavju se avtorji ukvarjajo s policijskim delom glede na specifične nacionalne okoliščine, v posameznih prispevkih se osredotočijo na Veliko Britanijo, Nemčijo in Belgijo.

Nicholas Fyfe in Alistair Henry v prispevku *Negotiating divergent tides of police reform within the United Kingdom* analizirata vzorce reform policijske dejavnosti v Veliki Britaniji. Ugotavljata, da so reformni procesi znotraj Velike Britanije vedno bolj divergentni ali, v skladu z Greenovo prispodobo morja, podvrženi različnim lokalnim tokovom.

Thomas Feltes in Jutta Dincă v prispevku *Tides in currents in policing Germany* poskušata analizirati razvoj nemške policije v skladu z Greenovim metaforičnim modelom. Ugotavljata, da dinamike razvoja nemške policijske dejavnosti, še posebej na področju policijskega izobraževanja in usposabljanja, ni mogoče zadovoljivo umestiti v Greenov model. Skozi prispevek poskušata predstaviti, kako na policijo vpliva družbeni kontekst, hkrati pa policija sooblikuje družbeni red.

V prispevku *Tides and Currents of Social Control – The Drift of Community Policing, a Belgian case* Tom Van der Broeck predstavi plimovanje in tokove moderne policijske dejavnosti v Belgiji z vidika sprememb v ravnovesju med formalnim in neformalnim družbenim nadzorstvom. Dotakne se tudi vpliva pozne moderne na policijsko dejavnost in razvoj kriminalitetne politike nasploh. Kot v večini ostalih zahodnih držav, se je tudi v Belgiji razvila tradicija policijskega dela v skupnosti in sorodne oblike v skupnost usmerjenih varnostnih politik. Čeprav policijsko delo v skupnosti ni spremenilo »toka« policijske dejavnosti, po avtorjevem mnenju, vseeno velja za simbol turbulentnih sprememb.

V zadnjem poglavju se avtorji štirih prispevkov osredotočijo na globalizacijo policijske dejavnosti. Layla Skinns v prispevku *The role of the law in policing: the welltrodden path, the road less travelled and the road ahead* ocenjuje trenutno stanje na področju teorij o vlogi prava pri policijski dejavnosti, s poudarkom na policijski diskreciji, policijskih pooblastilih in legitimnosti policijskega dela. Analizira tudi ustreznost in veljavnost teh teorij za prihodnost, predvsem v luči trendov pluralizacije, internacionalizacije in transnacionalizacije.

Jan Terpstra v prispevku z naslovom *The Social Mandate of the Police – On police identity and core elements in police work* predstavi štiri, med seboj tesno prepletene, elemente tako imenovanega policijskega družbenega mandata: pristojnost za uporabo policijskih pooblastil, moralno-simbolični element policijskega dela, usmerjenost k reševanju problemov, potreba po pridobitvi in ohranitvi legitimnosti. Zaradi medsebojne povezanosti vseh štirih elementov avtor opozarja, da nobenega od njih nikakor ne bi smeli obravnavati ločeno, kot samostojno enoto. Mnogo resnih problemov sodobne policijske dejavnosti po njegovem mnenju izhajajo prav iz tendence po obravnavi posameznega elementa policijskega družbenega mandata ločeno od ostalih.

Marleen Easton svoj prispevek naslovi *Processes of Militarization in Policing* in prikaže, kako je proces militarizacije policije pri proučevanju razvoja policijske dejavnosti pogosto spregledan, čeprav imata policija in vojska dolgo skupno zgodovino. Po njenem mnenju je potrebno tako z družbenega kot z znanstvenega vidika razjasniti meje med policijo, žandarmerijo in vojsko na politični, organizacijski in operativni ravni, pri čemer je zanimivo vprašanje, ali ima posamezna institucija v razmerju do ostalih dveh konkurenčen ali komplementaren položaj.

Zadnji prispevek, z naslovom *The complex(ity) of policing »dirty« crime*, sta pripravila Lieselot Bisschop in Antoinette Verhage. Na primeru »umazane« kriminalitete, natančneje pranja denarja in nelegalnega trgovanja z e-odpadki, ponazorita, kako je policijska dejavnost skozi čas presegla tipične naloge vzdrževanja javnega reda in miru ter boja proti kriminaliteti. Avtorja se lotita tovrstne kriminalitete na podlagi Greenove trditve, da plimovanje in tokovi policijske dejavnosti ne dosežejo organizirane ali beloovratniške kriminalitete.

Glede na opažanja avtorjev prispevkov obravnavane izdaje bi lahko izpostavili naslednje ključne besede, ki zaznamujejo »tokove« sodobne policijske dejavnosti: teorije o policijskem delu, vprašanje pripravljenosti ljudi za sodelovanje s policijo, kompleksnost, reforme, pomanjkanje akademske vedoželjnosti, boj proti kriminaliteti, policijsko delo v skupnosti, legitimnost policijskega dela, pluralizacija, internacionalizacija, transnacionalizacija, policijski družbeni mandat in organizirana kriminaliteta.

Maja Jere

Nacionalna konferenca Informacijska varnost – smernice za prihodnost

V prostorih Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru je 5. oktobra 2012 potekala druga nacionalna konferenca z naslovom Informacijska varnost – smernice za prihodnost. Program konference je bil tudi tokrat raznovrsten. Z različnimi tematikami, ki so bile na konferenci predstavljene, je bilo podanih veliko odgovorov na pereča in aktualna vprašanja o informacijski varnosti. Predstavitve so bile razdeljene v dve sekciji: (a) sekcija »Informacijska varnost – smernice za prihodnost« je vključevala predavatelje z raziskovalnega področja, ki so v svojih predavanjih predstavljali raziskovalna dognanja z različnih področij informacijske varnosti, (b) sekcija »Informacijska varnost – primeri iz prakse« pa je vključevala predavatelje iz organizacij, ki se v praksi srečujejo z informacijskovarnostnimi vprašanji in jih na različne načine rešujejo. Konferenco smo začeli z neformalnim delom – Zajtrk s strokovnjakom, ki ga je kot polnopravna članica sekcije SUVI – Sekcije za upravljanje varovanja informacij organizirala Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru v sklopu konference. V okviru zajtrka smo izvedli predavanje na temo mobilnih naprav in informacijske varnosti, ki ga je pripravil Blaž Markelj. Po zaključku neformalnega dela konference se je po kratkem odmoru nadaljeval uradni del konference z otvoritvijo in nagovorom prodekana za izobraževalno dejavnost ter vodjem Katedre za informacijsko varnost pri Fakulteti za varnostne UM doc. dr. Igorjem Bernikom. V govoru je poudaril pomembnost informacijske varnosti v celotni družbi. Predstavil je tudi portal eSec, ki je nastal kot rezultat večletnega mednarodnega projekta, skupaj z Blažem Markljem pa sta predstavila še vsebino revije in portalovega koledarja dogodkov.

Po uradni otvoritvi konference so se poslušalci in predavatelji razdelili v omenjeni sekciji. Prvo sekcijo (a) je začel predstavnik informacijske pooblaščenke Marko Potokar. V predstavitvi je predstavil pravne vidike varovanja podatkov, še posebej v povezavi z računalništvom v oblaku. Na to temo je delovna skupina, katere član je tudi Marko Potokar, pripravila smernice vzpostavitve/najema oblaka za osebne in poslovne namene. S temo informacijske varnosti in računalništva v oblaku je nadaljeval Blaž Markelj v predstavitvi svojega prispevka. V sekciji (b) je predstavnik podjetja SiMobil, Andraž Zmajšek, predstavil nevarnosti, ki grozijo uporabnikom ob nevestni rabi mobilnih naprav. Predstavil je praktične primere zlorabe mobilnih naprav, s katerimi se kot operaterji srečujejo. Za njim je sledilo predavanje predstavnika podjetja Netis, Igorja Zgonca. Slušateljem je predstavil »Recepte« za izboljšanje varnosti njihovega informacijskega sistema. Dopoldanski del druge sekcije pa sta zaključila predstavnik podjetja Miška, Jurij Martinčič, ki je predstavil načine varnega brisanja podatkov, in predstavnik podjetja Abakus, Boris Oblak, ki je predstavil orodje za iskanje in sledenje revizorskim sledem v informacijskih sistemih. V prvi sekciji (a) je tematiki računalništva v oblaku

sledilo predavanje Klemena Veharja, ki je predstavil projekt vpeljave sistema za upravljanje informacijske varnosti v organizaciji. Kako zagotavljati in ugotavljati učinkovitost informacijske varnosti z merjenjem pa je slušateljem predstavila Kaja Prislan. Dopoldanski del sekcije sta zaključila Zoran Cunk, ki je govoril o kibernetiki mimikriji kot kaznivem dejanju, in Miha Šepec, ki je predstavil načine enkripcije podatkov in kako le-ti otežujejo digitalno dokazovanje. Dopoldanskim predavanjem je sledil premor za kosilo, nato pa so se predavanja nadaljevala v obeh sekcijah. Prvo sekcijo (a) je v popoldanskem delu začela s predavanjem o strategiji kibernetike varnosti in kibernetike obrambe v okviru slovenske strateške kulture Adriana Dvoršak. V nadaljevanju je Blaž Ivanc predstavil načine varovanja občutljivih podatkov v informacijskih sistemih. Kakšni so varnostni mehanizmi e-banke s stališča uporabnosti, funkcionalnosti in enostavnosti nam je predstavila Lucija Tomšič Zupan. Mladen Terčelj je predstavil revidiranje sistemov upravljanja informacij. Za zaključek prve sekcije je Blanka Strmšek predstavila zaščito industrijskih kontrolnih sistemov.

Drugo sekcijo (b) je v popoldanskem delu začel David Ivačič, predstavnik podjetja Real Security. Predstavil je vrsto načinov varovanja podatkov, s predavanjem Miha Ozimka, predstavnika podjetja Astec, pa smo se seznanili, kako ocena tveganja izboljša stanje informacijske varnosti. Za zaključek sekcije je Alenka Glas pripravila predavanje na temo Napredni kriminal – kraja podatkov plačilnih kartic.

Celotna konferenca je bila deležna velike pozornosti s strani poslušalcev in medijev. Številčna udeležba konference je dokaz, da je bil program konference dober. Na dogodku je bilo zabeleženih prek 160 obiskovalcev iz gospodarstva in javnega sektorja.

Poleg zanimivih predavanj so udeleženci dobili številne odgovore na informacijskovarnostna vprašanja od pokroviteljev dogodka. Ti so predstavljali tehnične novosti za slehernega uporabnika in rešitve za zagotavljanje informacijske varnosti. Da je bilo dobro poskrbljeno za informiranost o samem dogodku, pričajo tudi številna obveščanja ljudi preko različnih medijskih kanalov, za kar gre velika zasluga tudi pokroviteljem konference. Veliko zanimanje za omenjeni dogodek je dokaz, da je tema informacijske varnosti zelo aktualna.

Ljudje želijo slišati različne poglede reševanja problematike in dobiti odgovore na vprašanja. Z velikim veseljem pričakujemo naš sedaj že stalni letni dogodek – 3. nacionalno konferenco, ki bo potekala 4. oktobra 2013, tokrat pod naslovom »Informacijska varnost – na razpotju med zasebnim in javnim«. Se vidimo.

Blaž Markelj, Igor Bernik

Zaključna konferenca projekta ACCESS

“Proti kriminaliteti: podpora in varnost starejših žrtev kaznivih dejanj”

Število starostnikov, ki so v literaturi običajno definirani kot posamezniki starejši od 64 let, se v evropskih državah povečuje; posledično bodo starejši tudi pogostejše žrtve kaznivih dejanj. Projekt ACCESS¹ – Proti kriminaliteti: podpora in varnost starejših žrtev kaznivih dejanj je bil oblikovan z namenom, da se izboljša strokovnost in učinkovitost (predvsem) policistov, ki se pri svojem delu srečujejo s starejšimi žrtvami kaznivih dejanj. Poleg nacionalnih poročil o dobrih praksah dela s starejšimi žrtvami kaznivih dejanj in raziskovalnega dela o spominskem priklicu starostnikov bodo ob koncu projekta objavljene tudi usmeritve za delo s starejšimi – v italijanskem in angleškem jeziku, dostopne tudi na svetovnem spletu. V projektu so poleg vodilnega partnerja Fondazione Santa Lucia sodelovali še: regionalne oblasti – regija Lazio, Istituto per il Mediterraneo, Univerza Molise, Italijanski laboratorij za kriminologijo, francosko Ministrstvo za notranje zadeve, Safer Sweden foundation in Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru.

Konferenca je ena od zaključnih faz projekta, saj je bila organizirana zaradi predstavitve izsledkov enoletnega dela in s ciljem izmenjave dobrih praks povabljenih delegatov iz držav Evropske unije. Konferenco je gostila Univerza Molise v Campobassu na jugu Italije, poleg glavnih partnerjev v projektu pa se je udeležilo še štirinajst delegatov iz dvanajstih držav, predstavniki lokalnih oblasti, nekaj akademikov (predvsem z Medicinske fakultete Univerze Molise) in šestdeset policistov in policistk, ki so tudi ciljna populacija projekta.

Konferenco sta s pozdravnimi nagovori odprla rektor Moliške univerze prof. dr. Giovanni Cannata in župan Campobassa Luigi di Bartolomeo. Sledila so plenarna predavanja vabljenih gostov, ki so osvetljevala nekatere vidike življenja starostnikov.

Nicola Ferrara, profesor interne medicine in geriatrije na Univerzi Molise, je predstavil demografske in epidemiološke vidike staranja. Življenjska doba se je v zadnjem stoletju veliko bolj podaljšala kot kadarkoli prej, to pa nas postavlja v še nepoznane situacije: čez nekaj desetletij bomo imeli v družbi veliko stoletnikov, katerih psihofizičnih lastnosti funkcioniranja še ne poznamo. Prihaja tudi do t. i. feminizacije populacije starostnikov, saj imajo ženske daljšo življenjsko dobo. Vse

¹ Projekt ACCESS je bil financiran v okviru programa »Criminal justice« Evropske unije.

to prinaša spremembe, ki jih je potrebno poznati za načrtovanje razvoja, imigracije, zaposlitev in podobnega.

Roberto Sgalla, direktor italijanske Policijske akademije, je prikazal italijanske statistične podatke. Tudi v Italiji se viša odstotek starostnikov, ki je leta 2010 dosegel 20,3 %. Narašča tudi odstotek starejših žrtev kaznivih dejanj; teh je leta 2005 bilo 10,39 % vseh žrtev, leta 2011 pa 12,59 %. Predvsem gre za kazniva dejanja manjših in večjih tatvin. V ta namen je dr. Sgalla omenil nekatere projekte na različnih policijskih upravah, ki so preventivne narave, namenjene pa tudi ozaveščanju javnosti in starostnikov o postopanju v primeru, da postanejo žrtve kaznivega dejanja.

Fabio Lucidi, profesor psihologije na rimski univerzi La Sapienza, je spregovoril o skrbnikih bolnikov z demenco. Demenca je zelo pogosta oblika neurodegenerativnega obolenja pri starostnikih, za katere zelo pogosto skrbijo zdrav – »nedementni«¹ zakonec in/ali sorodniki. Pri tem je prof. Lucidi opozoril, da so skrbniki izpostavljeni različnim stresorjem, zaradi katerih so finančno obremenjeni, socialno izolirani, pride lahko do sprememb v zaposlitvi, na psihičnem nivoju pa skrbniki pogosto oživljajo tesnobo ter kažejo znake izčrpanosti in depresije. Evalvacije preventivnih projektov po enem letu kažejo spodbudne rezultate.

Alfonso di Costanzo, profesor na Oddelku za medicino in zdravstvene vede Univerze Molise, je predstavil pregled raziskav na temo koristi fizične aktivnosti pri preprečevanju obolevnosti za demenco. Rezultati so zelo raznoliki, saj nekatere študije kažejo na preventivno vlogo fizične aktivnosti, druge tega spet ne potrjujejo; zagotovo pa je redna, vsaj pol urna telesna dejavnost (petkrat tedensko) koristna tudi za druga področja funkcioniranja (na primer proti visokemu pritisku, srčno žilnim boleznim ipd.). Predčasni rezultati podobne študije, ki jo vodi profesor di Costanzo, so obetavni, saj kažejo na manjši upad izvršitvenih funkcij, obsega pozornosti ter kratko- in dolgoročnega spomina.

Po plenarnih predavanjih so bili na okrogli mizi predstavljeni izsledki posameznih partnerjev projekta. Profesor Marco Marchetti, psihiater in kriminolog z Univerze Molise, je izpostavil nekatere osnovne težave, vezane na raziskave o starostnikih. Kažejo se namreč že pri sami definiciji kdo starostnik sploh je, saj je starostna meja v Evropi postavljena na 60 ali 65 let, če bi upoštevali vse države sveta (in zanje značilno življenjsko dobo) pa bi ta bila veliko nižja, saj nekateri avtorji mejo postavljajo na 55 let. Pregled literature kaže, da starostniki sicer niso najpogostejše žrtve kaznivih dejanj, da pa njihovo število narašča. Predvsem so žrtve fizične, spolne in finančne zlorabe, zelo pogosto jih najbližji zapustijo in/ali zanemarjajo, najtežje posledice pa puščajo psihične in čustvene zlorabe. Pri starostnikih je število neprijavljenih kaznivih dejanj veliko, predvsem jih prijavljajo sorodniki (20 %), bolnišnični delavci (17,3 %), policisti (11,3 %) ter prijatelji in sosedji (9,1 %). Poleg sivih števil neprijavljenih dejanj je profesor Marchetti posebej izpostavil tudi težave pri prepoznavanju in prijavljanju tovrstnih kaznivih dejanj zaradi posebne narave zlorabe: ta se najpogosteje dogaja v zaupnem odnosu med žrtvijo (starostnikom) in storilcem, ki je običajno tudi skrbnik žrtve. Prijava lahko v marsikaterem pogledu poslabša življenjske pogoje žrtve/starostnika, zato se ta običajno odloči za manjše zlo in ostaja v odnosu s storilcem. Poleg tega se starostnik boji tudi sekundarne viktimizacije s strani policije.

Johanna Nivala iz švedske nevladne organizacije Tryggare Sverige je povedala, da na Švedskem statistike kaznivih dejanj ne zbirajo po starosti žrtev, diferenciacija je le na nivoju mladoletnik/odrasli. Predstavila pa je nekatere študije o viktimizaciji.

Tinkara Pavšič Mrevlje s Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru je prikazala stanje v Sloveniji. Slovenija sledi zahodno evropskim državam, saj se delež starostnikov hitro viša, so pa starostniki žrtve kaznivih dejanj v skoraj 5 %. Slovenski policisti se za delo s starejšimi žrtvami usposablajo v okviru projekta *Multiplikatorji*, ki obravnava tematiko nasilja v družini s policijskega, pravnega, socialnega in psihološkega vidika. Posebej je bilo izpostavljeno nizko število raziskav na temo starostnikov, med obstoječimi pa izstopajo rezultati ankete, ki kažejo na precejšnjo negotovost policistov pri delu s specifičnimi skupinami žrtev (med njimi so tudi starostniki).

Cecilia Guarilia (Fondazione Santa Lucia) je na podlagi izkušenj povedala, da se starostnike zaradi generalizacije in stereotipov avtomatično jemlje kot manj verodostojne, čeprav je njihov spominski priklic enako kvaliteten kot priklic mlajših posameznikov; priključijo le manj podrobnosti. Težave so predvsem pri posameznikih, ki imajo spominske težave zaradi možganske kapi in podobnih vzrokov. Za enostavno uporabo, ki ne zahteva posebnih usposabljanj, obstajajo preizkusi, ki so v pomoč pri ugotavljanju spominske oškodovanosti (na primer Mini-mental state examination). Za priklic pri težjih oblikah poškodb, katerih posledica je lahko tudi afazija, pa so bili oblikovani posebni pripomočki, vendar je pri uporabi teh potreben strokovnjak.

Maria Grazia Ruggerini (Istituto per il Mediterraneo) je govorila o delu področnih služb, ki sodelujejo z organi pregona. Dobra praksa iz Turina kaže na sodelovanje različnih organizacij (Nacionalna zveza za aktivno tretje življenjsko obdobje, prostovoljstvo idr.) z občinsko policijo (Polizia municipale), kjer gre za preventivne programe, pomoč žrtvam in nudenje 24-urne telefonske pomoči, ki jo preko noči prevzame policija.

Carlo Rossi, predstavnik regije Lazio, je pred začetkom zadnjega dela konference izrazil željo Regije, da s sofinanciranjem tega in podobnih projektov pomaga pri formiranju integrirane mreže za pomoč žrtvam kaznivih dejanj.

V zadnjem delu konference so bili pozvani delegati drugih držav Evropske unije, da predstavijo izkušnje in dobre prakse dela s starostniki. V Bolgariji posebne statistike za starejše žrtve kaznivih dejanj nimajo, saj so vse žrtve nad 40 let vodene v enotni starostni kategoriji. Prikazan je bil tudi bolgarski preventivni oglas, ki opozarja na različne oblike prevar in goljufij. Na Cipru je policija aktivna na nivoju lokalne skupnosti z informiranjem in preventivnimi ukrepi po šolah in drugih podobnih institucijah, pa tudi preko individualnih obiskov. Prisotnost policistov med ljudmi je pogosta, občanom daje občutek varnosti in večjega zaupanja v policijo. Na Danskem so starostniki najpogostejše žrtve prevare, predvsem ženske. Uspešen način boja proti tovrstnim kaznivim dejanjem je objava zaznanih storilcev in njihovih dejanj v lokalnih medijih, da so občani nanje bolj pozorni. Od francoskih dobrih praks, ki med drugim zajemajo t. i. *policijske zaščitne enote* in prostovoljce (informiranje, svetovanje, usmerjanje in pomoč žrtvam), sosedske straže in posebno nacionalno telefonsko številko za pomoč starejšim in invalidnim

žrtvam zlorab, je najbolj izstopajoča prisotnost psihologa, socialnega delavca in/ali predstavnika nevladne organizacije na policijskih postajah, ki lahko s strokovnim znanjem nudijo pomoč žrtvam kaznivih dejanj. V Grčiji se tako kot povsod v Evropi srečujejo z vedno večjim odstotkom starega prebivalstva, zaradi česar so starejši kot žrtve kaznivih dejanj tudi ranljivejša skupina, izpostavljen pa je bil velik strah pred kriminaliteto med prebivalstvom, predvsem zaradi visoke stopnje imigracije. V Latviji še nimajo posebne strategije v kontekstu starejših žrtev kaznivih dejanj. Poskusi oblikovanja preventivnega programa so bili neuspešni, čeprav bi bil ta potreben: raziskave namreč kažejo, da se ljudje bojijo predvsem kraje, čeprav je verjetnost, da bodo žrtve prevare ali goljufije veliko večja, pravzaprav največja. Litva se je preventive lotila na lokalni ravni: preko osebne komunikacije, policije, duhovnikov in obveščanja na nacionalni televiziji. Rezultati so pokazali, da se je kriminaliteta zmanjšala za 20 %. Tudi na Švedskem je policija zelo aktivna s posameznimi preventivnimi projekti v različnih okrožjih. Nevladne organizacije in lokalne oblasti so leta 2010 izdelale kratek nemi film, ki starejše informira o možnih nevarnostih in ustreznem načinu vedenja (v kolikor do kaznivega dejanja pride), pomoč žrtvam pa na Švedskem nudi mreža približno stotih nevladnih organizacij.

Slovensko dobro prakso je najprej predstavil mag. Branko Japelj, vodja Sektorja kriminalistične policije na PU Ljubljana. Preventivni projekt *Ne pozabite na varnost* se izvaja od leta 2005, osredotočen je na starejšo populacijo. Okrožni policist o zaščitnem vedenju informira na individualnih in skupinskih (na primer v domovih za ostarele) obiskih starostnikov. Mag. Anton Toni Klančnik iz Uprave kriminalistične policije GPU pa je predstavil naslednje tri dobre prakse pri nas: komplementarnost treh različnih ukrepov prepovedi približevanja iz Zakona o preprečevanju nasilja v družini, Zakona o kazenskem postopku in Zakona o policiji; multidisciplinarne in interdisciplinarne (strokovne) time pri obravnavi nasilja v družini; sodni ukrep prepustitve bivališča v (začasno) uporabo žrtvi po Zakonu o preprečevanju nasilja v družini.

Osrednja tema projekta ACCESS in s tem tudi konference so bili starostniki, ki so potencialne ali dejanske žrtve kaznivih dejanj. Predstavitev izsledkov projekta in izmenjava dobrih praks, predvsem pa dobri odzivi udeležениh policistov, ki so izpostavili pomen posameznih značilnosti kaznivih dejanj nad starostniki, dodatno potrjujejo ustreznost in koristnost tovrstnih dogodkov. Na podlagi izmenjanih praks in poročil pa bodo objavljene smernice za delo s starejšimi žrtvami kaznivih dejanj v kratkem objavljene tudi na svetovnem spletu.

Tinkara Pavšič Mrevlje

Magistrski študenti Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru na strokovni ekskurziji v Sarajevu

V prvem tednu januarja, natančneje od 6. do 9. januarja 2013, se je na že tradicionalno strokovno ekskurzijo študentov Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru (v nadaljevanju FVV) v prestolnico Federacije Bosne in Hercegovine pod vodstvom prof. dr. Gorazda Meška in doc. dr. Katje Eman odpravilo 44 magistrskih študentov. Redni in izredni študenti 1. letnika so v okviru predmeta Elementi kriminalitetne politike – zatiranje in preprečevanje kriminalitete ter zagotavljanje javne varnosti, katerega nosilec je dekan, prof. dr. Meško, obiskali in podrobneje spoznali strokovne, zgodovinske in kulturne znamenitosti Sarajeva.

Po dolgi nočni vožnji smo se v ponedeljek zjutraj nastanili v hotelu Hollywood na Ilidži in se odpravili v center mesta. Najprej smo obiskali Inštitut za genetični inženiring in biotehnologijo (<http://www.ingeb.ba/linkovi.html>). Inštitut je znan po uporabi najsodobnejših tehnik na področju forenzike, molekularne genetike, genskega inženiringa ter drugih sorodnih in komplementarnih področij znanosti in stroke. Razkazali so nam popolnoma nove prostore, kamor so se preselili poleti leta 2012 in nam predstavili svoje delo. Ob 12.00 so nas na Fakulteti za kriminologijo, kriminalistiko in varnostne študije Univerze v Sarajevu sprejeli dekan, prof. dr. Nedžad Korajlić, in drugi predstavniki fakultete ter študenti (<http://www.fknbih.edu/Fakultet/Me%C4%91unarodnasaradnja/tabid/104/aid/4/Default.aspx>). Prof. Gorazd Meško je skupaj z izr. prof. Elmedinom Muratbegovićem predstavil tematsko številko revije Varstvoslovje (4/2012) o strahu pred kriminaliteto v državah jugovzhodne Evrope. Študenti so poslušali še predavanje prof. dr. Muhameda Budimilića o implementaciji standardov Evropske unije na področju policijske dejavnosti in predstavitev projekta Evropske unije 'Podpora EU pri izvajanju zakonodaje v Bosni in Hercegovini', ki ga je predstavil član projekta, mag. Aleksander Jevšek. Pozno popoldne smo obiskali mestno središče, imenovano Baščaršija, ki slovi po svoji multikulturnosti, obsegu veliko sakralnih objektov ter številnih drugih kulturnih in zgodovinskih spomenikov. V okviru strokovnega programa smo obiskali zgodovinske muzeje, v katerih smo dobili vpogled v preteklost in ozadje verske in kulturne specifikke mesta in celotne države. Ogledali smo si različne sakralne objekte (Begovo džamijo, katoliško katedralo, pravoslavno cerkev), mesto atentata avstro-ogrškega prestolonaslednika Franca Ferdinanda, posledice vojne v BiH v obdobju 1992–1995, centralno tržnico itd. Na poti nazaj v hotel smo se ustavili še v razgledni kupoli stolpnice, kjer je nekoč stala časopisna hiša Avaz, in si mesto ogledali še s ptičje perspektive.

Drugi dan našega obiska smo želeli obiskati t. i. 'Tunel spasa' (<http://tunelspasa.ba>) – muzej vojne zgodovine, ki so ga Sarajevčani v najhujših časih vojne uporabljali za obojestranski transport orožja, življenjskih potrebščin, ranjencev in bolnikov ter drugih stvari. Ker je bil tunel zaradi prenove zaprt, smo se sprehodili po parku ob izviru reke Bosne, imenovanem Vrelo Bosne. Sledil je obisk pripadnikov Slovenske vojske v bazi Butmir. Seznanili so nas z njihovimi nalogami v okviru operacij Althea in Joint Enterprise. Pripadniki slovenske vojske so opisali obseg njihovega dela v misiji in nam razkazali vojaško bazo. Podpolkovnik Velepec je opozoril na pozitivne in negativne strani postdaytonske ureditve države in politične razmejitve med pristojnostmi posameznih organov ter probleme kriminalitete. Dejstvo je, da se število tujih vojakov in opazovalcev na tleh Bosne in Hercegovine iz leta v leto zmanjšuje, čeprav zanesljivega odgovora na vprašanje, ali bo država v prihodnosti zmogla zaživeti sama, brez mednarodne pomoči, nihče ne more podati. Popoldne smo se srečali še s predstavniki in raziskovalci na Inštitutu za raziskovanje vojnih zločinov proti človečnosti in mednarodnega prava. Za študente je bil to 'najtežji' del strokovnega obiska, saj so se sedaj dejansko srečali z ljudmi, ki so vojno v Sarajevu izkusili in preživeli. V obdobju 1992–1995 je bilo Sarajevo okupirano in obdano z obročem srbskih vojakov. Srbi so namreč zavzeli naselja okoli Sarajeva (Ilidžo, Hadžiće, Vogošće, Ilijaš in Grbavico) in iz hribov na obrobju s težko artilerijo obstreljevali mesto, dodatno težavo pa so predstavljali ostrostrelci. Nekajkrat so srbske sile tudi poskusile zavzeti mesto, vendar je bošnjaškim enotam z močnim odporom uspelo odbiti napade v uličnih bojih dobesedno iz hiše v hišo. Direktor inštituta, prof. dr. Smail Čekić, in njegovi sodelavci so študentom povedali svoje zgodbe in predstavili svoj pogled na dogajanje pred, med in po vojni. Študenti so jih zasipali s številnimi vprašanji in poskušali poiskati odgovore na vsa vprašanja, ki so se porajala v predstavitvi dela in dejavnosti inštituta ter končni razpravi. Večer smo zaključili z obiskom znamenitega lokala z imenom Tito bar, ki se nahaja v sklopu Narodnega muzeja.

Sredo smo začeli z obiskom Veleposlaništva Republike Slovenije v Sarajevu (<http://sarajevo.veleposlanistvo.si/>), ki se nahaja v Vili Dino, le nekaj korakov stran od Baščaršije. Na ambasadi sta študente sprejela in pozdravila veleposlanik, njegova eksclenca Andrej Grasselli, ter policijski ataše Slovenije v Bosni in Hercegovini, Janko Goršek. Seznanila sta jih s svojim delom in nalogami ter odgovorila na njihova vprašanja. Sledil je obisk Oddelka za vojne zločine in organizirano kriminaliteto Sodišča Bosne in Hercegovine (<http://www.sudbih.gov.ba>). Predstavniki sodišča so spregovorili o razmejitvah pristojnosti med sodiščem za vojne zločine na območju bivše Jugoslavije v Haagu, kjer so (oziroma so še vedno) obravnavali primere najvišjih političnih in vojaških predstavnikov; nato o delovanju Sodišča Bosne in Hercegovine, Oddelka za vojne zločine in organizirano kriminaliteto, kjer so obravnavani primeri oseb »srednjega nivoja odgovornosti«, in delovanje posameznih lokalnih sodišč v BiH, kjer so obravnavani primeri »najnižjega nivoja odgovornosti«. V drugem delu obiska smo si ogledali posnetek zaslišanja priče v primeru sojenja osumljencu za poboj civilistov v eni od vasi blizu Srebrenice. Študenti so imeli priložnost pogovoriti se s predstavnico Urada za odnose z javnostjo in predstavnico pravnega oddelka (<http://www.sudbih.gov>).

ba/?id=2664&vrsta=1&jezik=b). Po končanem ogledu je sledilo še zadnje kosilo na Baščaršiji ter nakup spominkov.

Ekскурzija je študentom omogočila, da so pri predmetu Elementi kriminalitetne politike osvojeno znanje o zatiranju in preprečevanju kriminalitete, zagotavljanju javne varnosti in kriminalitetni politiki zdaj imeli možnost primerjati tudi v praksi. Doživeli so sodoben pogled na mehanizme, sredstva, metode in politiko, ki določa družbeno dogajanje in kriminalitetno politiko v Bosni in Hercegovini. Naučili so se razumeti in interpretirati različne teoretične koncepte preprečevanja kriminalitete in spoznali, da se posamezne kriminološke teorije in ideje o kriminalitetni politiki v praksi povsem drugače odražajo. Z drugimi besedami, v realnem življenju včasih stvari delujejo popolnoma drugače, kot pa bi v skladu s teorijo morale delovati, zato so poleg pridobljenega znanja pomembne tudi izkušnje.

Katja Eman, Gorazd Meško

Kazalo člankov ter vsebinsko in avtorsko kazalo revije Varstvoslovje za leto 2012

Barbara Erjavec, Nataša Knap, Jerneja Šifrer

Varstvoslovje je znanstvena revija, ki spodbuja interdisciplinarno razpravo in izmenjavo ugotovitev znanstvenega proučevanja varnosti, njenega zagotavljanja in ohranjanja ter tako prispeva k razumevanju delovanja skupnosti, organizacij in posameznikov, ki sodelujejo pri zagotavljanju varnosti. Revija enakovredno obravnava vse znanstvene discipline in področja, ki lahko pripomorejo k doseganju tega cilja, zato si prizadeva osvetliti varnostno relevantne pojave in koncepte, s pravnih, organizacijskih, psiholoških, socioloških, kriminalitetnopolitičnih in drugih vidikov. Članki, objavljeni v reviji Varstvoslovje, so indeksirani v CSA Worldwide Political Science Abstracts, CSA Sociological Abstracts and Criminal Justice Abstracts. Revija Varstvoslovje izhaja štirikrat letno (in sicer marca, junija, septembra in decembra).

Naslov uredništva:

Univerza v Mariboru
Fakulteta za varnostne vede
Kotnikova ulica 8
1000 Ljubljana
Tel: +386 1 300 83 00
Fax: +386 1 230 26 87
E-pošta: rV@fvv.uni-mb.si

Internet: <http://www.fvv.uni-mb.si/rV>

Glavna in odgovorna urednika:

Bojan Dobovšek, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija;
Andrej Sotlar, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija.

Odgovorna urednika angleških števil:

Gorazd Meško, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija;
Charles B. Fields, Eastern Kentucky University, Kentucky, USA.

Tehnično urejanje:

Nataša Knap, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija.

Uredniški odbor v letu 2012:

Marcelo Aebi, University of Laussane, Laussane, Switzerland;
Hans-Juergen Albrecht, Max Planck Institute for Foreign and Int. Criminal Law,
Freiburg, Germany;
Tore Bjørge, Norwegian Police University College, Oslo, Norway;
Hans Boutellier, Verwey-Jonker Institute, Utrecht, The Netherlands;
Jiří Buriánek, Charles University, Prague, The Czech Republic;
Zlatan Dežman, Univerza v Mariboru, Maribor, Slovenija;
Ioan Durnescu, University of Bucharest, Bucharest, Romania;
Chris Eskridge, University of Nebraska, Lincoln, USA;
Loraine Gelsthorpe, University of Cambridge, Cambridge, UK;
Peter Grabosky, Australian National University, Canberra, Australia;
Beata Z. Gruszczyńska, University of Warsaw, Warsaw, Poland;
Alistair Henry, University of Edinburgh, Edinburgh, UK;
Tim Hope, Keele University, Keele, UK;
Djordje Ignjatović, University of Belgrade, Belgrade, Serbia;
Zoran Kanduč, Inštitut za kriminologijo, Ljubljana, Slovenija;
Klara Kerezsi, National Institute of Criminology, Budapest, Hungary;
Krzysztof Krajewski, Jagellonian University, Krakow, Poland;
Gary LaFree, University of Maryland, Maryland, USA;
Rene Levy, GERN, France;
Tomaš Loveček, University of Žilina, Slovak Republic;
Alida V. Merlo, Indiana University of Pennsylvania, Indiana, USA;
Milan Pagon, Zayed University, Dubai, UAE;
Borislav Petrović, University of Sarajevo, Sarajevo, B&H;
Paul Ponsaers, Ghent University, Ghent, Belgium;
Iztok Prezelj, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, Slovenija;
Amedeo Recasens i Brunet, CESDIP, France;
Andromachi Tseloni, Nottingham Trent University, Nottingham, UK;
Gregor Urbas, Australian National University, Canberra, Australia;
Peter Wetzels, Institute of Criminology, Hamburg, Germany.

Recenzenti v letu 2012:

Igor Areh, Oliver Bačanović, Igor Bernik, Ivan Bizjak, Matevž Bren, Helena Cvikl,
Maja Dimc, Anton Dvoršek, Benjamin Flander, Vinko Gorenak, Peter Jeglič, Zoran
Kanduč, Želimir Kešetović, Irma Kovčo Vukadin, Helmut Kury, Igor Lamberger,
Branko Lobnikar, Darko Maver, Janez Mekinc, Gorazd Meško, Miran Mitar,
Elmedin Muratbegović, Dragan Petrovec, Bojan Tičar, Peter Umek, Sabina Zgaga,
Franc Žibert.

ISSN 1580-0253 (print)
ISSN 2232-2981 (online)

Kazalo člankov 2012

leto/številka/stran

Izvirni znanstveni članki

- DOBOVŠEK, Bojan, ŠKRBEČ, Jure. Nasprotje interesov v teoriji in praksi [Conflicts of Interest in Theory and Practice]. **2012/1/42**
- ŠUMI, Robert, LOBNIKAR, Branko, BANUTAI, Emanuel, RANČIGAJ, Katja. Integriteta policijskih vodij in njihova skrb za skupnost [Integrity of Police Leaders and Their Care for the Community]. **2012/1/60**
- MEŠKO, Gorazd, ŠIFRER, Jerneja, VOŠNJAK, Ljubo. Punitivnost, viktimizacija in strah pred kriminaliteto pri študentih varstvoslovja – rezultati spletne ankete [Punitiveness, Victimization and Fear of Crime of Criminal Justice Students – Results from a Web Survey]. **2012/1/75**
- EMAN, Katja, MEŠKO, Gorazd, IVANČIČ, Damir. Ekološka kriminaliteta v Pomurju [Environmental Crime in Pomurje]. **2012/1/113**
- REISIG, Michael Dean, TANKEBE, Justice, MEŠKO, Gorazd. Procedural Justice, Police Legitimacy, and Public Cooperation with the Police Among Young Slovene Adults [Postopkovna pravičnost, legitimnost policijske dejavnosti in pripravljenost mladih ljudi za sodelovanje s policijo v Sloveniji]. **2012/2/147**
- KABZINSKA, Joanna. Long-term Consequences of Providing a Perpetrator's Description on a Subsequent Lineup Performance [Dolgoročne posledice pri zagotavljanju storilčevega opisa pri poznejši prepoznavi]. **2012/2/165**
- SOTLAR, Andrej, TOMINC, Bernarda. Zaznava deklarativnih virov ogrožanja nacionalne varnosti v slovenski družbi [The Perception of Declarative Threats of National Security in Slovenian Society]. **2012/3/231**
- MEŠKO, Gorazd, ŠIFRER, Jerneja, VOŠNJAK, Ljubo. Strah pred kriminaliteto v mestnih in vaških okoljih v Sloveniji [Fear of Crime Urban and Rural Environments in Slovenia]. **2012/3/259**
- DOBOVŠEK, Bojan, DROBNAK, Leja. Trgovina z ljudmi in neformalna ekonomija – analiza belgijskih izkušenj [Human Trafficking and Informal Economy – Belgian Experiences]. **2012/3/277**
- IVANUŠA, Teodora, LESJAK, Maja, ROŠA, Magdalena, PODBREGAR, Iztok. Soodvisnost mednarodnega turizma in mednarodnega varnostnega okolja [Interdependence between International Tourism and International Security Environment]. **2012/3/291**
- SOTLAR, Andrej, TRIVUNOVIČ, Janko. Detektivi in varstvo zasebnosti v Republiki Sloveniji [Private Detectives and Privacy Protection in the Republic of Slovenia]. **2012/3/307**
- BERNIK, Igor, PRISLAN, Kaja. Vpliv informacijskega bojevanja na slovenske organizacije [The Effects of Information Warfare on Slovenian Organizations in Business and Public Sectors]. **2012/3/331**

- LOBNIKAR, Branko, PRISLAN, Kaja, MARKELJ, Blaž, BANUTAI, Emanuel. Informacijskovarnostna ozaveščenost v javnem in zasebnem sektorju v Sloveniji [Information Security Awareness in Public and Private Sectors in Slovenia]. **2012/3/345**
- MEŠKO, Gorazd, VOŠNJAK, Ljubo, MURATBEGOVIĆ, Elmedin, BUDIMLIĆ, Muhamed, BREN, Matevž, KURY, Helmut. Fear of Crime in Urban Neighbourhoods: A Comparative Analysis of Six Capitals [Strah pred kriminaliteto v mestnih soseskah: primerjalna analiza šestih glavnih mest]. **2012/4/397**
- MEŠKO, Gorazd. A Reflection on Selected Fear of Crime Factors in Ljubljana, Slovenia [Razmišljanje o izbranih dejavnikih strahu pred kriminaliteto v Ljubljani, Slovenija]. **2012/4/422**
- KOVČO VUKADIN, Irma, LJUBIN GOLUB, Tajana. Fear of Crime in Zagreb, Croatia: Gender Differences in the Face of Incivilities and Prior Victimization [Strah pred kriminaliteto v Zagrebu, Hrvaška: razlike med spoloma v povezavi z neredom in predhodno viktimizacijo]. **2012/4/435**
- MURATBEGOVIĆ, Elmedin, MEMIĆ, Fahrudin. Perceived Neighbourhood Social Disorder and Attitudes toward Feeling Safe in Sarajevo [Zaznava socialnega nereda v soseski in odnos do občutkov varnosti v Sarajevu]. **2012/4/460**
- BAČANOVIĆ, Oliver, JOVANOVA, Nataša. Fear of Crime among Inhabitants of Skopje [Strah pred kriminaliteto med prebivalci Skopja]. **2012/4/478**

Pregledni znanstveni članki

- FURMAN, Robert, MEŠKO, Gorazd, SOTLAR, Andrej. Mehanizmi policijskega sodelovanja za zagotavljanje notranje varnosti v Evropski uniji [Police Cooperation Mechanisms for the Provision of Internal Security in the European Union]. **2012/1/5**
- GUASTI, Petra, DOBOVŠEK, Bojan, AŽMAN, Brane. Deficiencies in the Rule of Law in Slovenia in the Context of Central and Eastern Europe [Pomanjkljivosti delovanja pravne države v Sloveniji v primerjalnem kontekstu Srednje in Vzhodne Evrope]. **2012/2/175**
- LAMBERGER, Igor, DOBOVŠEK, Bojan, SLAK, Boštjan. Some Dilemmas Regarding Payment Card Related Crimes [Nekatere dileme glede kaznivih dejanj, povezanih s plačilnimi karticami]. **2012/2/191**

Strokovni članek

- AREH, Igor. Protokoli preiskovalnih intervjujev za ugotavljanje spolne zlorabe otrok [Investigative Interview Protocols with Children as Alleged Victims of Sexual Abuse]. **2012/1/97**

Priкази

- ZGAGA, Sabina. Matjaž Ambrož, Ljubo Bavcon, Zvonko Fišer, Damjan Korošec, Vasilka Sancin, Liljana Selinšek, Mirjam Škrk: Mednarodno kazensko pravo (International Criminal Law): Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 2012, 542 pp. **2012/2/214**
- EMAN, Katja. Rob White: Transnational Environmental Crime: Toward an Eco-global Criminology: New York: Rutledge, 2011, 182 pp. **2012/2/205**
- DOBOVŠEK, Bojan. Wolfgang Benedek, Christopher Daase, Vojin Dimitrijević and Petrus van Duyne (Eds.): Transnational Terrorism, Organised Crime and Peace-building (Human Security in the Western Balkans): Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010, 288 pp. **2012/2/208**
- EMAN, Katja. Donald D. Liddick: Crimes Against Nature: Illegal Industries and the Global Environment: (Praeger, Santa Barbara, 2011, 299 strani). **2012/3/374**

Drugo

- MARKELJ, Blaž, BERNIK, Igor. Nacionalna konferenca Informacijska varnost – odgovori na sodobne izzive. **2012/1/132**
- ZGAGA, Sabina. Report from the conference »Lubanga: Lessons Learned«. **2012/2/217**
- PAVŠIČ MREVLJE, Tinkara, EMAN, Katja. Sedmi kriminološki simpozij »Pomen in vloga žrtve kriminalitete v luči sodobne kriminologije«, Stockholm, 2012. **2012/3/364**
- MITAR, Miran, AREH, Igor, ISLAM, Vanesa, BREN, Matevž. Poročilo z okrogle mize »Poznavanje metod in metodologije kot vir kritičnega mišljenja«. **2012/3/369**
- MEŠKO, Gorazd, KURY, Helmut, BREN, Matevž, VOŠNJAK, Ljubo. Introduction to the Special Issue Fear of Crime in the Capitals of South Eastern Europe [Uvod v tematsko številko revije Varstvoslovje Strah pred kriminaliteto v glavnih mestih držav Jugovzhodne Evrope]. **2012/4/385**

Predmetno kazalo 2012

Legenda okrajšav – tipologija članka:

- 1.01 – izvorni znanstveni članek
- 1.02 – pregledni znanstveni članek
- 1.03 – kratki znanstveni prispevek
- 1.04 – strokovni članek
- 1.19 – prikaz
- 1.25 – drugo

letnik/številka/stran

A

anketa, 2012/4/478, 1.01

B

Bosna in Hercegovina, 2012/4/460, 1.01

D

- dejavniki, 2012/4/422, 1.01
- delovna sila, 2012/3/277, 1.01
- detektivi, 2012/3/307, 1.01
- družbeni nered, 2012/4/460, 1.01

E

- ekološka kriminaliteta, 2012/1/113, 1.01
- Evropska unija, 2012/1/5, 1.02

G

- GIS, 2012/1/113, 1.01
- goljufije, 2012/2/191, 1.02

H

Hrvaška, 2012/4/435, 1.01

I

- identifikacija, 2012/2/165, 1.01
- informacijska varnost, 2012/3/345, 1.01
- informacijsko bojevanje, 2012/3/331, 1.01
- integriteta, 2012/1/60, 1.01
- izkoriščanje, 2012/3/277, 1.01

K

kartiranje kriminalitete, 2012/1/113, 1.01
kibernetška kriminaliteta, 2012/3/331, 1.01
Komisija za preprečevanje korupcije, 2012/1/42, 1.01
kompetence, 2012/1/60, 1.01
korupcija, 2012/2/175, 1.02
kreditne kartice, 2012/2/191, 1.02
kriza, 2012/3/291, 1.01
krizni menedžment, 2012/3/291, 1.01

L

legitimnost, 2012/2/147, 1.01
Ljubljana, 2012/4/422, 1.01

M

Makedonija, 2012/4/478, 1.01
mestno okolje, 2012/3/259, 1.01

N

nasprotje interesov, 2012/1/42, 1.01
neformalna ekonomija, 2012/3/277, 1.01
neformalne institucije, 2012/2/175, 1.02
nekdanja Jugoslavija, 2012/4/397, 1.01
nevarnost kriminalitete, 2012/4/460, 1.01
NICHHD, 2012/1/97, 1.04

O

občutek varnosti, 2012/4/460, 1.01
opis, 2012/2/165, 1.01
organizacije, 2012/3/331, 1.01
organizirana kriminaliteta, 2012/3/277, 1.01
otroci, 2012/1/97, 1.04
ozaveščenost, 2012/3/345, 1.01

P

percepcija, 2012/3/259, 1.01
plačilne kartice, 2012/2/191, 1.02
podjetja, 2012/3/345, 1.01
policija, 2012/1/113, 1.01; 2012/1/60, 1.01; 2012/2/147, 1.01
policijska dejavnost, 2012/2/147, 1.01
Policijska uprava Murska Sobota, 2012/1/113, 1.01
policijsko delo v skupnosti, 2012/1/60, 1.01
policijsko sodelovanje, 2012/1/5, 1.02
ponarejanje kartic, 2012/2/191, 1.02
posegi v zasebnost, 2012/3/307, 1.01

postopkovna pravičnost, 2012/2/147, 1.01
pravna država, 2012/2/175, 1.02
pravosodje in notranje zadeve, 2012/1/5, 1.02
predhodna viktimizacija, 2012/4/435, 1.01
pregledne študije, 2012/1/75, 1.01
preiskovalni intervju, 2012/1/97, 1.04
preiskovanje, 2012/2/191, 1.02
preventiva, 2012/2/191, 1.02
priče, 2012/2/165, 1.01
primerjalna raziskava, 2012/4/397, 1.01
punitivnost, 2012/1/75, 1.01

R

raziskava, 2012/3/231, 1.01
razlike med spoloma, 2012/4/435, 1.01

S

Sarajevo, 2012/3/291, 1.01
Skopje, 2012/4/478, 1.01
Slovenija, 2012/2/147, 1.01; 2012/2/175, 1.02; 2012/3/259, 1.01; 2012/3/331, 1.01;
2012/3/345, 1.01; 2012/4/422, 1.01
socialni in fizični nered, 2012/4/435, 1.01
soseske, 2012/4/460, 1.01
spolne zlorabe, 2012/1/97, 1.04
spolno izkoriščanje, 2012/3/277, 1.01
storilci, 2012/2/165, 1.01
strah pred kriminaliteto, 2012/1/75, 1.01; 2012/3/259, 1.01; 2012/4/397, 1.01; 2012/4/422,
1.01; 2012/4/435, 1.01; 2012/4/460, 1.01; 2012/4/478, 1.01
strategija nacionalne varnosti, 2012/3/231, 1.01
Strategija notranje varnosti EU, 2012/1/5, 1.02

Š

študenti, 2012/1/75, 1.01

T

trgovina z ljudmi, 2012/3/277, 1.01
turizem, 2012/3/291, 1.01
tveganje, 2012/1/42, 1.01

U

učinek besednega zasenčenja, 2012/2/165, 1.01
upravičenja detektivov, 2012/3/307, 1.01
uslužno vodenje, 2012/1/60, 1.01

V

varnost, 2012/3/291, 1.01
varnostna politika, 2012/3/231, 1.01
varstvo zasebnosti, 2012/3/307, 1.01
varstvoslovje, 2012/1/75, 1.01
vaško okolje, 2012/3/259, 1.01
viktimizacija, 2012/1/75, 1.01; 2012/3/259, 1.01
viktimologija, 2012/4/397, 1.01
viri ogrožanj, 2012/3/291, 1.01
viri ogrožanja, 2012/3/231, 1.01
viri tveganj, 2012/3/291, 1.01

Z

Zagreb, 2012/4/435, 1.01
zasebnost, 2012/3/307, 1.01
zaznava, 2012/3/231, 1.01

Avtorsko kazalo 2012

Legenda okrajšav – tipologija članka:

- 1.01 – izvirni znanstveni članek
- 1.02 – pregledni znanstveni članek
- 1.03 – kratki znanstveni prispevek
- 1.04 – strokovni članek
- 1.19 – prikaz
- 1.25 – drugo

letnik/številka/stran

A

Areh, Igor, 2012/1/97, 1.04; 2012/3/369, 1.25
Ažman, Brane, 2012/2/175, 1.02

B

Bačanović, Oliver, 2012/4/478, 1.01
Banutai, Emanuel, 2012/1/60, 1.01; 2012/3/345, 1.01
Bernik, Igor, 2012/1/132, 1.25; 2012/3/331, 1.01
Bren, Matevž, 2012/3/369, 1.25; 2012/4/385, 1.25; 2012/4/397, 1.01
Budimlić, Muhamed, 2012/4/397, 1.01

D

Dobovšek, Bojan, 2012/1/42, 1.01; 2012/2/175, 1.02; 2012/2/191, 1.02; 2012/2/208, 1.19;
2012/3/277, 1.01
Drobnak, Leja, 2012/3/277, 1.01

E

Eman, Katja, 2012/1/113, 1.01; 2012/2/205, 1.19; 2012/3/364, 1.25; 2012/3/374, 1.19

F

Furman, Robert, 2012/1/5, 1.02

G

Guasti, Petra, 2012/2/175, 1.02

I

Islam, Vanesa, 2012/3/369, 1.25
Ivančić, Damir, 2012/1/113, 1.01
Ivanuša, Teodora, 2012/3/291, 1.01

J

Jovanova, Nataša, 2012/4/478, 1.01

K

Kabzińska, Joanna, 2012/2/165, 1.01

Kovčo Vukadin, Irma, 2012/4/435, 1.01

Kury, Helmut, 2012/4/385, 1.25; 2012/4/397, 1.01

L

Lamberger, Igor, 2012/2/191, 1.02

Lesjak, Maja, 2012/3/291, 1.01

Ljubin Golub, Tajana, 2012/4/435, 1.01

Lobnikar, Branko, 2012/1/60, 1.01; 2012/3/345, 1.01

M

Markelj, Blaž, 2012/1/132, 1.25; 2012/3/345, 1.01

Memić, Fahrudin, 2012/4/460, 1.01

Meško, Gorazd, 2012/1/5, 1.02; 2012/1/75, 1.01; 2012/1/113, 1.01; 2012/2/147, 1.01;
2012/3/259, 1.01; 2012/4/385, 1.25; 2012/4/397, 1.01; 2012/4/422, 1.01

Mitar, Miran, 2012/3/369, 1.25

Muratbegović, Elmedin, 2012/4/397, 1.01; 2012/4/460, 1.01

P

Pavšič Mrevlje, Tinkara, 2012/3/364, 1.25

Podbregar, Iztok, 2012/3/291, 1.01

Prislan, Kaja, 2012/3/345, 1.01; 2012/3/331, 1.01

R

Rančigaj, Katja, 2012/1/60, 1.01

Reisig, Michael Dean, 2012/2/147, 1.01

Roša, Magdalena, 2012/3/291, 1.01

S

Slak, Boštjan, 2012/2/191, 1.02

Sotlar, Andrej, 2012/1/5, 1.02; 2012/3/231, 1.01; 2012/3/307, 1.01

Š

Šifrer, Jerneja, 2012/1/75, 1.01; 2012/3/259, 1.01

Škrbec, Jure, 2012/1/42, 1.01

Šumi, Robert, 2012/1/60, 1.01

T

Tankebe, Justice, 2012/2/147, 1.01

Tominc, Bernarda, 2012/3/231, 1.01

Trivunovič, Janko, 2012/3/307, 1.01

V

Vošnjak, Ljubo, 2012/1/75, 1.01; 2012/3/259, 1.01; 2012/4/385, 1.25; 2012/4/397, 1.01

Z

Zgaga, Sabina, 2012/2/214, 1.19; 2012/2/217, 1.25
